

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BULGARİSTAN MÜZİK ARŞİVLERİNDEKİ
TÜRK MÜZİĞİNE İLİŞKİN TARİHİ SES
KAYNAKLARININ KATALOGLANMASI

Selin SAĞIROĞLU

2501210596

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdullah AKAT

İSTANBUL – 2024

ÖZ

BULGARİSTAN MÜZİK ARŞİVLERİNDEKİ TÜRK MÜZİĞİNE İLİŞKİN TARİHİ SES KAYNAKLARININ KATALOGLANMASI **Selin SAĞIROĞLU**

Balkan ülkeleri içerisinde Türk nüfusun büyük bir halkasını oluşturan Bulgaristan ve Balkanlar, tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda Türkler için önemli bir bölge olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ruslara karşı savaşı kaybetmesi ve Balkanlardan çekilmesiyle birlikte bölgede yaşayan Türk nüfus, sosyo-politik açıdan değişim sürecine girmiştir. Bu değişim süreciyle bölgede, nüfus hareketleri, dini çatışmalar, sosyo-ekonomik değişimler ve kültürel değişimler yaşanmıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Bulgaristan Türklerinin tarihsel sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler, azınlık konumuna düşmüştür. Bulgaristan Türkleri, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başlayan, 20. yüzyıla kadar devam eden zorunlu göçler ve asimilasyon politikalarının hakim olduğu bir ortamda kültürlerini koruma, yaşatma ve nesilden nesile aktarma çabalarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Bu tezde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki tarihsel sürecinden başlayarak, Bulgaristan'daki Türklerin zorunlu göçler ve asimilasyon politikaları karşısındaki direnişleri ve kültürel kimliklerini koruma çabaları ele alınmış, Bulgaristan Türklerinin kültürel mirasının önemli bir bölümünü oluşturan halk şarkılarına yönelik tarihsel belgeler, Sofya'da bulunan iki önemli müzik arşivi Bulgaristan Bilimler Akademisi (BAS) ve Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR)'nda tespit edilmiş, incelenmiş ve bu müzik arşivlerindeki tarihsel kaynaklar üzerine orijinal kataloglama yapılmıştır.

Müzikoloji disiplinindeki tarihsel, karşılaştırmalı ve etnografik yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmada veriler, gözlem, görüşme ve arşiv çalışması teknikleriyle toplanmış ve bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, müzik arşivi, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan Ulusal Radyosu, orijinal kataloglama

ABSTRACT

CATALOGING HISTORICAL SOUND SOURCES OF TURKISH MUSIC IN BULGARIAN MUSIC ARCHIVES

Selin SAĞIROĞLU

Bulgaria and the Balkans, which constitute a significant portion of the Turkish population among the Balkan countries, have been an important region for Turks in historical, political, social, and cultural terms. With the defeat of the Ottoman Empire by the Russians in the second half of the 19th century and its subsequent withdrawal from the Balkans, the Turkish population living in the region entered a socio-political transformation process. This transformation led to population movements, religious conflicts, socio-economic changes, and cultural transformations in the region. The Ottoman-Russian War of 1877-1878, in particular, marked a significant turning point in the historical process of the Turks in Bulgaria, rendering the Turks living in Bulgaria a minority. From the second half of the 19th century onwards, and continuing into the 20th century, the Turks of Bulgaria have strived to preserve, sustain, and pass on their culture in an environment dominated by forced migrations and assimilation policies.

This thesis examines the efforts of the Turks in Bulgaria to resist forced migrations and assimilation policies and to preserve their cultural identity, starting from the historical process of the Ottoman Empire in the Balkans. Historical documents related to folk songs, which constitute an important part of the cultural heritage of the Turks in Bulgaria, have been identified and examined in two significant music archives in Sofia: the Bulgarian Academy of Sciences (BAS) and the Bulgarian National Radio (BNR). Original cataloging has been conducted on the historical sources in these music archives.

Employing historical, comparative, and ethnographic methods from the discipline of musicology, data were collected through observation, interviews, and archival research techniques, leading to the findings.

Keywords: Bulgarian Turks, music archive, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgarian National Radio, original cataloging

ÖNSÖZ

Halk müzikleri, tarih boyunca toplumsal olayları, insanların sevinç ve hüznelerini anlatan manevi kültürün en değerli unsurlarından biridir. Bununla birlikte günümüzde varolan ya da olmayan sosyal yapıların ve kültürel kimliğin aynası olarak Bulgaristan Türklerinin de tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları toplumsal, siyasi ve kültürel olayların dışavurumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın odağını Balkan ülkeleri içerisinde Türk nüfusun en çok bulunduğu ülkelerin başında gelen Bulgaristan’da Türklere yönelik yazılı ve işitsel tarihsel kaynakların bulunduğu müzik arşivleri oluşturmaktadır.

Bu konuya müzik arşivleri üzerinden yaklaşmayı düşünmemin temelinde lisans eğitimim süresince Trabzon’da bulunan Karadeniz Müzik Arşivi (KARMA)’nde beş yıl asistan öğrenci olarak çalışmış olmanın bana kattığı deneyim, ilgi ve istek bulunmaktadır. Bu arşivde, plak, kaset vb. materyallerin dijital ortama aktarılması üzerine eğitim almam, yüksek lisansım boyunca da müzik arşivleri ve müzikte tarihsel kaynakların neler olduğu, bu kaynakların nasıl ele alınması ve sınıflandırılması gerektiğine yönelik çalışmalar yapmış olmam bu düşüncemin pekişmesinde etkili olmuştur. Müzik arşivciliği alanında uzman olan danışman hocam Prof. Dr. Abdullah Akat’ın yönlendirmesiyle Bulgaristan’da varlığından haberdar olduğumuz ancak daha önce çeşitli nedenlerle tespit edilemeyen tarihsel kaynaklara erişmek ve Türklere yönelik işitsel ve yazılı veriyi kataloglamak amacıyla yola çıktım. Bu süreçte önce literatür taraması yaparak başladığım çalışmam daha sonra Bulgaristan’da bulunan ve Türklerin halk şarkılarına yönelik yazılı ve işitsel materyalleri içeren arşivleri araştırarak devam ettim. Çalışmamın hazırlık aşamasında Bulgaristan Türklerinin müziklerine yönelik kapsamlı çalışmaların olmadığını ve bu konuya ilişkin arşivlerde çeşitli nedenlerden dolayı yeteri kadar çalışma yapılamadığını tespit ettim. Arşivlerde Türklerin bazı şarkı sözlerini Kiril alfabesiyle yazmış olduğu belgeleri okuyabilmek için Bulgarca öğrenmeye başladım ve alfabeyi okuyabilecek seviyedeyken Bulgaristan’a gittim. Başlangıçta yalnızca Bulgaristan Bilimler Akademisi (BAS)’ni hedeflediğim çalışmam sahada çeşitli sebeplerle¹ bir diğer arşiv olan ve Bulgaristan

¹ Çalışmaya ikinci bir arşivin eklenmesinin sebepleri 4.1. bölümde aktarılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.

Ulusal Radyosu (BNR) bünyesinde yer alan arşivin eklenmesiyle farklı bir boyut kazandı. Bunun yanında arşiv çalışmam süresince Bulgaristan'da çeşitli bağlantılar bularak bu kişilerle görüşmeler gerçekleştirdim. Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul'da Bulgaristan Türklerinin yer aldığı çeşitli derneklere gittim ve bu derneklerde çalışmama ilgi gösteren ve katkı sağlayabilecek yeni insanlarla tanıştım. Alana dair bilgi kaynaklarım ve çevrem genişledikçe aynı doğrultuda çalışmamı geliştirmeye çalıştım.

Sonuç olarak Bulgaristan'da bulunan iki müzik arşivinde Türklerin müziklerine yönelik herhangi bir kataloglama yapılmadığı ve arşivlerdeki tüm belgeler depolarda ya da dijital ortamda karmaşık bir yapıda bulunduğu için yalnızca erişimime izin verilen belgeleri inceleyerek toplamda 94 adet halk şarkısının orijinal kataloglamasını yapabildim. Ayrıca söz konusu arşivleri karşılaştırmalı olarak inceleyerek alanda kazandığım deneyim üzerinden kaynak kritiği gerçekleştirdim.

Bulgaristan'da iki ayrı arşivde çalıştığım süre boyunca bana her konuda destek olan Doç. Dr. Milena Petkova'ya, Bulgarca belgelerin incelenmesi, Bulgarcadan Türkçeye çevrilmesi konusunda yardımcı olan ve bölgenin müzik kültürüne yönelik bilgilerini benimle paylaşan sevgili arkadaşım Oktay Aliev'e, Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde çalışmam için gerekli bilgileri paylaşan Dr. Rumiana Margaritova'ya, Bulgaristan Ulusal Radyosu'nda çalıştığım süre içerisinde bana her konuda yardımcı olan ve değerli bilgilerini aktaran BNR Türkçe Yayınlar Bölümü sorumlusu ve radyo yayıncısı Şevkiye Çakır'a, Sofya'da Bulgaristan Türklerinin geçmişten günümüze hangi şartlar altında bu türküleri söylediği ve muhafaza ettiğine yönelik değerli bilgilerine başvurduğum Türkolog Şevket Feyzullah'a çok teşekkür ederim.

Bunun yanında, Bulgaristan Türklerine dair çeşitli bilgiler aldığım ve birçok konuda danıştığım hocam Doç. Dr. Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu'na, TRT sanatçısı Rüstem Avcı'ya, değerli kitaplarını Sofya'dan yollayarak çalışmamı destekleyen Nurten Remzi'ye, Kartal Balkanlılar Derneği Başkanı Olcay Özgön'e ve Bulgaristan Haskova şehri milletvekili Sezgin Mehmed'e teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, bu çalışmayı yapmam için beni teşvik eden, çalışmanın başından sonuna kadar her konuda beni destekleyerek değerli bilgileriyle aydınlatan çok

kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdullah Akat'a, fikirleriyle tezime katkıda bulunan ve yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Urum Ulaş Özdemir'e, tez sürecim boyunca yanımda olan arkadaşlarım Taha Yıldırım'a ve Ceylin Akyıldız'a, maddi-manevi her anlamda beni destekleyerek bana inanan, güvenen aileme çok teşekkür ederim. Bu çalışmanın, etnomüzikoloji literatürüne katkı sağlamasını ve bundan sonraki araştırmalar için bu alana yönelik farkındalığın artarak Bulgaristan Türklerinin müzik kültürüne yönelik kaynakların arşiv ve saha çalışmalarıyla daha da zenginleştirilmesine vesile olmasını dilerim.

Selin SAĞIROĞLU

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

1.1. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878).....	10
1.2. Balkan Savaşları (1912-1913)'ndan İkinci Dünya Savaşı (1941-1945) Sonrasına Kadar	13
1.3. 1989 Göçü (Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç).....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ETNOMÜZİKOLOJİDE TARİHİ SES KAYNAKLARI VE GÖRSEL-İŞİTSEL KAYNAK KRİTİĞİ

2.1. Etnomüzikolojide Tarihsel Ses Kaynaklarının Ortaya Çıkışı	22
2.2. Tarihsel Ses Kaynaklarının Korunduğu Mekânlar Olarak Müzik Arşivleri	23
2.3. Geçmişten Günümüze Etnomüzikolojinin Dönüşümü ve Arşivlerdeki Tarihsel Kaynak Türlerinin Çeşitlenmesi.....	25
2.4. Tarihsel Kaynak Kritiğine İlişkin Uygulamalara Yön Veren Kuruluşlar	27
2.5. Tarihsel Kaynak Kritiği.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN MÜZİK ARŞİVLERİNDE TÜRK MÜZİĞİNE İLİŞKİN TARİHİ SES KAYNAKLARI

3.1. Bulgaristan'da Türk Müziği Kaynaklarının Yer Aldığı Arşivler	35
3.1.1. Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi (BAS)	36
3.1.2. BAS'ta Yer Alan Yazılı ve İşitsel Kaynaklara İlişkin Bölgeler	43
3.1.3. Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR Türkçe Yayınlar Bölümü)	46
3.1.4. BNR'deki İşitsel Kaynaklara İlişkin Bölgeler	48
3.2. Bulgaristan Türklerinin Yazılı ve İşitsel Kaynaklarına Yönelik Arşiv Kataloğu	50
3.2.1. Bulgaristan Bilimler Akademisi (Orijinal Kataloqlama).....	51
3.2.2. Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR) Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi (Orijinal Kataloqlama).....	59
3.2.3. BNR'deki Makara Bantlar Üzerindeki Notlar	64
3.3. Bulgaristan Türklerinde Halk Müziğinin Genel Yapısı, Değişim Süreci ve Halk Müziğine Katkı Veren Önemli İsimler	65
3.3.1. Papaz Pavel Atanasov (1867-1960).....	77
3.3.2. Nicolai Kaufman (1925-2018).....	77
3.3.2. Dimitar Dinev (1923-1987)	78
3.3.3. Osman Azizov (1936- 2007)	79
3.3.4. Petar Lyondev (1936-2018).....	79
3.3.5. Hasan Rodoplu (1948-).....	79
3.3.6. Adem Mehmet Bayraktar (1948-)	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN DENEYİMİ ÜZERİNDEN ARŞİVLERE BAKMAK VE KAYNAK KRİTİĞİ

4.1. Bulgaristan'da Alan Çalışması	81
--	----

4.2. Alan ve Arşiv Çalışmalarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi....	84
4.3. Arşivlerdeki Tarihi Ses Kaynaklarının Alan Üzerinden Kritiği.....	87
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	93

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Bulgaristan Bilimler Akademisi'ndeki halk şarkılarının derlendiği bölgelerin coğrafi dağılımı	44
Tablo 2. Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'ndeki halk şarkılarının ait olduğu bölgelerin coğrafi dağılımı.....	49

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** АИИИЗк I МФА п. 95, N 1034, 140 [Kod Numarası, latin harfleriyle yazılışı АИИИЗк I MFA s.95, N 1034, 140], Nikolai Kaufman tarafından kaydedilmiş *Üsküdar'a Gider İken* isimli halk müziği 42
- Şekil 2.** АИИИЗк I МФА п. 95, N 1034, 142 [Kod Numarası, latin harfleriyle yazılışı АИИИЗк I MFA s. 95, K 1034, 142], Nikolai Kaufman tarafından kaydedilmiş *Geleneksel Düğün Şarkısı* isimli halk müziği 42
- Şekil 3.** АИИИЗк I МФА п. 114, N 1132, 1 [Kod Numarası, latin harfleriyle yazılışı АИИИЗк I MFA s. 114, K 1132, 1], Nikolai Kaufman tarafından kaydedilmiş *Ay, Ay, Dinlik Varaman* isimli halk şarkısı 43
- Şekil 4.** Yedi zamanlı türkülerde usul diziliminin gösterimi (Remzi, 2010: 15)..... 66
- Şekil 5.** Dokuz zamanlı ritimlerin (usul) gösterimi (Remzi, 2010: 15). 66

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Bulgaristan Bilimler Akademisi (BAS) Merkez Bina. Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU.....	37
Fotoğraf 2. Bulgaristan Bilimler Akademisi. Fotoğraf: Selin Sağıroğlu	38
Fotoğraf 3. Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi (BAS)'nde Bulgaristan Türklerinin türkü notaları ve türkü sözlerinin yer aldığı dosyalar. Fotoğraf: Selin Sağıroğlu	41
Fotoğraf 4. Sofya'da Türkolog Şevket Feyzullah ile görüşme, Sofya/Bulgaristan. Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU	68
Fotoğraf 5: Feyzullah'ın bahsettiği 120 kişilik Plevne Korosu Fotoğraf: Şevket Feyzullah	70
Fotoğraf 6. Rüstem Avcı, Kadınlar Korosu (Bakırköy/İSTANBUL). Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU.....	76
Fotoğraf 7. Balkanlılar Kültür ve Dayanışma Derneği (Kartal/İSTANBUL). Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU	84
Fotoğraf 8. Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi. Fotoğraf: Selin Sağıroğlu	86
Fotoğraf 9. Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi. Fotoğraf: Selin Sağıroğlu	87

KISALTMALAR LİSTESİ

- Akt.** : Aktaran
- BAS** : Bulgaristan Bilimler Akademisi
- Bkz.** : bakınız
- BNR** : Bulgaristan Ulusal Radyosu
- BPA** : Berlin Fonogram Arşivi
- Çev.** : çeviren
- IAML** : Uluslararası Müzik Kütüphaneleri, Arşivleri ve Dokümantasyon Merkezleri Birliği
- IASA** : Uluslararası Ses ve Görsel-İşitsel Arşivler Birliği
- ICTMD** : Uluslararası Müzik ve Dans Gelenekleri Konseyi
- NCCED** : Ulusal Etnik ve Entegrasyon İşleri İşbirliği Konseyi
- s** : sayfa
- SEM** : Etnomüzikoloji Derneği
- SIG** : Tarihi Etnomüzikoloji Özel İlgi Grubu
- t.y** : Tarih yok
- TKZS** : Emek Kooperatif Tarım İşletmeleri
- TRT** : Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
- vb.** : ve benzeri
- WPA** : Viyana Fonogram Arşivi

GİRİŞ

Tarihsel geçmişi ve bulunduğu konum itibariyle oldukça önemli bir yere sahip olan Bulgaristan, Balkanlarda Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir ülkedir. Uzun yıllar Osmanlı yönetiminde olan bu topraklarda, 1878 yılında Osmanlı'nın savaşı kaybetmesiyle birlikte Bulgaristan Devleti kurulmuştur. Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetinin sona ermesiyle Türklerle karşı uygulanan siyasi, sosyal ve kültürel baskılar ile birlikte Türklerin 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan göçleri 20. yüzyıla kadar devam etmiş, 1989 zorunlu göçü ile birlikte bölgede yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Türkiye'ye göç etmiştir. Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı bu siyasi ve sosyal ortam şüphesiz ki onların somut olmayan kültürel mirasının önemli bir bölümünü oluşturan halk müziklerine de yansımıştır. Bölgede her dönem yaşanan sosyal, ekonomik ve politik konuların türkü sözlerinde ve genel olarak halk müziklerinde işlenmesi, Bulgaristan Türklerinin kolektif hafızasının şekillenmesinde etken rol oynamıştır. Bu türkülerde göç, ayrılık, vatan hasreti, direniş ve dayanışma konuları işlenmiştir. Bu nedenle, Bulgaristan Türklerinin halk müziği bölgedeki tarihsel geçmişten ve kültürel değerlerden izler taşımaktadır.

Müziksel mirasın korunması, araştırılması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla oluşturulan önemli kurumsal yapılar olan müzik arşivleri, kültürel çeşitliliğin belgelenmesi, kataloglanması ve dijitalleştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla Bulgaristan Türklerinin halk müziğine ilişkin kaynakların yer aldığı müzik arşivleri, bu çalışmanın ana odağını oluşturmuştur. Özellikle tarihsel, siyasi ve kültürel geçmiş itibariyle Türkiye ve Bulgaristan arasında geçmişten kalma izlerin halâ sürüyor olması, Bulgaristan hükümetinin Türklerin tarihsel kaynaklarını arşivlerde ya da depolarda uygun olmayan koşullarda saklaması, Bulgaristan Türklerinin arşivlerde yer alan kaynaklardan haberdar olmaması, Türkiye'de bu kaynakların bilinmemesi ve kaynakların zamanla kaybolacak olması beni bu odağa yönelten hususlardan bazılarıdır. Kültürel mirasın korunması, belgelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından ise bu arşivlerde iki ülke arasında işbirliği sağlanarak gerekli çalışmaların yapılması, Türklerle yönelik belgelerin kataloglanması ve Türkiye'deki arşivlere de kazandırılması gerektiği açıktır.

Bu minvalde Bulgaristan Bilimler Akademisi ve Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi olmak üzere iki arşivde çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de bulunmayan yalnızca Bulgaristan’daki müzik arşivlerinde yer alan Türk müziği kaynaklarını (yazılı, işitsel vd.) tespit etmek, kataloglamak ve Bulgaristan Türklerinin arşivlerde muhafaza edilen ancak erişimi son derece zor olan kültürel miras ürünlerini bir nebze de olsa aktarmaktır.

Müzikoloji disiplinindeki tarihsel, karşılaştırmalı ve etnografik yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmada veriler, gözlem, görüşme ve arşiv çalışması teknikleriyle toplanmış, betimsel veri analizi teknikleriyle çözümlenerek bulgulara ulaşılmıştır. Bu kapsamda, Türklerin Bulgaristan topraklarındaki konumunu anlamlandırabilmek adına tarihsel geçmiş incelenmiş, arşivler karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve bu arşivlerde çalışılan süre zarfında saha çalışması da gerçekleştirilmiştir. Hem arşiv hem de saha çalışmasını içeren bu tezde tarihi ses kaynaklarına erişmek, bu kaynakların tarihsel ve sosyal süreçte izini sürmek ve kültürel arkaplanlarını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Genel olarak, konuya ilişkin literatürü ele aldığımızda; bu çalışmada, Bulgaristan’da Türk müziğine yönelik kaynakların incelenmesi amaçlanmış ve bu nedenle Bulgaristan Türklerine yönelik ulaşılabilen birçok kaynak gözden geçirilmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan Türklerinin bölgedeki tarihsel, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok konuda kaleme alınmış kaynaklarının bir kısmının anekdotik bilgilerle sınırlı kaldığını ve çoğunlukla yazarların subjektif bakış açılarına dayanarak yazıldığını söylemek mümkündür. Kaynakların büyük bir kısmının milliyetçi perspektifle şekillendirilmiş olması ve yazarların tarihsel süreci taraflı bir yaklaşımla, kendi ulusal görüşleri çerçevesinde yorumlamaları, Türk ve Bulgar yazarların kendi ulusal tarih anlatılarına dayanarak bu tarihsel süreci aktarmaları, söz konusu literatürün objektiflikten uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle, bu çalışmada, Türklerin Bulgaristan’daki tarihsel arkaplanı ve arşiv çalışması ile alandaki deneyimler objektif bir bakış açısıyla ele alınarak aktarılmıştır.

Bulgaristan Türklerinin müzikleri üzerine yapılan çalışmalar ve bu alandaki literatürden kısaca bahsetmek gerekirse; Türklerin müziklerine ve arşiv kayıtlarına

yönelik kitap, makale ve tezlerin oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuda yapılan mevcut araştırmalardan ulaşılan kaynakların içerikleri Bulgaristan'daki Alevi/Bektaşî müziklerini, Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Deliorman bölgesi müzik kültürünü, Bulgaristan Türklerinin kullandığı çalgıları kapsamaktadır. Bunun yanında, Bulgaristan'da hem Bulgar müziği çalışan hem de Bulgaristan'daki Türk kültürünü ve Türk müziklerini çalışmalarında ele alan, arşivlerdeki Türk müziklerinden bahseden çok önemli isimler bulunmaktadır. Timothy Rice, Bruno Nettle, Irene Markoff, Rumiana Margaritova, Ivanka Vlaeva ve Ventsislav Dimov bu isimler arasında yer almaktadır. Balkan ülkelerinin halk müzikleri üzerine çalışmalar yapan önemli etnomüzikologlardan biri olan Timothy Rice, 20 yıl boyunca Bulgaristan'da saha çalışması yapmıştır.² Bruno Nettle ve Irene Markoff Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde çalışmalar gerçekleştirmiştir ve özellikle Markoff'un Doğu Rodoplar ve Deliorman bölgesinde Alevi/Bektaşîler üzerine yapmış olduğu karşılaştırmalı çalışmalar bulunmaktadır.³ Markoff'un Anadolu Alevi/Bektaşî müziği üzerine yapmış olduğu çalışmalarla birlikte bu çabasının karşılaştırma adına daha da anlamlı hale geldiği açıktır. Son dönem Bulgar etnomüzikologların konuya ilgisi oldukça dikkat çekici ve önemlidir. Rumiana Margaritova Bulgaristan'da Alevi/Bektaşî müziği ve bu alandaki arşiv koleksiyonları üzerine çalışırken; Ivanka Vlaeva ve Ventsislav Dimov Bulgaristan'da Türk müziğini çeşitli açılardan ele alan yayınlar üretmiştir. Bununla birlikte bu etnomüzikologların çoğunlukla Bulgaristan Bilimler Akademisi'ndeki Türkçe ses kayıtlarını temel aldıkları söylenebilir.⁴

Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında ise; Ezerçe Köyü Türklerinin müzik kültürüne,⁵ Pomakların kökenlerine dair ve göç-kimlik üzerinden Pomak topluluğunun ele alındığı üç çalışma,⁶ Gagavuz halk müziği ve Türkiye arasındaki

² Detaylı bilgi için bkz. Romero, R. R. (2015). Timothy Rice. Human Musicality and the Future of Ethnomusicology: Musical Experience and the Perpetual Question of Objectivity. *El Oido Persante*. 3 (2). 1-12.

³ Detaylı bilgi için bkz. <https://bnr.bg/tr/post/101055017/profesor-irene-markoff-bulgaristan-benim-ikinci-vatanim> (URL 1).

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Rumiana Margaritova. (t.y.). Саз, България, тамбура или за разграничаването на кордофонните „дрънкови“ музикални инструменти на територията на България.

⁵ İlker Karancıgil tarafından yapılan yüksek lisans tezi. (Bkz. Bulgaristan Ezerçe Köyünden Göç Eden Türklerin Müzik Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶ (Bkz. Hasan Aslan, *Pomak Müzik Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi, 2020, Bkz. Bilgihan Akbaba Bozok, *Göç, Kimlik, Müzik: Karaağaçlı Pomak Topluluğunda Balkanlık Tahayyülleri ve Kültürel Kimliğin Müziksel İnşası*, Doktora Tezi, 2017, Bkz. Berkant Gençkal, *The Pomak Perspectives: Debates on*

benzerlik/farklılıkların incelendiği bir yüksek lisans tezi,⁷ ve Bulgaristan Türklerinin türkülerini seslendiren kişiler üzerine yapılan çalışmalar⁸ bulunmakta ancak Bulgaristan'daki arşivlerde Türk müziği kaynaklarının incelendiği, kataloglandığı ve Bulgaristan'daki arşivlerde bulunan kaynakların tespit edilmesine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmanın ortaya çıkışı ve Bulgaristan'da geçirilen süreden kısaca bahsederek; bu çalışmada başlangıçta yalnızca BAS'taki tarihsel kaynakların incelenmesi ve kataloglanması hedef alındı. BAS'tan davet mektubu olarak 28.11.2022 - 04.12.2022 tarihlerinde Bulgaristan'a ön çalışma yapma düşüncesiyle gittim. Daha önce literatür çalışmasında edindiğim bilgilerde BAS'ta Alevi/Bektaşî müziklerine yönelik kayıtlar ve 1934 öncesi tarihi ses kaynakları vardı. İki günlük arşiv çalışmam sonucunda arşiv yetkilileri tüm kaynakların bittiğini ve çalışmayı sonlandırmam gerektiğini belirtti. Bu kataloglama çalışmasında bana sunulan belgeler arasında en eski tarihsel kaynağın 1934 yılına ait olduğunu not ettim ancak Rumiana Margaritova'nın daha önce sempozyumlarda sunduğu bildirilerde ve çeşitli çalışmalarında bu tarihin öncesindeki kayıtlardan bahsettiği bilgisine ulaştım. Arşivde özellikle dönemin ruhunu yansıtan bu tarihsel kaynakların Türklerden gizlenmesinin arka planında büyük oranda politik sebeplerin olduğunu anlayarak kalan günler için Bulgaristan Ulusal Radyosu'ndan izin alarak buradaki kaynakları da çalışmamda dâhil ettim. Aynı gün içinde gerekli izinleri alarak ve yetkililere ulaşarak arşiv çalışmamı BNR Türkçe Yayınlar Bölümü'nde devam ettim. Bunun yanında, BNR radyo sunucusu Şevkiye Çakır ve Türkolog Şevket Feyzullah ile Bulgaristan'da Türklerin müziklerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl değiştiği, hangi kurumların bu müziklere yer verdiği, ses kaynaklarının günümüze nasıl ulaştığı, nasıl korunduğu ya da korunamadığı gibi konular üzerine görüşmeler gerçekleştirdim.

Origins, Ethnic Discourse and the Tradition of Pesna Pomak Perspektifleri: Kökenlerine Dair Tartışmalar, Etnik Araştırmalar ve Pesna Geleneği, Doktora Tezi, 2013).

⁷ (Bkz. Güngör Özgür Duran, *Gagavuz Halk Müziği ve Türkiye Sahası Halk Müziği: Benzer ve Ortak Türküler*, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁸ (Bkz. Seda Okuyucu, *Rüstem Avcı'nın Hayatı ve Türk Halk Müziğine Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, 2021, Bkz. Behiye Yaltrık ve Bora Kumpasoğlu, *Kültürel Kimliğin İnşası ve Kültürel Aracılık Özelinde Hasan Rodoplu Örnek Olayı*, UHMAD, 2015).

Bu arşiv çalışmaları ve kişisel görüşmeler sonucunda arşivlerde Bulgaristan Türklerine yönelik toplamda 94 adet yazılı ve işitsel verinin orijinal kataloğu oluşturulmuş, arşivlerin genel yapısı ve bu arşivlerde yer alan kaynakların tarihsel kaynak kritiği yapılmış ve etnomüzikoloji perspektifinde incelenerek bu çalışmada sunulmuştur.

Dört bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde, Bulgaristan ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin tarihsel süreç içerisinde maruz kaldıkları göçlere değinilmiş ve bu göç dalgalarının altında yatan siyasi, sosyal vd. olaylar ele alınarak Bulgaristan Türklerinin türkülerinde işlemiş oldukları konuların tarihsel arkaplanı sunulmuştur.

İkinci bölümde, etnomüzikolojide tarihsel kaynakların neler olabileceği ve bu kaynakların alan özelinde kritiğinin nasıl yapılabileceği konularına yer verilmiştir. Bunun yanında, etnomüzikoloji alanında tarihsel kaynakların sınıflandırılması ve tarihsel kaynakların kritiğinin geçmişten günümüze nasıl yapıldığını incelemek amacıyla dünyada geleneksel müziklerin uygulanması, belgelenmesi, korunması ve incelenmesi gibi konulara odaklanan SEM, ICTMD ve IASA gibi kuruluşlara değinilerek bu alanda tarihsel kaynak kritiğinin dün, bugün ve yarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Sofya'da Bulgaristan Türklerinin türkülerinin yer aldığı Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi (BAS) ve Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR) Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi'nde gerçekleştirilen arşiv çalışması ve bu çalışma sonucunda Bulgarca belgelerden Türkçeye çevrilerek orijinal kataloglaması yapılan yazılı ve işitsel kaynaklara yer verilerek bu arşivlerden, arşivde yer alan kaynaklardan ve bu kaynakların günümüze aktarılmasında etken rol oynayan isimlerden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, arşivler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, tarihsel kaynak kritikleri yapılmış ve Bulgaristan'daki alan deneyimi ve arşiv çalışmasında yaşanan zorluklar detaylıca ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olan Balkanlar, tarih kaynaklarına göre VI. yüzyıldan itibaren Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olarak bilinmektedir. İnalçık, Balkanlarda Türk kültürünün kalıcılışmasının 14. yüzyılda fethedilen topraklar ve bölgeye yerleştirilen Anadolu Türkleri ile gerçekleştiğini ancak, Türklerin bu bölgeye gelişinin geçmiş tarihlere dayandırılmasının⁹ da mümkün olduğunu belirtir (2005: 21).

Balkan Yarımadası VI. yüzyıldan başlayarak Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olmuştur. Doğudan, Asya içinden, Kuzey Karadeniz step bölgesi yoluyla birbiri ardından gelen atlı göçebe Türk kavimleri, ya burada Dac, Trak ve Slav aslından yerli halkla karışmış ortadan kaybolmuş (XI. yüzyılda Oğuz aslından Peçenekler ve Uzlar gibi) yahut askeri egemen sınıf olarak Kuzey-Doğu Balkanlarda güçlü devletler kurmuşlardır. (İnalçık, 2005: 20)

Coğrafi olarak ‘Balkanlar’ şeklinde tanımlanan bölge içerisinde Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Yunanistan ülkelerinin tamamı yer alırken, Hırvatistan’ın % 54,8’i, Romanya’nın % 6,5’i, Sırbistan’ın % 72,2’si, Slovenya’nın % 26,7’si, Türkiye’nin ise % 3’ü Balkan sınırları dâhilindedir (Özey, 2021: vii).

Bulgaristan, yüzyıllardır birçok millete ev sahipliği yapmış ve Balkan ülkeleri içerisinde tarih boyunca Türklerin etkisi altında kalarak Balkanlarda Türk nüfusunun en yoğun olduğu bölge olmuştur. Orta Asya’dan gelen Türk boylarının Bulgaristan üzerinden Avrupa’ya açılan bir geçit noktası olması nedeniyle Bulgaristan, Türkler için stratejik bir önem taşımaktadır. Balkan ülkelerinde yaşayan ve en büyük Türk azınlık grubunu oluşturan Bulgaristan Türkleri ise, yüzyıllardır bu coğrafyada varlığını sürdürmektedir. Bulgaristan toprakları, Osmanlı Devleti’ne yakınlığı sebebiyle geçmişten günümüze dek Türklerin önemli bir yerleşim merkezi olmuştur

⁹ Detaylı bilgi için bkz. İnalçık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *Bal-tam Türklük Bilgisi Dergisi* 3, 20-44.

(Hacısalihoglu, 2012: 11). Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda hâkim olduğu dönemde bölgeye yerleşmiş olan Bulgaristan Türklerinin birçoğu, kültür ve inançlarını muhafaza etmişlerdir.

Türkiye sınırları dışında en büyük Türk kitlesinin yer aldığı Bulgaristan'da, 14. yüzyılda Anadolu'dan Balkanlara nüfus kaydırma politikaları başlamıştır. Bu durumu tetikleyen Moğol istilaları ile Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru önemli ölçüde Türk göçleri olmuştur. Bu nedenle, Anadolu'da sayıca fazla olan Türk nüfusun bir kısmı Rumeli'ye yerleştirilmiştir (Şimşir, 2012: 17-18). Acaroğlu, Bulgaristan'daki Türk nüfusun çokluğunu Kırım Savaşı'ndan sonra Balkanlara yerleştirilen Kırım Tatarları ve Kafkasya Çerkezleriyle ilişkilendirmektedir (1999, 81).

Tarihsel sürece kültürel etkileşim açısından biraz daha odaklı bakıldığında, bölgedeki mevcut Türk varlığının Moğol istilası sonrasında yoğunlaşan Türk göçleriyle arttığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hâkimiyeti sürecinde Türk kültürünün diğer kültürlerle sentezlenmesi yoluyla Balkan kültürü içerisinde çokkültürlü bir yapı oluşturduğu görülür. Şimşir'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hâkimiyeti 14. yüzyılda başlamış olsa da, Türk kültürü daha öncesinde de bölgeye yayılmış, özellikle 11. yüzyıldan itibaren Türklerin bölgedeki etkisi artmıştır. Bu dönemde, Selçuklu İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanını genişletmesiyle birlikte Anadolu'dan Balkanlara göç eden çeşitli Türk boyları, bölgede kültürlerini ve dinlerini yaymaya başlamışlardır. Bu göç dalgaları, özellikle 13. yüzyılda Moğol istilası ile birlikte yoğunlaşırken Moğol istilası sonrasında da Anadolu'dan Balkanlara yeni ve daha yoğun bir Türk göçü daha yaşanmıştır ancak Balkanlardaki Türk kültürü en yoğun şekilde Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bölgeye yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki hâkimiyeti, 14. yüzyılın sonlarında başlamış ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir (Şimşir, 2012: 10-11). Bu süreçte, Osmanlı yönetimi altında yaşayan halklar arasında kültürel bir etkileşim yaşanmıştır. Türk kültürü, Balkanlardaki diğer kültürlerle birleşerek kültürel bir sentez oluşturmuştur. Bulgaristan, Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde en uzun süre kalan ülke olarak tanımlanmış ve Türk hâkimiyetini en çok hisseden bölgelerden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye gelmesiyle birlikte, Bulgaristan toprakları uzun yıllar boyunca imparatorluğun bir parçası olarak kalmıştır (Turan ve İbrahimgöl, Akt. Yalçın, 2009: 557).

Bulgaristan Türkleri, 19. yüzyılda Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleri olarak tanımlanmıştır. Tuna vilayeti, Tuna Nehri'nden Balkan sıradağlarına kadar olan kısmı oluştururken, Edirne vilayeti ise Balkan sıradağları ile Marmara Denizi'ne uzanan bölümü oluşturmaktadır. Bu iki vilayet içerisinde yaşayan insanların 'Bulgaristan Türkleri' olarak adlandırılışı iki vilayet üzerinde Bulgar devletinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır (Şimşir, 2012: 25). Bulgaristan'da Türkler, çoğunlukla Gerlova, Aydos, Hasköy, Kırcaali ve Deliorman bölgelerinde yaşamaktadır ve bu bölgelerde Gagavuzlar, Pomaklar, Tatarlar gibi çeşitli Türk toplulukları bulunmaktadır (Acaroğlu, 2006: VI-VII).

'Bulgaristan Türkleri' kavramı, oldukça karmaşık bir yapıda olup, halâ üzerine konuşulan ve tanımlanamayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok kaynakta Gagavuzlar, Pomaklar ve Müslüman Romanlar bu kavramın içerisine dâhil edilse de bazı kaynaklarda bu topluluklar Bulgaristan Türkleri olarak görülmemektedir. Bulgaristan'da yaşayan topluluklar ele alınırken Türkler, Gagavuzlar ve Pomaklar gibi bir ayrımın yapılması bunun göstergesi niteliğindedir.¹⁰ Özellikle Pomaklar Balkanların en çok tartışılan konularından biridir. Balkanların özellikle Türkiye'ye yakın bölümünde yaşayan dindar ve Müslüman bir halk olarak bilinmektedirler. Etnik kökenleri tam olarak bilinmemektedir ancak bazı tarihçiler tarafından Slav oldukları genel kabul görmektedir. Konuyla ilgili olarak Pomakların Türklerle yakın ilişkileri sonucunda Türkçe öğrendikleri de aktarılmaktadır (Oran, t.y: 125). Bunun yanında Oran, yapmış olduğu çalışmalarda Makedonya başlığı altında kendini Türk olarak tanımlayan Torbeşlerden bahsetmekte ve bir kaniya göre Torbeşlerin, Pomakların Makedonya'daki adı olarak bilindiğini detaylıca anlatarak Pomakların Türk olup olmadıklarının yönelik tartışmalara yer vermektedir (t.y: 140-141).

Buna ek olarak Bulgaristan'daki Alevi/Bektaşiler üzerine çalışan Liubomir Mikov, Bulgaristan Türklerinin genel olarak 'Alevi' kategorisi altında sınıflandırılan

¹⁰ Bulgaristan'da yaşayan etnik gruplar ele alınırken özellikle Pomaklar ve Gagavuzlar Türklük çatısı altında değil, başka bir milletmiş gibi tanımlanmaktadır. Bu durum özellikle bu iki grup özelinde Türk olup olmadıklarına dair tartışmaların olduğunu göstermektedir (Bkz. Acaroğlu, 1999). Şimşir ise 'Pomak Türkleri' kavramını kullanmaktadır (Bkz. Şimşir, 2012, Oran, t.y.).

heteredoks Türk toplulukları olduklarını belirtmektedir¹¹ (Mikov 2005, Akt. Markoff, 2009:39).

Bu çalışmanın odağı olan arşivlerde yer alan belgelerde ise Türklerle ilgili herhangi bir ayırım yapılmadığı ve yalnızca Türklerin yaşadıkları bölgeler özelinde bir sınıflandırma bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma içerisinde ‘Bulgaristan Türkleri’ kavramı genel anlamda Türkçe konuşan ve Müslüman olan toplulukları ifade etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyılın ortalarına doğru Balkan topraklarında gerilemesinin başlıca sebepleri, hem iç hem de dış faktörlere dayanmaktadır. Bu faktörler; milliyetçilik hareketleri, büyük günlerin müdahaleleri, zayıf merkezi yönetim, ekonomik zorluklar, askeri gerileme vb. (Glenny, 1999: 3-50) olarak görülmektedir. Bu dönemde Bulgarlara ulus olma bilinci aşılana başlanmış ve bağımsızlık alt yapısının oluşturulması, Bulgaristan Devleti’nin kuruluşunu hızlandıran faktörlerden biri olmuştur. 1877-1878 yılları arasında Osmanlı-Rus Savaşı’yla başlayan bu dönem, Rumi takvimle 1293 yılına tekabül ettiği için ‘93 Harbi’ olarak adlandırılmıştır (Yıldız, 2008: 68). Uzun yıllar bu topraklarda yaşayan Bulgaristan Türklerinin bir kısmı ise 19. yüzyılda yaşanan toplumsal olaylarla geriye dönmeye başlamıştır.

93 Harbi’nin devamında, yani Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan dönemin ardından bölgedeki Türk varlığına doğrudan ya da dolaylı olarak dış etkilerin olduğunu söylemek mümkündür. Bulgaristan Türkleri Balkan Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları ve sonrasında 1989 zorunlu göçüyle birlikte her dönem baskı, göçe zorlama ve isim değiştirme gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle Bulgaristan Türklüğünün tarihsel sürecine bu dönemler özelinde daha yakından bakmak yerinde olacaktır.

¹¹ 2001 yılında kaydedilen istatistikler Bulgaristan’da 53.000 heteredoks Müslüman olduğunu göstermektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Mikov, Liubomir, *The Art of Heterodox Muslims in Bulgaria (XVI-XX century): Bektaşi and Kızılbaz/Alevi*, 2005).

1.1. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)

Osmanlı-Rus Savaşı, 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen ve Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yapılan savaştır. Bu savaşın nedenleri arasında siyasi, ekonomik ve stratejik faktörler olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı-Rus Savaşı siyasi anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemdeki güçsüzlüğü ve Rusya'nın Panslavizm politikasından etkilenmiştir.¹² Rusya, Balkanlarda yaşayan Slav halklarını koruma iddiasıyla hareket ederek bölgede etkisini artırmaya çalışmıştır. Bu dönemde oldukça zorlu bir süreç içerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu ise iç siyasi sorunlarla uğraşmakta ve dışarıdan gelen tehditlere karşı yeterince güçlü bir savunma mekanizması oluşturamamaktadır. Ekonomik faktörler arasında, Rusya'nın Karadeniz'e çıkışını kontrol etmek istemesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik gücünün azalması yer almaktadır. Rusya, Akdeniz'e inmek ve Karadeniz üzerinde kontrolünü artırmak için Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakları almak istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise bu dönemde ekonomik krizle boğuşmakta ve ekonomik kaynaklarını korumak için mücadele vermektedir. Stratejik faktörler arasında, Rusya'nın Balkanlarda güçlenerek Avrupa'daki dengeyi değiştirmek istemesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz ve Fransız desteğiyle oluşturduğu askeri gücü zayıflatmak istemesi yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu bu durum karşısında kendi stratejik çıkarlarını korumak için Rusya'ya karşı savaşmak zorunda kalmıştır (Yavuz, 2012: 1-5).

¹² Panslavizm, Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları sonrasında meydana gelen siyasi çalkantılarla milliyetçilik akımının yükselişi ile birlikte ortaya çıkan bir harekettir. Bu hareket, Doğu ve Avrupa aydınlarının emperyalist eğilimlerinin etkisi altında gelişmiştir. Detaylı bilgi için lütfen bkz. Kohn H. (2007). *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği* (A. O. Güner, Çev.). İlgü Kültür Sanat Yayınları, s. 23.

Panslavizm, Rusya'nın Slav desteğini alarak Balkanlar ve diğer bölgelerdeki Slav halklarını birleştirme politikasıdır. Bu politika, Rusya'nın Balkanlarda etkinliğini artırmak ve Balkanlar üzerindeki Osmanlı hâkimiyetine son vermek için kullanılmıştır. Ancak, Panslavizm politikası tam anlamıyla başarıya ulaşmamıştır. Balkanlardaki Slav halkları arasında farklı etnik gruplar ve dini inançlar bulunmaktadır ve bu da birlik olmalarını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, Panslavizm politikası, Balkanlardaki Slav halklarının milliyetçi duygularını canlandırmış ve bağımsızlık hareketlerini teşvik etmiştir. Sırlar ve Yunanlar gibi bazı Slav milletleri, özerklik veya bağımsızlık kazanmışlardır. Panslavizm politikası, Balkanlar ve diğer bölgelerdeki Slav halkları arasında birlik sağlama konusunda tam bir başarıya ulaşamamıştır, ancak Slav halklarının milliyetçi hareketlerini teşvik etmiş ve özgürlüklerini kazanmalarına yardımcı olmuştur. Detaylı bilgi için lütfen bkz. Keleş, E. (2008). Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 123-139.

Sonuç olarak, Osmanlı-Rus savaşı, birçok farklı nedenin bir araya gelmesi sonucu gerçekleşmiştir. Savaşın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu yenilgiye uğramış ve Balkanlarda özerk Bulgaristan, Karadağ ve Romanya devletleri kurulmuştur. Bunun yanında, Türk-Rus Savaşı sonrasında Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Türklerin birçoğu bu bölgelerden ayrılmış ya da ayrılmaya mecbur bırakılmıştır (Şimşir, 2012: 501).

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybederek Balkan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır ve 1878 yılında Bulgaristan Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. Savaş sonrasında Osmanlı ve Rusya arasında *Ayastefanos Antlaşması* imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, Bulgaristan Prensiği özerk bir devlet olarak tanınmış ve Rusya, Bulgaristan'ın yönetiminde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, Avrupalı güçler, özellikle de İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzunu sınırlandırmak için bölgeye müdahale etmiş ve Berlin Antlaşması'yla (1878), Bulgaristan'ın sınırları yeniden çizilmiştir (Wachtel, 2022: 92). Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında birçok Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç ederken birçoğu da Bulgaristan'da kalmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da halk müziği derleme çalışmalarının yaygınlaşmaya başlaması, halk müziklerinin belgelenmesi ve korunması düşüncesi devam ederken bu dönemde Bulgaristan'da Türklerin müzik pratiklerini nasıl ve ne şekilde sürdürdüklerine yönelik herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak aynı dönemde uygulanan göç ve baskı politikaları sebebiyle kültürel miraslarını koruma ihtiyacı duyan Türkler, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında halk şarkılarını aile içi etkinliklerde icra etmiş, II. Dünya Savaşı ve sonrasında komünist rejimin sosyal ve kültürel baskıları sonucunda Türk müziğinin kamusal alanda icrası daha da zorlaşmıştır (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022).

Yüzyıllardır birlikte yaşayan Bulgarlar ve Türkler arasında müziksel anlamda güçlü bir etkileşimin olması oldukça doğal bir durumdur. Rice bu konuyu şu şekilde aktarmaktadır;

Ülkenin müziği üzerindeki Türk etkisini inkâr etmeye yönelik tarih yazımı girişimlerine rağmen, bu etki inkâr edilemez. Aslında, şu gerçekler göz önüne alındığında bu beklenebilir:

1. Bulgaristan, Bulgarlar adı verilen Türkçe konuşan bir etnik gruptan ismini alır.

2. 1396'da Osmanlı Türkleri, modern Bulgaristan devletinin topraklarını fethetmiş ve 1396'dan 1878'e kadar yaklaşık beş yüz yıl boyunca Bulgar topraklarının çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur.
3. Günümüz Bulgaristan'ın güneybatı kısmı 1913'e kadar Osmanlı kontrolünde kalmıştır.
4. Bugün, 7 milyonluk Bulgar nüfusunun yaklaşık %8'ini Türk azınlık oluşturmaktadır ve Pomaklar (etnik Bulgar Müslümanlar) ve bazı Romanlar dâhil olmak üzere Müslümanlar, nüfusun tahmini %8 ila %12'sini oluşturmaktadır. (...) Bu tarihten, Türk kültürünün Bulgar kültürü üzerinde, yalnızca Türk ve Müslüman azınlık nüfusun kültürü üzerinde değil, aynı zamanda Hristiyan, Slav nüfus üzerinde de önemli bir iz bırakmış olması gerektiği açıktır. (2018:163, 165, Akt. Akat, 2018: 15-16, Çev. Selin Sağıroğlu)

Dünyada halk müziği çalışmalarının bir sistem dâhilinde ve bilimsel olarak ilerlemesi 19. yüzyılın ikinci yarısında folklor ve müzikolojinin gelişimiyle mümkün olmuştur. Başlangıçta bu iki bilim dalının kapsamına girmeyen halk müzikleri, zamanla müzikoloji ve folklor çalışmaları içerisine dâhil edilmiş, çeşitli araştırmacıların kendi kültürleri ve diğer kültürler üzerine yapmış oldukları çalışmalar artış göstermeye başlamıştır. Göç, ticaret, savaşlar gibi toplumsal olaylar, toplumların birbirlerini tanıma, merak etme ve çeşitli ilişkiler içerisinde olarak kültürel alışverişi sürdürmeleri halk müziklerine de yansımıştır. (Şenel, 1999: 100). Bu dönemde çeşitli ülkelerde süregelen halk müziği araştırmaları, Balkanlar ve Bulgaristan'da da yapılmıştır. Şenel, bu dönemi şu şekilde aktarmaktadır;

Bulgaristan'da; önce Çolakav 1872'de "Bulgar Ulusal Şarkı Mecmuası"nı yayımlar. Ştaynov ve Raçov 1887'de, 24 halk ezgisi yayımlar. Vasilev ise 1891'de 225 Bulgar halk ezgisi bastırır. Bulgaristan'da, 1925 yılından 1931 yılına kadarki 6 yıl içinde, toplanan ezgi sayısı 25.000 civarındadır. Dr. Cucev, Bulgar halk müziği yanında, Türk halk müziği materyallerini de ihtiva eden onlarca kitap yazar. (1999,102)

Görüleceği üzere Bulgar halk müziği araştırmacıları dönemin bilim anlayışına uygun şekilde kendi ulus kimliklerini inşa etmeye yönelik olarak önemli miktarda halk müziği derlemesi gerçekleştirirken, bunların yanında bazı Türk müziği örneklerini de tespit etmişlerdir. Ancak bu derlemelere yönelik herhangi bir ses kaydı bulunup bulunmadığı, eğer varsa nerede ve ne şekilde muhafaza edildiklerine yönelik bir bulguya tarafımca rastlanılmamıştır. Yalnızca bu kaynaklarda yer alan ezgilerin isim ve notalarına bakıldığında önemli oranda günümüze taşındıkları söylenebilir.

1.2. Balkan Savaşları (1912-1913)'ndan İkinci Dünya Savaşı (1941-1945) Sonrasına Kadar

Balkan Savaşları, 1912-1913 yıllarında gerçekleşmiştir ve iki ayrı savaş dizisini kapsamaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusların Balkanlar olarak adlandırılan topraklarda hakim güç olmak istemesi ve bunun için Panslavizm temelli anlayışla hareket etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Küçük, 1992: 23). Bu savaş, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına sebep olmuş ve savaş sonrasında Osmanlı, Avrupa'daki verimli topraklarını kaybetmiştir.

Balkan Savaşları, genel anlamda 'göç' ve 'azınlık' sorunlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin siyasal anlamda yaşadığı zorlukların sebeplerinden olan Balkan Savaşları, Türkleri, askeri, siyasi, kültürel ve demografik sorunlarla yüzleştirmiştir. Bu sorunların başında toprak kaybı, nüfus değişiklikleri, imparatorluğun çöküşü, sosyal ve siyasi değişiklikler gelmektedir. Kısaca bunları anlatmak gerekirse; Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Balkan devletleri tarafından yönetilen ve oldukça önemli bölgeler olarak görülen Bulgaristan, Makedonya, Kosova ve Girit gibi önemli bölgeleri kaybetmiştir. Bu savaş ortamının kaçınılmaz bir sonucu olarak bölgede nüfus değişiklikleri yaşanmaya başlamış ve Balkan bölgelerinde yaşayan Türk ve diğer Müslüman nüfus büyük ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte, Bulgaristan Türkleri de bu savaş ortamından göç etmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması, bu savaş dizisiyle gücünü iyice azaltmıştır. Savaşlar sonucunda iç sorunlar arttığı için bu durum Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasını tetikleyen faktörlerden biri olmuştur. Bu savaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda bulunan topraklarını kaybetmesi ve Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla sonuçlanmıştır (Öksüz, 2016: 27-35).

Savaşlar sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler başlamış ve 1923-1939 yılları arasında 198.688 kişi, 1935-1940 yılları arasında 95.964 kişi göç etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında [ve sonrasında] yani, 1941-1949 yılları arasında Türk göçü azalmış ve 14.390 kişi göç etmiştir (Hakov, 2020: 29).

II. Dünya Savaşı sırasında yalnızca Doğu ve Orta Avrupa'daki ülkeler değil Bulgaristan ve Balkan ülkeleri de oldukça etkilenmiştir. Savaş sonrasında rejim değişiklikleri yapılarak Sovyet tipi¹³ cumhuriyet yönetimi kurulmuştur. Komünist rejime geçişle birlikte en çok konuşulan konulardan biri toprak idaresi olmuş ve 1944 yılında Bulgaristan'da küçük ve orta ölçekli olmak üzere tarım işletmeciliği kurulmuştur. “Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri Yönetmeliği-Kanunu” (Наредба-закон за трудовите кооперативни земеделски стопанства) adıyla kanun çıkarılmış 1945’li yıllarda tarım kooperatifleri kurulmaya başlamıştır (Ersoy Hacısalihoğlu, 2023: 38).

1946 yılında iktidara gelerek Bulgarları ve Türkleri bu kooperatiflere katılmaları için ikna etme çalışmalarına başlayan Bulgar Komünist Partisi, Bulgaristan Türklerinden destek almak için Bulgaristan'da yaşayan Türk sanatçılardan komünizmi öven ve Türklerin bu yeni sistemi benimseyecekleri şarkılar yapmalarını istemiştir (Ersoy Hacısalihoğlu, 2023: 41) ve sanatçılar, Türkleri ikna etmek için şarkılarında TKZS’yi öven sözler yazmışlardır. Bunlardan en önemlisi ‘Rodopların Bülbülü’ adıyla bilinen Kadriye Latifova’dır ve sanatçının kooperatiflere yönelik bir şarkısı da bulunmaktadır.¹⁴ Şarkı sözlerine genel olarak bakıldığında, insanların kooperatiflere yönelik algısını değiştirmeye hizmet ve teşvik ettiğini söyleyebiliriz.

TKZS KURULDU

TKZ’ler kuruldu, tarlalar sürüldü

Çalışalım beraber, fakir zengin bir oldu

İşleyelim olmaz mı? Be güzel çalışalım olmaz mı?

Altın renkli tütünleri, beyaz tomruk pamukları,

Toplasak olmaz mı? Be güzel işleyelim olmaz mı?

¹³ Sovyetler Birliği’nde uygulanan ve Sovyet etkisi altındaki diğer ülkelerde de benimsenen sosyal, siyasi ve ekonomik sistemleri tanımlamak için kullanılmış bir ifadedir. Bu ifadeyle Sovyetler Birliği’nde uygulanan tek parti yönetimi, devlet kontrollü ekonomi, ideolojik eğitim vd. uygulamalar belirtilmiştir.

¹⁴TKZS’ler Kuruldu–Kadriye Latifova, YouTube video link için Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=Gr6576zbx-8&ab_channel=AyhanYILMAZ (URL 2, Erişim tarihi, 5 Ekim 2023).

TKZ'miz var bizim, pamuk, tütün ekelim
Sosyalizmi kurmaya, çalışırız hepimiz
İşleyelim olmaz mı? Be güzel çalışalım olmaz mı?

İlkbahar açıldı, kuşlar artık ötüyor,
Sürüm zamanı geldi, maşınalar sürüyor,
İşleyelim olmaz mı? Be güzel çalışalım olmaz mı?

Komünist dönemde devlet tarafından desteklenen müzikler, Komünist Parti'nin, yani iktidarın milliyetçi siyasi gündemiyle yakından ilişkilendirilmiştir. Bu dönemde kontrol altında olan kitle iletişim araçlarında *obrabotena narodna muzika* adında 'düzenlenmiş halk müziği' denilen profesyonel bir müzik formunu, *estradna muzika* adında '[popüler] halk sahnesi için müzik' adı verilen hafif Avrupa popüler müziğini ve batı klasik müziğini desteklemiştir. Bu müzik türleri hükümetin insanlık, devlet ve vatandaşları için ilerici hedeflerinin sembolik ifadesi olarak görülmüştür (Rice, 2002: 26).

1949'a kadar olan göçlerden sonra en büyük göç hareketi 1950-1951 yıllarında olmuş ve bu yıllarda 154.000 Türk göç etmiş, başka bir ifadeyle tehcir¹⁵ edilmiştir (Yıldırım Ağanoğlu, 2001: 310). 1950'ler sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç devam etmiş, 1972 yılında önce Türk topluluk olan Pomakların isimleri değiştirilmeye başlamış ve sonrasında diğer etnik gruplarda da aynı politika uygulanarak 1985 yılına kadar Türkler üzerinde isim değiştirme ve kültürel unsurların unutturulması gibi yaptırımlara devam edilmiştir (Hakov, 2020: 29).

1985 yılında Bulgaristan hükümetinin, ülkedeki Türkler, Romanlar (Çingeneler) gibi Müslüman azınlıklara yönelik yaptırımları ve düzenlemeleri, Türklerin Bulgaristan'daki yaşam şekillerinin değişmesine sebep olmuştur. Müslüman isimlerin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, Müslüman kültürel gösteri biçimlerinin, Türkçe konuşmanın, geleneksel kadın pantolonlarının giyilmesinin ve Türk ve Roman müziği çalmanın yasaklanmasını içeren bu yaptırımlar, Türklerin büyük çoğunluğunun Türkiye'ye göç etmesiyle sonuçlanmıştır (Poulton 1991, Silverman 1989, Akt. Rice,

¹⁵ 'Tehcir' TDK Türkçe sözlüğe göre göç ettirme, göç etmesine sebep olma, sürme anlamına gelmektedir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (URL 3).

2002: 26). Ersoy Hacısalihoğlu, Bulgaristan'da uzun yıllar gazetecilik yapan Ahmet Şerif Şerefli'nin isimlerin değiştirildiği dönemle ilgili anılarından bahsettiği bir anekdotta, Bulgaristan'da Türklerin isimlerinin değiştirilmesiyle Bulgaristan Türkü olan caz sanatçısı Yıldız İbrahimova'nın bu yıllarda yapmış olduğu bir konserinin afişinde yer alan isminin üzerine değiştirilmiş ismi Suzana Erova yapıştırıldığını ve Türk halkının bu isimde bir sanatçıyı tanımadıkları için konser biletlerini almadığını, bununla birlikte gece yağın yağmur sebebiyle yapıştırılan kağıtların düşmesi sonucunda birkaç saat içerisinde konser salonunun dolup taştığını aktarmaktadır (2012: 190-191).

Bu dönemde Bulgaristan'daki müzik anlayışı, milliyetçilik akımı etkisinde gelişmiştir. 1980'lerde Bulgaristan'da ve diğer Balkan ülkelerinde uygulandığı şekliyle milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'na ve Osmanlı mirasına karşı olumsuz bir tutum anlamına gelmektedir (Todorova 1997, Akt. Rice, 2002: 28).

Bulgaristan'da Türk olmanın zorluğu yalnızca geçmişte değil, günümüzde de birçok alanda kendini göstermektedir. Bulgaristan Türkü, Türkolog Feyzullah, tarihsel süreci şu şekilde aktarmaktadır;

Bulgaristan'da Türk olmak zordur çünkü halâ Bulgaristan'ın Türklere yönelik önyargıları devam ediyor. Bulgaristan Türklerinin iki lale devri dönemi var, birincisi 1922-1923 yıllarında ikincisi de Nazım Hikmet'in Moskova'ya gidip daha sonra 1951'de Bulgaristan'ı ziyaret ettikten sonra başlıyor. İkinci lale devri, 1968-1970'lere kadar devam ediyor. Birincisi az sürüyor. Çiftçi partisi iktidara geliyor ve Türklere haklar tanıyor, Şumnu'da okullar açıyor. Bu okullar Türkler için hem imam hem öğretmen yetiştiriyor.

İkinci lale devri olarak adlandırdığım dönemde Türklere yayınevleri, Türk liseleri açılıyor. Sofya Üniversitesi'nde 1952-53 yıllarında tarih, felsefe matematik ve fizik fakültelerinde üç şube açılıyor. Bu fakültelere Azerbaycan'dan profesörler getiriliyor. Türk adını anamıyorduk o zamanlar. 1989 zorunlu göçünde büyük aydınların çoğu göç etti ve biz o dönemde öğretmensiz kaldık. (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01Aralık 2022)

Buna ek olarak Havva Pehlivan Özgür, devlet arşivlerinde yapmış olduğu çalışmalarda Bulgaristan Türklerine yönelik 8 Mayıs 1984 tarihli 371 numaralı protokol kararında Bulgar Komünist Partisi'nin almış olduğu kararları şu şekilde aktarmaktadır;

1. Bulgar-Türk evliliklerinin maddi ve manevi olarak desteklenmesi
2. Türk-Bulgar gençlerin bir araya getirilmesi

3. Türk asıllı öğretmenlerin nüfusu Bulgar ağırlıklı köylerde görevlendirilerek Türk köylerinde ‘güvenilir’ Bulgar öğretmenlerin eğitim vermesi
4. Din görevlilerinin faaliyetlerini kısıtlama, yeni camiilerin yapımının yasaklanması
5. Yandaş Türkleri bazı görevlere getirerek amaçlar doğrultusunda kullanma
6. Her bölgede Bulgarcanın konuşulması
7. Türk aydınların radyo ve televizyon gibi yayın organlarında propaganda aracı olarak kullanılması
8. Türkiye lehine olan propagandaların engellenmesi
9. Türkiye radyo ve televizyon yayınlarının dinlenmesi ve izlenmesine yönelik kısıtlamalar
10. Türk tiyatrolarının kapatılması¹⁶ (2019: 16-17).

Sonuç olarak, Türkçe konuşmanın yasaklandığı, Türklerin gelenek ve göreneklerinin, sosyal etkinliklerinin, kültürel faaliyetleri ve inançları gibi birçok unsurun kısıtlandığı bu dönemde Bulgaristan Türklerinin müziksel yaşamının da oldukça etkilendiğini ve bu ortamda ortaya çıkan türkülerde hem sözlerin (temanın) hem de müziksel yapının değiştiğini söylemek mümkündür. Buna rağmen incelediğimiz arşivlerdeki ses kaynaklarının özellikle de Radyo arşivinin önemli bölümünün de bu dönemlerde kaydedildiği ve muhafaza edildiği görülmektedir. Bu durum bir tezatmış gibi görünse de aslında Komünist Parti bildirgesine de bakıldığında bunun dönemin uygulamalarından kaynaklanan oldukça doğal bir sonuç olduğu anlaşılabilir. Şöyle ki 7. maddede belirtilen aydınların propaganda aracı olarak kullanılmasıyla, ‘Rodop Bülbülü’ olarak bilinen Kadriye Latifova gibi Türk halkının göz önünde olan ve sevilen sanatçıları aracılığıyla bu düşünceleri halka dikte etmeleri hız kazanmış, halkın sanatçıların düşünceleri çerçevesinde komünist yönetimi benimsemeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Latifova’nın sipariş üzerine seslendirdiği TKZS de bunun açık bir göstergesi olarak arşivlerde yer almaktadır.

¹⁶ Türk Tiyatroları bu dönemde Türklerin halk şarkılarını icra ettikleri ve çeşitli sosyal faaliyetlerini sürdürdükleri yerlerdir.

1.3. 1989 Göçü (Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç)

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldıktan sonra zaman zaman asimilasyon ve baskı politikalarına maruz kalan Bulgaristan Türkleri, bu baskıların en şiddetlisini 1980'ler sonrasında yaşamıştır. Bulgaristan Komünist Partisi'nin iktidara gelmesi sonrasında hâkim olan homojen bir toplum yaratma düşüncesi Bulgaristan'da oldukça büyük bir nüfusa sahip olan Türkler ve Müslümanlara yansımıştır. Bu dönemde, Türklerin isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi durumu hız kazanmış ve sert bir biçimde Türk halkına dikta edilmiş, Türkçe, kamusal alanda yasaklanarak Bulgaristan Türklerinin dini özgürlükleri kısıtlanmaya ve kültürel miraslarının unutturulmaya çalışılması, dönemin hâkim politikaları arasında yer almıştır. Türkler için İslam ve Türklüğün eşdeğer olduğu Bulgaristan ve diğer Balkan ülkelerinde Müslüman ve göçmenlerin Türkiye'yi bir yurt olarak hissetmelerinin sebeplerinden biri 1945 sonrasında sosyalist partinin yaptırımları sonucunda dinlerini özgürce yaşayamamalarından kaynaklanmaktadır (Oğul, 2019: 183).

1989 yılında Bulgaristan'dan yaklaşık olarak 350.000 kişi Türkiye'ye göç etmiş ve bu '93 Harbi' göçünden sonra en büyük ikinci göç olarak tarihe geçmiştir. 1989 Göçünden önce süreci hazırlayan unsurlar 1984-86 yılları arasında Bulgar Komünist Partisi'nin Türklere yönelik zorunlu isim değiştirme politikası ile öne çıkmış (Hacısalıhoğlu, 2012: 171) ve bunun yanı sıra Türklerin dini ve kültürel benliklerini belirten tüm uygulamaların kaldırılmasıyla bir 'zorla Bulgarlaştırma'¹⁷ sürecine dönüşmüştür (Şen, 2020: 85). Kültürel benliğin korunmasını zorlaştıran bu uygulamalar, dönemin sanat yaşamını da şekillendirmiş, bu durum Bulgaristan Türklerinin halk müziğinde ve diğer sanat alanlarında kendini göstermiştir.

1989'da bu asimilasyon politikalarına karşı direniş gösteren Bulgaristan Türkleri, ilk olarak yaşadıkları bölgelerde protestolara başlamışlardır.¹⁸ Bu

¹⁷ Zorla Bulgarlaştırma politikası, 1984-89 yılları arasında mevcut Bulgar hükümeti tarafından *vızroditelen protses* (soya dönüş) başlığı altında başlatılan süreci ifade etmektedir. Bu ifadelere ek olarak 'zorunlu asimilasyon' ve 'eritme' gibi kavramlar da kullanılmıştır, Bulgaristan Türkleri bu süreci 'isim/ad değiştirme olayı' olarak tanımlamışlardır. Detaylı bilgi için lütfen bkz. Çakır Ulutürk, R. (2020). *Bulgaristan Türkleri'nin Büyük Göç '89*. Hiper Yayıncılık, ss.85-87.

¹⁸ Mayıs 1989 yılında gerçekleşen bu protesto, *Kaolinovo Ayaklanması* olarak bilinmektedir. 6 Mayıs 1989 Kurban Bayramı'nda toplanıp 30 Mayıs günü Paris'te Avrupa İnsan Hakları Komisyonu toplantısının yapılacağını birbirine duyuran Türkler, protestoları başlatarak tüm dünyaya bu konuyu

protestolara sert bir tepki veren Bulgaristan hükümeti, protestolara katılan birçok kişiyi tutuklamış ve bu olaylarda hayatını kaybeden çok sayıda Türk olmuştur. Bulgaristan hükümeti, bu protestolar sonrasında Türklere ülkeyi terk etme ya da asimilasyon politikalarını kabul ederek Bulgaristan’da yaşama seçeneği sunmuştur (Çakır Ulutürk, 2020: 59-66).

1989 göçünde yaklaşık olarak 350.000 Bulgaristan Türkü, doğup büyüdükları toprakları terk etmek zorunda kalarak Türkiye’ye göç etmiş, bir kısmı ise asimilasyon politikalarını kabul ederek Bulgaristan’da kalmıştır. Tarihteki en büyük zorunlu göçler arasında yer alan bu büyük göç sonrasında Bulgaristan Türkleri, halk destanlarında, hikâyelerinde ve şiirlerinde vatan özlemi, göç gibi temaları işlemişlerdir. Bu temaların en yoğun işlendiği kaynaklardan biri de şüphesiz ki halk şarkıları olmuştur.

Halk şarkılarının bir toplumun kültürel belleğini oluşturan en önemli yapı taşlarından biri olduğu söylenebilir. Bu hususu bellek kavramı üzerinden açmak yerinde olacaktır. Genel olarak sosyo-kültürel bağlam içerisinde Türkçe’ye ‘hafıza’ şeklinde çevrilen bellek kavramı, müzikolog Ayhan Erol’a göre, “kolektif olarak mevcudiyet kazanan, sosyal olarak inşa edilen, kültürel olarak anlamlandırılan geçmiş hatırlama becerisi” şeklinde tanımlanmaktadır (2024: 21). Bir topluluğu kültürel anlamda bilinçlendiren bellek, imgeler ve olaylar yoluyla geçmişin izlerini kaybetmeden yeniden üretme kapasitesi olarak da tanımlanmaktadır (Ross & Wang’tan Akt Erol, 2024: 22).

Halbwachs’a göre ise bellek, bireysel ve kolektif bellek olarak iki kısımda incelenmektedir. Temelde birbirine bağlı olan bireysel ve kolektif belleğin sınırları aynı olmadığı için ayrı parçalar dâhilinde bir bütünü tanımlamaktadır. Bireyin kendisinin oluşturmadığı, bir parçası olduğu kültürel ortamdan ödünç aldığı tüm fikirleri ve davranışları içeren bireysel bellek, temelde kolektif, başka bir deyişle tarihi belleğin oluşumuna hizmet etmektedir (2019, 63-65).

Önce bir topluluk içerisinde başlayan ve daha sonra o topluluğun tüm üyelerinin dâhil olduğu kültürel bellekler, zamanla mekânlaştırılarak (arşivler, müzeler vb) toplum hafızasının mekânsal boyutta incelenmesine olanak

duyurmayı ve bununla birlikte isimlerini geri almayı, Türk okullarının açılmasını, gelenek ve göreneklerine uygun bir şekilde yaşayacakları ortamı hedeflemişlerdir. Detaylı bilgi için lütfen bkz. Çakır Ulutürk, R. (2020). *Bulgaristan Türkleri’nin Büyük Göç’89*. Hiper Yayıncılık, ss.59-66.

sağlayabilmektedir. Çünkü mekân, “süregiden bir gerçekliktir” (Halbwachs, 2019: 174). Geçmişî hatırlamak, geçmişe dair hafızada kalmayan tüm unsurların izini sürmek ve bunu kolektif bilinç doğrultusunda ele almak için kolektif belleğin mekânlaştırılması/mekâna yerleştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Müzik arşivleri de bu amaçla oluşup farklı kültürlerin kolektif belleğinin ulusalcılık anlayışıyla gelişmesi düşüncesine hizmet etmiştir. Politik olarak bellek ise, devlet yetkilileri tarafından insanlara empoze fikirler veya öyküler olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda, Derrida'nın “belleği olmasa bile, arşivleri denetlemeyen politik iktidar yoktur” ifadesi belleğin politik bağlamını net bir şekilde ortaya koymaktadır (Minarova ve Banjah, Akt. Erol: 24).

Kolektif belleğin büyük oranda oluştuğu Bulgaristan Türklerinin türkülerinde, müziksel anlamda kolektif bir bilinç olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, Bulgaristan'da yer alan müzik arşivleri, Türklere yönelik kültürel mirasın mekânsal boyutta incelenmesi açısından oldukça önemlidir.

Arşivlerden elde edilen kayıtlar bellek üzerinden değerlendirildiğinde belleğin bir toplumun kültürel kimliği ve kolektif belleğini yansıtan en önemli unsurlardan biri olduğu görülür. Arşivlerdeki bu kayıtlar geçmişteki olayların ve toplumsal hafızanın bir parçası olarak bunların geleceğe aktarılmasında etken rol oynamaktadır. Örneğin, Bulgaristan'daki Türk topluluklarının müzik kayıtları da bu toplumların yaşadığı göçler, baskılar ve kültürel direnişler gibi tarihi süreçlerin izlerini taşımaktadır. Bu anlamda, tüm tarihsel kaynakların sadece müziksel eserler olarak değil, aynı zamanda tarihsel deneyimlerin ve kültürel belleğin bir yansıması olarak görülmesi gerektiği sonucu ortaya çıkar.

Etnomüzikoloji disiplini, Avrupa'da 20. yüzyılın ikinci yarısında müzikolojinin alt dalı olarak şekillenmiş ve Avrupa merkezli müzik araştırmacılığının eleştirilerek dünyadaki tüm toplumların müziklerinin araştırılmasına yönelik çalışmaların yapılması düşüncesiyle gelişim göstermiştir. Ses kayıt teknolojilerinin kullanımı, alanda halk müzikleri üzerine çalışmaların yapılması, etnomüzikologların çalışmalarında bu konuyu ele alması, çeşitli kurum ve kuruluşlarla tüm müzik kültürlerinin toplanması, araştırılması ve incelenmesine yönelik çalışmalar, birçok

kültürün yüzyıllardır birlikte yaşadığı Balkanlar ve Bulgaristan'da da çeşitli çalışmaların yapılmasını ve bu alana yönelik ilginin artmasını beraberinde getirmiştir.

Bu nedenle, bir sonraki bölümde bu konuyu önemli kılan faktörlerin neler olduğunu, etnomüzikolojide halk müziği araştırmalarının nasıl ve hangi kurum-kuruluşlar ile başladığını, bu alandaki tarihsel kaynakların, halk müziği çalışmalarının ve müzik arşivlerinin bu çalışmadaki önemini neler olduğunu daha iyi anlamlandırabilmek adına etnomüzikolojide tarihi ses kaynakları ve müzik arşivlerinin genel yapısından bahsedilmiştir. Bunun yanında, müzik arşivlerinde tarihsel kaynakların neler olabileceği ve bu kaynakların alanda nasıl değerlendirileceğine yönelik tarihsel kaynak kritiği yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ETNOMÜZİKOLOJİDE TARİHİ SES KAYNAKLARI VE GÖRSEL-İŞİTSEL KAYNAK KRİTİĞİ

Geçmişe ait önemli verileri içerisinde barındıran ve bu verilerin günümüze ulaşmasını sağlayarak bulunduğu dönem hakkında bilgiler veren tarihsel kaynaklar, araştırmacıların geçmiş olayları analiz etmek, yorumlamak ve günümüzle karşılaştırmak için başvurdukları temel bilgi kaynaklarıdır. Bu kaynaklar, doğrudan o döneme ait yazılı metinleri, görselleri, sesli kaynakları vb. içermesi bakımından oldukça önemlidir.

Bu bölümde, tarihsel kaynak nedir, tarihsel kaynakları etnomüzikoloji özelinde nasıl ele alabiliriz, tarihsel kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılmasının amaçlandığı müzik arşivciliği kavramı nedir, tarihsel kaynaklar (yazılı, işitsel, görsel-ışitsel) müzik arşivlerinde nasıl incelenmektedir gibi sorulara cevap aranmış ve konu detaylı bir biçimde tartışılmaya çalışılmıştır.

2.1. Etnomüzikolojide Tarihsel Ses Kaynaklarının Ortaya Çıkışı

TDK Türkçe Sözlük'te 'kaynak' kelimesi, genel anlamda araştırmalar ve incelemelerde yararlanılan, referans olarak alınan belge şeklinde tanımlamaktadır (TDK, 2023). Bu tanıma göre tarihsel kaynakları, geçmişte yaşanan olaylar, insanların sosyal ve kültürel faaliyetlerini aktaran ve çeşitli dönemler hakkında bilgiler veren kaynaklar olarak tanımlayabiliriz. Bu kaynaklar, sözlü, yazılı, görsel, teknolojinin gelişimi sonrası işitsel ve görsel-ışitsel kaynaklar olarak kategorilendirilmektedir.

Her alanda olduğu gibi müzik alanında da büyük bir öneme sahip olan tarihsel kaynaklara erişim, değişen ve gelişen günümüz dünyasında her geçen gün artmakta ve çeşitlilik kazanmaktadır. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda, bu çeşitliliğin oluşumunu hızlandıran en önemli gelişmelerden biri şüphesiz teknolojik gelişmelerdir. Tarihsel kaynaklar, etnomüzikolojide genel olarak belirli bir dönem hakkında bilgiler veren belgeler, notalar, el yazmaları, vb. yazılı ve görsel-ışitsel kayıtlardan oluşan kaynaklardır. 19. yüzyılın son çeyreğinde ses ve görüntü kaydının gerçekleşebilmesiyle çeşitlilik kazanmış, sözlü, yazılı ve insanların sosyal yaşamında,

kültürel alanlarında edinilen ürünleri de içerisine dâhil ederek çeşitlilik göstermiştir. Sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan işitsel kaynaklara, plaklar, kasetler, radyo yayınları; görsel-işitsel kaynaklar olarak müzik videoları örnek olarak verilebilmektedir.

Sonuç olarak, etnomüzikoloji özelinde ses ve görüntü alanındaki yoğun teknolojik gelişmelerin yaşandığı 19. yüzyılın son çeyreğine kadar yazılı kaynakların (notalar vb.), sonrasında ise giderek artan bir şekilde görsel-işitsel kaynakların oldukça önemli başvuru kaynaklarına dönüştüğü söylenebilir. Bununla birlikte görsel-işitsel kaynakların ortaya çıkması, arşivlenmeye başlaması, karşılaştırmalı müzikoloji ve devamında etnomüzikoloji çalışmalarında kullanılması 'kaynak kritiği' başlığıyla tarihsel kaynakların güvenilirliğinin tartışıldığı yeni bir araştırma art alanı oluşturmuştur (Akat ve Köse, 2021: 99) ki bu bölümün ilerleyen başlıkları altında ele alınacaktır.

2.2. Tarihsel Ses Kaynaklarının Korunduğu Mekânlar Olarak Müzik Arşivleri

Bir topluma ait olan, o toplumun tüm kültürel ürünlerini, yazılı ve görsel-işitsel tarihsel kaynaklarını içerisinde barındıran müzik arşivleri, öncelikle işitsel kaynakların toplandığı, korunduğu, düzenlendiği mekânlar olarak bilinmektedir. Hemen hemen her ulusun kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması için tarihsel kaynaklarını muhafaza ettiği mekânları bulunmaktadır. Bununla birlikte dünyanın farklı coğrafyalarından kayıtlar içeren küresel çaptaki arşivler de mevcuttur.

Müzik arşivleri, Akat'a göre, küresel, kıtasal, bölgesel, ulusal ve yerel olarak sınıflandırılmakta ve buldukları mekâna göre müze, üniversite ve kütüphanelere bağlı olarak resmi, özel veya kişisel olarak gruplandırılmaktadır (2015: 41). Genel olarak müzik arşivlerini, tarihsel materyali (yazılı, işitsel, görsel ve maddi kültür kaynakları vb.) en iyi şekilde saklamaya yönelik çalışmaların yapıldığı, işitsel verinin oldukça önemli bir yer teşkil ettiği ve teknolojik gelişmelerin takip edilerek materyalin en iyi şekilde dijital ortama aktarılıp muhafaza edildiği mekânlar olarak tanımlayabiliriz.

Müzik arşivlerinin oluşum süreci, 19. yüzyılın sonlarında geliştirilen ses kayıt cihazlarıyla birlikte işitsel veriyi toplamaya yönelik çalışmaların başlamasına dayandırılmaktadır. İlk kez 1877 yılında Edison tarafından üretilen fonografla kaydedilen işitsel veriyi tekrar tekrar dinleyebilme olanağı ortaya çıkmış ve Edison'un fonografına paralel olarak yaklaşık on yıl sonra Emile Berliner tarafından tasarlanan gramofonla ses kayıt teknolojisinin temelleri atılmıştır (Işıkkhan, 2013:104). Bu gelişmeler ile birlikte ilk müzik arşivleri kurulmaya başlamış ve 1899'da Viyana Fonogram Arşivi (WPA), 1900'de ise Berlin Fonogram Arşivi (BPA) kurularak (Akat, 2015: 41) müzik bilimi ekseninde temel kaynak olarak kabul edilebilecek işitsel veriler toplanmaya başlamıştır. Viyana Fonogram Arşivi, görsel-işitsel materyalin kaydedilmesi ve saklanması ve veritabanı geliştirme yönetiminde öncülük eden müzik arşivi olmuştur. Arşiv, kayıtların gelecek nesiller için uzun vadede korunması, hem akademik hem de genel halka sesli ve görüntülü kayıt erişimini misyon edinmiştir (Thram, 2014: 314-318). 20. yüzyılın ilk yarısında etkin olan karşılaştırmalı müzikoloji ve bu yüzyılın yarısı itibarıyla etnomüzikoloji disiplininin ortaya çıkmasıyla birlikte, çeşitli ülkelerde yeni arşivler kurulmuş ve 'müzik arşivciliği' alanı ortaya çıkmaya başlamıştır.

Berlin Fonogram Arşivi ise Carl Stump'un devamında 1905-1933 yılları arasında müzikolog Erich von Hornbostel vd. yönetiminde dünyanın müzik geleneklerini toplamak, korumak, karşılaştırmalı araştırmalar yapmak ve bulguları yayımlamak düşüncesiyle faaliyet göstermiştir. 1893-1954 yılları arasında elli yıl boyunca dünya çapında toplanan 16.000'den fazla orijinal balmumu silindir kayıtları bu arşive teslim edilmiştir (Thram, 2014: 314). 1990'lı yıllardan sonra 'bellek kurumları' kavramı çatısı altında arşivler, kütüphaneler ve müzeler çalışma alanları olarak gündeme gelmeye başlamış ve kavramın sosyolojik olarak çözümlenmesi üzerine çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır (Trant, 2009, Akt. Külcü, 2016: 643).

Günümüzde, taşınabilir kültürel miras olarak tanımlayabileceğimiz kaynaklar arşivlerde, müzelerde, kütüphanelerde dijital olarak bulunmakta ve bu kaynaklar (tarihi belgeler, kitaplar, el yazmaları, efemeralar, görsel ve işitsel malzemeler) basılı ve elektronik olarak arşivlerde yer almaktadır. Bu tarihsel bilgi içerikli mekânların öncelikli görevi, kültürel mirası tespit etmek, çeşitli yöntemlerle bünyesine almak,

korumak ve tarihsel arkaplanı merak eden, araştıran kişilere (araştırmacılar, meraklı kişiler) sunmaktır. Halkbilimci M. Emir İlhan, arşiv, kütüphane gibi mekânlardaki dönüşümü zaman ve mekân algısının değişimine ve yaşanan dönemin şartlarına bağlayarak şu şekilde özetlemektedir;

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişle birlikte hem zaman anlayışı ve mekân algısı hem de buna bağlı olarak hatırlamanın işlevlerinde dönüşümler olur. Bu dönüşümlerin merkez noktası insan düşüncesinin kategorileri olan zaman ve mekân birlikteliğidir. Zaman algısındaki değişim mekân algısını da tetikler; buna bağlı olarak da hem zamanın hem de mekânın hatırlamadaki işlevi dönüşür. (İlhan, 2018: 127)

Her ne kadar arşiv, kütüphane ve müzeler üzerine araştırmalar yapan uzmanların bir kısmı ‘bellek kurumları’ kavramının kullanımı için erken olduğunu düşünse de, dijital ortamda kaynakların tanımlanması, depolanması, erişimi ve uzun süre korunması üzerine ortak sistemlerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır (Holmberg, Huvila, Kronqvist-Berg ve Widen Wulff, 2009: 669).

2.3. Geçmişten Günümüze Etnomüzikolojinin Dönüşümü ve Arşivlerdeki Tarihsel Kaynak Türlerinin Çeşitlenmesi

Etnomüzikoloji, müziğin kültürel bağlamı içerisinde incelenmesini amaçlayan, müziğin insan yaşamındaki rolünü anlamaya çalışan ve müziksel pratiklerin çeşitliliği ile müziğin toplumsal, siyasi, ekonomik ve dini bağlamlarını inceleyen bir bilim dalıdır (Rice, 2014: 27-28). SEM (Etnomüzikoloji Derneği) resmi web sayfasında ‘Etnomüzikoloji Nedir’ başlıklı yazısında bu disiplini üç başlık altında tanımlamıştır. Bunlar;

1. Müziğe küresel bir yaklaşım getirmek (kökeni, tarzı veya türü ne olursa olsun)
2. Müziği sosyal bir pratik olarak anlamaya çalışmak (müziği kültürel bağlamla şekillenen bir insan faaliyeti olarak görmek)
3. Etnografik saha çalışması yapmak (incelenen müziğe katılmak ve gözlem yapmak, başka bir müzik geleneğinde icracı veya kuramcı olarak yetkinlik kazanmak, tarihsel araştırma yapmak (Akt. McCollum ve Hebert, 2014: 1-2)

olarak tanımlamış, Jonathan McCollum ve David G. Hebert ise bu tanımı ele aldıkları yazısında bu yazıya bir eleştiri getirerek SEM'in etnomüzikolojiyi "çağdaş müzik uygulamalarının etnografik yöntemlerle incelenmesi için varsayılan etnomüzikolojik yöntem" olarak vurguladığını ve tarihsel çalışmaların etnomüzikolojinin daha önemsiz bir parçası olduğunu ima ettiklerini belirterek geçmişteki müzik uygulamaları ne olacak sorusunu yöneltmiştir (McCollum ve Hebert, 2014: 1-2).

Bu tanımlara ek olarak Bruno Nettle, etnomüzikolojinin değeri ve katkısının özünde tarihsel olaylar çerçevesinde şekillendiğini (1983: 11) belirtmekte, Timothy Rice ise "insanlar tarihsel olarak müziği nasıl inşa eder, toplumsal olarak sürdürür ve bireysel olarak yaratır ve deneyimler?" (1987: 473) sorusuyla etnomüzikolojide müziği anlayabilmek, araştırabilmek ve belirli bir süreç içerisinde değerlendirebilmek için tarihsel verilerin önemini vurgulamaktadır.

Bu nedenle tarihsel süreci daha iyi anlayabilmek adına başvurulması gereken temel kaynaklar olan tarihsel kaynaklar, etnomüzikolojide kültürel geçmişin arka planını incelemek, anlamak ve müziği bulunduğu kültür içerisinde doğru bir şekilde araştırmak adına belirleyici bir rol oynamaktadır. Geleneksel olarak tarih araştırmalarına baktığımız zaman bu araştırmaların büyük çoğunluğunun yazılı belgelere dayandırıldığını görmekteyiz ancak etnomüzikoloji disiplini içerisinde geçmiş dönemlerde temel kaynak olarak kabul edilen tarihsel kaynakların oldukça tartışmalı bir noktada olduğunu söylemek de mümkündür.

Lechleitner'a göre ses kayıtları, el yazmaları, resimler vb. kaynaklara göre daha genç kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle diğer kaynakların aksine çoğu zaman güvenilir kaynaklar olarak görülmemektedirler ancak etnomüzikologlar için ses kayıtları birincil kaynaklar kategorisinde olabilmektedir (2010: 31). Bu tanıma göre sesli kaynaklar, etnomüzikolojik araştırmaların temel kaynakları olması gerekirken günümüzde halâ yapılan çalışmalarda yazılı vb. kaynakların birincil kaynaklar kategorisinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle, günümüzde halâ yazılı belgelere dayandırılan tarih araştırmaları, ses kayıt teknolojisinin ortaya çıkışından ve gelişiminden sonra bile öncüllüğünü korumaktadır. Bu yüzden etnomüzikoloji

açısından yazılı ve işitsel kaynakların güvenilirliği ve yorumlanabilirliği oldukça tartışmalıdır.

20. yüzyılın başlarında etnomüzikologlar büyük ölçüde Batı müziğinin köklerinin evrimci bir yaklaşımla incelenmesi ve araştırılmasına odaklanmışlardır. Bu yüzyılın ikinci yarısına kadar 'karşılaştırmalı müzikoloji', adı verilen çalışma alanı, kaydedilen müziklerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve araştırılmasını hedef almaktadır. Bu nedenle, dönemin etnomüzikologları da karşılaştırmalı müzikologlar olarak anılmıştır. Arşiv çalışmalarında etnomüzikolojik araştırmaların tarihsel geçmişine bakıldığı zaman, tarihsel kaynakların araştırılması ve incelenmesi II. Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır. 1950'li yıllara kadar bu kaynakların araştırılması ve çalışılmasına yönelik ilgi oldukça azdır. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği siyasi ve kültürel çalkantıların ardından müzikte yeni stillerin ortaya çıkması, ses kayıt teknolojilerinin gelişimi ve hızlı değişimi tarihsel kaynakların şekillenmesini sağlamıştır (Ziegler, 2010: 18-20).

2.4. Tarihsel Kaynak Kritisine İlişkin Uygulamalara Yön Veren Kuruluşlar

Etnomüzikolojide tarihsel belgeler üzerine yapılan çalışmalara ilişkin tartışmalar 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Avrupa dışındaki müziklere yönelik artan ilgiyle birlikte etnomüzikoloji, halk müziği ve müzik tarihi arasındaki ilişkinin güncel tartışma konuları olduğunu aktaran Susanne Ziegler, 1964'te Budapeştede IFMC Dünya Konferansı'nda *Halk Müziği ve Müzik Tarihi* başlıklı konferansta bu alt başlıkların yer aldığını belirtmektedir;

1. Müzik tarihinde halk ve sanat müziğinin karşılıklı ilişkisi
2. Halk müziğinin (dans da dâhil) erken dönem elyazmaları ve yayımlanmış kayıtları
3. Saray ve salon dansları ile halk danslarının karşılıklı etkileşimleri.

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal durum karşısında Batı dışı müziklerin de sürekli değişim içerisinde olduğu görülmüş ve yeni müzik stillerinin ortaya çıkmasıyla birlikte birçoğunun da kaybolduğu ya da kaybolmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir. Tarihsel malzemenin eksik ya da farklı yerlerde bulunuyor olması

alandaki tarihsel kaynakların araştırılması ve incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında yazılı vb. kaynaklara erişilebiliyorken tarihi ses kaynaklarına erişilemiyor olması etnomüzikolojide öncelikli tarihsel kaynakların neler olabileceği sorusunu ön plana çıkarmıştır (Ziegler, 2010: 16-18).

Etnomüzikolojide tarihsel kaynakları inceleyen, araştıran ve müzikte kültürlerarası etkileşimleri anlamaya çalışan kuruluşlar ve topluluklar bulunmaktadır. ICTMD (Uluslararası Müzik ve Dans Gelenekleri Konseyi), IASA (Uluslararası Ses ve Görsel-İşitsel Arşivler Birliği) ve SEM bu önemli kuruluşlar arasında yer almaktadır.

1947 yılında Uluslararası Halk Müziği Konseyi (IFMC) adıyla kurulan ve 1981 yılında ICTM olarak yeniden adlandırılan ve böylelikle çalışmalarını Avrupa müziği ile sınırlandırmayıp dünya müziklerini araştırmaya ve çalışmaya yönelik faaliyetler gösteren kuruluş, 1984'teki ikinci toplantısından sonra dünyadaki tüm müzik kültürlerinin belli başlı geleneksel formlara ve tarihsel derinliğe sahip olduğu anlayışını benimsemeye başlayarak bundan sonraki çalışmalarını bu anlayış doğrultusunda sürdürmeyi amaçlamıştır (Ziegler, 2010: 17-18). 1947'de IFMC olarak kurulduğu dönemde etnomüzikoloji teriminin tam olarak literatürde yer bulmadığı aktaran Nettle'a göre, o dönemde Batılı olan ve olmayan toplumların müziği arasındaki fark oldukça büyüktür. Bu farkların 'etnomüzikoloji' disiplini çatısı altında çalışılmaya başlaması araştırmacıların kendilerini rahat hissetmelerini sağlamıştır (1998: 1). 1960'lı yıllardan itibaren ICTM genel olarak halk müziklerinin korunması, uygulanması, karşılaştırmalı olarak çalışılması, müziklerin bilimsel ve toplumsal açıdan çalışılmasını amaçlamaktadır (Karpeles, 1965: 308). Temel amaçları, dünya üzerindeki geleneksel müzik ve dansların araştırılması, belgelenmesi, arşivlenmesi ve korunması olan bu kuruluşta, her yıl çeşitli uluslararası konferanslar, seminerler ve sempozyumlar düzenlemekte ve aynı zamanda çeşitli yayınlar yapılmaktadır. Günümüzde ismi ICTMD olarak değiştirilmiş ve araştırma alanları dâhilinde yer alan 'dans' gelenekleri, kuruluşun başlığına da eklenmiştir.

Kuruluşun ilk çalışmalarında halk müziği ile diğer müzikler arasında ayırım yapılmıştır. Üyeler, halk müziği kavramından rahatsız olarak bir tanım oluşturmak istemişlerdir. Bu nedenle, sözlü aktarım süreciyle gelişen halk müziğini şekillendiren üç temel faktörü ele almışlardır. Bu faktörler;

1. Halk müziklerinde şimdiki geçmişle bağlayan süreklilik durumu
2. Bireyin veya grubun yaratıcı dürtüsünden doğan yeni varyasyonlar
3. Halk müziklerinin topluluk tarafından hangi formda veya formlarda kalacağını gösteren seçimlerdir.

Halk müziği kavramı, çalışma grubu üyelerine göre popüler ve sanat müziğinden etkilenmeyen, bir topluluk tarafından gelişen/geliştirilen müzikleri de kapsayabilir ve topluluğun yazılı olmayan ve yaşayan geleneğine de dâhil edilen müziklere de uygulanabilmektedir (Nettle, 1998: 5-6).

ICTMD'nin ve bu kuruluş bünyesinde oluşturulan Tarihsel Kaynaklar Çalışma Grubu'nun, SEM ve IASA gibi kuruluşların oluşturulduğu dönem ve faaliyetlerini özetleyen Ziegler, bahsi geçen kaynaktaki çalışma grubuyla ilgili olarak şu bilgilere yer vermektedir;

Tarihsel Kaynaklar Çalışma Grubu'nun kurulması, 1964'teki ICTM Dünya Konferansı'nda gündeme gelmiş ve 1965'te Erich Stockmann'ın yönetiminde olan 'Karşılaştırmalı ve Tarihsel Etnomüzikoloji Komitesi' üç alt grupta faaliyetlerine başlamıştır. Bunlar;

1. Afrika müziğinde tarihsel araştırma
2. Tarihsel kaynaklarda araştırma (Avrupa halk müziği)
3. Halk şarkılarının sistematize edilmesi şeklindedir.

Komitenin bu faaliyetleriyle müziğin tarihsel belgelerle nasıl çalışılması gerektiğine dair daha spesifik bir odak sunulmuş ve tarihsel belgelerin analizi ve yorumlanması üzerine çalışan araştırmacılar için bir platform hazırlanarak tarihsel kaynakların etnomüzikolojideki rolü ortaya konulmuştur (Ziegler, 2010: 20-24).

Alanı şekillendiren bir diğer önemli kuruluş SEM'dir. 1955 yılında kurulan Etnomüzikoloji Derneği (SEM), tüm tarihi dönemler içerisinde müziğin kültürel bağlamlarıyla incelenmesi, araştırılması ve icra etmesini amaçlayan bir kuruluştur. SEM, ABD merkezli olup, etnomüzikoloji alanında hem teorik hem de metodolojik çalışmalar üretmeyi hedefleyen bir kuruluş olarak bilinmektedir. Müziği yalnızca bir sanat formu olarak değerlendirmekten ziyade müziğin insan ve toplumlar için ne

anlama geldiğini ve nasıl oluşturulduğunu anlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda temel amaçları, etnomüzikoloji alanında araştırma, çalışma ve çalışmalarını teşvik etmek, akademik bilgi, belge ve kaynakları geniş kitlelerle paylaşmak, etnomüzikoloji literatürüne katkıda bulunmak, yıllık konferanslar ve etkinlikler düzenleyerek bilimsel ve kültürel paylaşımları artırmak ve bunu yayınlarla desteklemektir. Genel olarak SEM, küresel bir yapıda olup araştırmacılar, öğrenciler, icracılar ve müze uzmanlarını tek bir çatı altında toplamaktadır. Her yıl konferanslar düzenleyen bu topluluk *Ethnomusicology* adlı üç aylık bir dergi yayımlamaktadır.¹⁹

SEM'in bünyesinde 'Tarihi Etnomüzikoloji Özel İlgi Grubu (SIG)' bulunmaktadır. Bu çalışma grubu 2014 yılında kurulmuş ve "müzik tarihi çalışmalarıyla ve etnomüzikoloji alanında tarihsel metodolojilerin uygulanmasıyla ilgilenen tüm akademisyenler için" geliştirilmiş bir organizasyon olarak tanımlanmaktadır (McCollum ve Hebert, 2014: 2). Aynı zamanda SEM'in 2011 tarihli *Telif Hakkı ve Ses Kayıtları Üzerine Pozisyon Belgesi* müzik arşivlerindeki kısıtlamalardan bahsetmekte ve bu durumu üç başlık altında ele almaktadır. Bunlar;

1. Belirli bir ulusun örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin telif hakkı yasasında bulunan 'kısıtlamalar ve yetersizliklerin' araştırma çabalarını engelleyen 'telif hakkı belirsizliği' olduğunu belirtir.
2. Dijital kopyaların araştırma ve eğitim amaçlı bile olsa paylaşılmasının yasal olup olmadığına dair belirsizlik olduğunu ifade eder.
3. Hükümetin, bozulmakta olan arşiv materyallerinin dijitalleştirilmesine ve bu materyallere internet üzerinden eğitim amaçlı olarak uzaktan erişim sağlanmasına açıkça izin vermesi gerektiğini önerir (McCollum ve Hebert, 2014: 69).

Bir diğer kuruluş olan IASA, 1969 yılında Amsterdam'da Uluslararası Müzik Kütüphaneleri, Arşivleri ve Dokümantasyon Merkezleri Birliği'nin (IAML) bir yan birimi olarak kurulmuştur. IAML üyelerinin odak noktası ve ilgisi büyük ölçüde müzik el yazmaları, notalar ve ses kayıtlarıdır. IASA bu kuruluşun çatısı altında araştırma,

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. https://www.ethnomusicology.org/page/About_SEM (URL 4).

sözlü tarih ve ses kayıt türlerini değerlendirmek amacıyla faaliyetlerine başlamıştır (Deggeler, 2022: 7).

Kaydedilmiş işitsel ve görsel materyalleri korumak ve uluslararası işbirlikleri için yeni ortam oluşturma amacıyla kurulan IASA, günümüzde faaliyetlerini aktif olarak sürdürmektedir. 70 ülkeden üyeye sahip olan kuruluştaki araştırmacılar, müzik kayıtları, tarihi, edebi folklorik ve etnolojik ses belgeleri gibi farklı alanlar ve konularla ilgilenmektedirler. IASA içerisinde bilgi düzenleme komitesi, diskografi komitesi, teknik komite, ulusal arşivler bölümü, yayın arşivleri bölümü, eğitim ve öğretim komitesi, gibi komiteler bulunmaktadır. Bilgi düzenleme komitesi (kataloglama ve belgelendirme olarak da bilinir), ses ve görsel materyalin belgelenmesi ve kataloglanması konularında standartlar ve kurallar oluşturmaktadır. Diskografi komitesi, yayınlanmış kayıtlar için belirli standartlar ve uygulamalar ile ilgilenmektedir. Teknik komite, kayıtları ve bu kayıtların çoğaltılmasıyla ilgili alternatiflere odaklanmaktadır. Güncel kayıt, transfer ve depolama teknolojileriyle ilgilenmektedir. Ulusal arşivler bölümü, ulusal arşivlerdeki güncel konuların ele alındığı, yayın arşivleri bölümü, yayın şirketlerinde bulunan ses ve görsel arşivlerin incelendiği, araştırma arşivleri bölümü, ses ve görsel arşivlerle ilgili özel konularda araştırma yapılan bölümdür. Bunun yanında, IASA içerisinde bulunan eğitim ve öğretim komitesi de ses ve görsel arşiv eğitimi ve öğretimi gibi konularla ilgilenmektedir. IASA üyeleri genel olarak müzik, folklor, sözlü tarih, tarihi ve yayın kayıtları olmak üzere çeşitli arşiv ve koleksiyonlar için gerekli uygulamaların geliştirilmesine öncülük etmektedir ve koleksiyon geliştirme, erişim, belgeleme, telif hakkı, etik ve koruma gibi konularla ilgilenmektedirler.²⁰

Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren, farklı medya türleri arasındaki işbirliği ve etkileşimin önemine dikkat çeken IASA'nın 13 ve 14 Haziran 1970'te Leipzig'de yapılan ilk Konsey Toplantısında film arşivleriyle işbirliği ilk kez tartışılmıştır. Hollanda Film Müzesi ve Hollanda Devlet Film Arşivi gibi film arşivleri arasındaki yakın işbirliği hakkında kısa bir rapor sunulmuş ve bireysel film arşivleri arasında

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.iasa-web.org/about-iasa> (URL 5).

gelecekte bir ilişki kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır (IASA Meeting Leipzig 1970, Akt. Deggeller, 2022:7).

IASA bünyesinde yayımlanan birçok yayın bulunmaktadır. Bunlardan biri Uluslararası Ses ve Görsel-İşitsel Arşivler Birliği Dergisi'dir. IASA Journal olarak yayınlanan bu dergide küresel görsel-işitsel arşiv topluluğunun derlenmiş araştırmaları ve uygulamalı çalışmalar yer almaktadır. Bunun yanında IASA Journal, dünyadaki ses ve hareketli görüntü mirasının restorasyonu, erişimi ve uzun vadede korunmasına yönelik araştırmaları içeren ilk ve tek açık erişimli dergi olarak bilinmektedir.²¹

Bu bağlamda, etnomüzikoloji disiplini çerçevesinde geleneksel ya da geleneksel olmayan müziklerin incelenmesi, araştırılması, arşivlenmesi, kataloglanması ve uluslararası sempozyum, seminer gibi bilimsel etkinliklerle araştırmacıların teşvik edilmesi, herhangi bir ülkedeki kültür ya da kültürlerin müziklerine dair bilgi edinilmesi sürecinde oldukça etkili olmuştur ve günümüzde de bu etki devam etmektedir. Bu kurum ve kuruluşların çalışmalarıyla, geleneksel müzikler üzerine daha fazla düşünme ve toplumların müziklerine yönelik bilgi ve belgelere ulaşım imkânı, ya da bu kaynaklardan haberdar olma imkânı sağlanarak tarihsel süreç içerisinde toplumsal ya da kültürel olarak yaşanan arkaplan müzik yoluyla açığa çıkabilmiştir. Bunun yanında, araştırılan toplumun geçmişten günümüze müzik geleneğindeki değişimler bu çalışmalar yoluyla gözlemlenebilmiştir.

2.5. Tarihsel Kaynak Kritiği

Etnomüzikoloji açısından 'tarihsel kaynaklar', toplumların müzik ve kültürlerle ilgili geçmişe ait belgelerini, kayıtlarını veya çeşitli materyallerini içeren belgelerdir. Bu kaynaklar disiplin özelinde geçmiş dönemlerdeki kültürel etkileşimleri, müzik geleneklerini, müzik biçimlerini, çalgıları, ritüelleri veya müzik performanslarını vb. anlamak için oldukça önemlidir.

Tarihsel kaynaklar genellikle oluşturuldukları dönemin tarihi, sosyal, politik, ekonomik, psikolojik, vb. durumunu da yansıttığı için etnomüzikologlar tarihsel kaynakları analiz ederek belirli bir dönemi çalışırken veya dönemler arası

²¹ (Bkz. IASA Journal, <https://journal.iasa-web.org/index.php/pubs> (URL 6)).

karşılaştırmalı çalışmalar yaparken ya da değişim/dönüşüm süreçlerini analiz ederken bu kaynaklardan faydalanmaktadırlar. Dolayısıyla etnomüzikolojinin tarihsel kaynakları kültürlerin müziksel geçmişini ve değişimlerini incelemek için kritik öneme sahiptir. Bununla beraber, tarihsel kaynakların nasıl ele alınacağı ve sınıflandırılacağı gibi konular da sıklıkla tartışılmaktadır. Bu noktada, araştırmacıların kaynakları doğru bir şekilde işleyebilmeleri için ‘tarihsel kaynak kritiği’ yapabilmeleri gerekmektedir. Adam Jones’a göre tarihsel kaynak kritiği, bilimsel çalışmaların en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır ve bu yönüyle araştırmacıların farklı türlerdeki kaynakları değerlendirebilmelerine, kaynakların kökenini, üretimini, aktarımını anlamalarına olanak tanımaktadır. Bunun yanında Jones, kaynak kritiği yaparken kaynak seçimine dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (1998:100, Akt. Bertleff ve Freiburg, 2010: 43).

Etnomüzikoloji disiplini özelinde kaynak kritiği, kaynakların güvenilirliğini, çalışma için uygunluğunu ve anlamını değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Farklı kültürlerin müzik kültürünü anlamak ve yorumlamak için tarihsel kaynak kritiğinin öneminden bahsetmek gerekmektedir. Tarihsel kaynak kritiği yaparken dikkat edilmesi gereken birçok husus vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Önyargılardan kaçınmak ve materyali objektif olarak değerlendirmek.
2. Çalışılan arşivin bünyesinde ne tür tarihsel kaynakları barındırdığını tespit etmek ve birden çok arşiv varsa bu arşivleri kendi içlerinde ayırmak.
3. Arşivlerdeki birincil, ikincil ve üçüncül kaynakları yazılı, sözlü, işitsel veya görsel-işitsel kaynaklar olarak sınıflandırmak ve bu sınıflandırmaya göre çalışmak.
4. Kaynakların güvenilirliğini sorgulamak.
5. Kaynakların objektifliğini ya da öznelliğini tespit etmek ve tartışmak.
6. Aynı türden kaynakları ya da varyasyonların karşılaştırılmalı olarak değerlendirmek (bu aşama, kültürel bağlamın anlaşılmasına olanak tanımaktadır).

Etnomüzikolojide birincil kaynaklar olarak ses kayıtlarını temel alabiliriz ancak günümüzde halâ birincil kaynak kategorisinde yazılı kaynaklar yer almaktadır

ve ses içeren kaynaklar çoğunlukla ana kaynak olarak görülen materyallere ek olarak incelenmektedir (Lechleitner, 2010: 31-32).

Akat'a göre arşivlerdeki kaynaklar, birincil, ikincil ve üçüncül kaynaklar olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre birincil kaynaklar, orijinal alan kayıtlarını, derleme fişlerini ve derlemeci notlarını oluştururken ikincil kaynaklar, başka arşivlerden, kütüphanelerden alınmış kaynakları, değerlendirme yazılarını, üçüncül kaynaklar ise, plak, kaset, CD vb. gibi kaynakları içermektedir (2016: 50). Bu tanıma göre, etnomüzikolojide tarihsel kaynakları, yazılı kaynaklar, sözlü kaynaklar, görsel-işitsel kaynaklar ve efemeraler olarak sıralayabiliriz ancak Lechleitner'in da belirttiği gibi etnomüzikolojide tarihi ses kayıtlarının en temel kaynaklar olarak görülmesi gerekirken yazılı kaynaklar her zaman ilk başvuru kaynakları olarak incelenmiştir. (Lechleitner, 2010: 31).

Bu bölümü çalışma özelinde ele alırsak; geleneksel müzikler kategorisinde değerlendirebileceğimiz Bulgaristan Türklerinin müziklerinin, günümüzde varlığını sürdürmesi ya da arşivlerde çalışılabilir olması, etnomüzikolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkması ve bu alana yönelik ilginin artarak bahsi geçen kurum ve kuruluşlar bünyesinde sürdürülen çalışmalarla mümkün olabilmıştır diyebiliriz. Türkiye'de Bulgaristan Türklerinin müzik kültürüne yönelik çok fazla bilgi ve belgelerin olmaması, ICTMD ve IASA gibi çalışma gruplarının yaptığı sempozyum ve seminer gibi bilimsel etkinliklerde Bulgar araştırmacılar tarafından bölgesel çalışmalar ya da arşiv çalışmalarıyla Türk kültürüne yönelik yazılı ve işitsel kaynakların sunulması aslında bu çalışma gruplarının amacını karşılamış, Bulgaristan'daki müzik arşivlerinde çalışılması ve Türk Müziğine yönelik kaynakların tespit edilerek kataloglanması ihtiyacını ve bu anlamda çeşitli işbirliği fırsatlarını da ortaya çıkartmıştır.

Bu noktadan yola çıkılarak çalışma içerisinde bu tür kuruluşlar içerisinde faaliyetlerini sunan Ivanka Vlaeva, Rumiana Margaritova gibi isimlerle temasa geçilmiştir. Tarihsel kaynaklara erişim buna rağmen kısmen sağlanabilmiştir. Tezin sonraki bölümlerinde tarihsel kaynaklara yer verilerek kaynak kritiği yapılacaktır:

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN MÜZİK ARŞİVLERİNDE TÜRK MÜZİĞİNE İLİŞKİN TARİHİ SES KAYNAKLARI

Bulgaristan'ın yer aldığı Balkan coğrafyası tarihsel süreç içerisinde birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve birçok kültürün iç içe yaşadığı bir bölgedir. Bu çokkültürlü yapı Bulgaristan'da da önemli bir kültürel etkileşimin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu etkileşim içerisindeki önemli parçalardan biri şüphesiz ki Türk kültürü ve Türk müziğidir. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kültürlerini yaşatmak, kültürel miraslarını nesilden nesle aktarmak, bölgede yaşanan sosyal ve siyasi sorunlarını dile getirmek için müzik her zaman en etkili araçlardan biri olmuştur.

Bulgaristan Türklerinin müziksel mirasının önemli bir bölümü günümüzde Sofya'da bulunan Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi ve Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR Türkçe Yayınlar Bölümü) Arşivi'dir. Çalışma kapsamında bu iki müzik arşivi incelenmiş ve bu arşivlerde Bulgaristan Türklerine yönelik kayıtlar, notalar ve belgeler incelenerek orijinal kataloglama yapılmıştır.

Bu bölümde, işte bu arşivlerden edinilen bilgiler ışığında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de pek bilinmeyen halk müziği örneklerinden, bu kayıtlara ilişkin hikâyelerden, derlemecilerden, coğrafi dağılımlardan, ortaya çıktıkları sosyo-politik ortamdan ve ilaveten arşivlere nasıl geldiğinden ve geçmişten günümüze hangi şartlar altında muhafaza edildiğinden bahsedilmektedir.

3.1. Bulgaristan'da Türk Müziği Kaynaklarının Yer Aldığı Arşivler

Bulgaristan'da Türk Müziği kaynaklarının yer aldığı müzik arşivleri yukarıda da belirtildiği gibi Bulgaristan Bilimler Akademisi'ne bağlı Etnografya Müzesi ve Etnoloji ile Folklor Araştırmaları Merkezi binasının çatı katında yer alan Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi ve Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'nde yer alan müzik arşividir.

Bulgaristan'da halk müziklerinin toplanması için ilk resmi müzik arşivi 1926 yılında Sofya'da bulunan Etnografya Müzesi'nin bir parçası olarak kurulmuştur. Arşivde halk müziği departmanının başında ünlü folklorist Vassil Stoin bulunmuş,

kendi kişisel koleksiyonunu bu arşive bağışlamıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında ise diğer farklı müzik materyalleri de bu arşive dâhil edilmiştir (Popova 2005, Akt. Vlaeva, 2014: 227). Bu arşiv, 1948’de Bulgaristan Bilimler Akademisi’nin bir birimi haline gelmiştir. Arşivde 250.000 yazılı materyal, 4800 işitsel materyal (bant, plak), 1000 civarında fotoğraf ve video kaset olduğu bilinmektedir. Günümüzde bu arşivlerdeki farklı gruplara ait materyaller, Ulusal Etnik ve Entegrasyon İşleri İşbirliği Konseyi’nin (NCCED) belgelerinde dini (Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler), etnik (Bulgar, Türk, Roman, Rus, Ermeni, Yahudi, vb.) şeklinde sınıflandırılmaktadır (Vlaeva, 2014: 227).

Çalışma kapsamında incelenen ikinci arşiv Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi (BNR), 1946 yılında Türkçe yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu bölüm, günde üç saat yayın yaparak Bulgaristan Türklerine siyaset, haber, ekonomi, toplum, müzik, spor ve turizm gibi çeşitli konularda bilgiler sunmaktadır. Bunun yanında, Türkçe Yayınlar Bölümü müzik programlarında eski türkülerden ve bu türkülerin hikâyelerinden bahsedilip türkülerin günümüze aktarımında etken rol oynayan yaşayan isimlerle röportajlara da yer verilmekte ve program sunucuları zaman zaman bu sanatçıları ziyarete giderek çeşitli belgeseller hazırlamaktadır.²² (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022).

3.1.1. Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi (BAS)

1947 yılında Sanat Araştırmaları Enstitüsü olarak kurulan Bulgaristan Bilimler Akademisi (Bulgarian Academy of Sciences - BAS), Bulgaristan’da müzik teorisi ve tarihi, müzikal folklor, müzikoloji, tiyatro, sinema ve televizyon alanlarındaki bilimsel araştırmaları teşvik etmek, desteklemek ve koordine etmek amacıyla kurulmuş olan ulusal ve bilimsel kurum olarak bilinmektedir. Enstitü, bölgesel ve küresel bağlamda tarih, müzik, kültür vb. birçok alanda araştırma yapılmasına ve kültürel miras ile ulusal kimliğin incelenebilmesine olanak sağlamaktadır.²³ Fotoğraf 1.’de Bulgaristan Bilimler Akademisi merkez binası yer almaktadır ancak bu çalışma kapsamında çalışılan arşiv merkez binada değil, etnografya müzesinin yer aldığı başka bir binanın

²² Radyoya yönelik detaylı bilgilere 3.1.3. bölümde detaylı bir şekilde yer verilecektir.

²³ Detaylı bilgi için bkz Bulgarian Academy of Sciences https://www.bas.bg/?page_id=24495&lang=en (URL 7).

çatı katında bulunmaktadır. Fotoğraf 2.’de ise BAS’taki Türkçe kaynakların bulunduğu müzik arşivinin giriş bölümü sunulmuştur.

Fotoğraf 1. Bulgaristan Bilimler Akademisi (BAS) Merkez Bina. Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU

BAS, Bulgaristan’daki en eski kurumsal arşiv olarak bilinmekte ve bünyesinde yazılı, işitsel ve görsel olmak üzere birçok tarihsel kaynakları (Bulgar folkloru ve Bulgaristan’da yaşamış farklı kültürlerin kültürel miraslarını) barındırmaktadır. Bulgaristan Türklerine ait birçok yazılı (notalar, türkü sözleri) ve işitsel kaynakların bulunduğu BAS’ta yapılan arşiv çalışmasında, kataloglanan en eski yazılı kaynağın 1934 yılında Nevrokop Bölgesi Blatska Köyü’nden alınan “A Bre Kızı Bulgar Kızı” türküsü olduğu tespit edilmiştir. Anonim olan bu türkü, Murat Halilov tarafından seslendirilmiştir ve Bulgaristan Bilimler Akademisi’nde yalnızca notası mevcuttur. Vlaeva da yapmış olduğu araştırmalarda, Bulgaristan Bilimler Akademisi’nde ‘Türkçe’ olarak etiketlenen en eski belgenin 1934’e dayandığını ve bu türkünün Ivan Kyulev tarafından Blatska Köyü’nde (bugünkü Gotse Delchev bölgesinden) transkript

edildiğini doğrulamaktadır. Bunun yanında Vlaeva, Kyulev'in saha çalışması notlarından aktardığı araştırmasında, aynı yerden gelen türkülerin benzerliğine vurgu yaptığını ve bu durumun farklı toplulukların bir arada yaşadığı bölgelerde görüldüğü bilgisini aktarmaktadır (2006: 36).

Fotoğraf 2. Bulgaristan Bilimler Akademisi. Fotoğraf: Selin Sağıroğlu

1934 yılına ait notasyonu bulunan türkü haricinde arşivde yer alan kayıtlar 1950'li yıllar ve sonrasına aittir. Bu kayıtların bazıları 1954 öncesi gramafon plaklarını, 1954 sonrası ise ses bantları ve kasetleri içermektedir. Bu kayıtlar, Rodop Dağları, Kuzeydoğu Bulgaristan ve Dobruca'nın farklı bölgelerinde yapılan saha çalışmalarında toplanmıştır. Kayıtlar, belgeler ve notasyonlar, saha çalışmaları, özel arşivlerden yapılan bağışlar ve bu dönemlerde yapılan halk müziği toplama gezilerinin bir sonucu olarak görülmektedir. 1960'lı yıllar ve sonrasına ait tarihsel kaynaklar oldukça çeşitlidir (Vlaeva, 2006: 36). Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde yapılan arşiv çalışması sonucunda, arşivdeki kaynakların büyük çoğunluğunun 1960'lı yıllar sonrasına ait olduğu tespit edilmiştir. Arşivde oldukça geniş tarihsel malzeme olmasına rağmen birçok Bulgaristan Türkünün bu kaynaklardan bihaber olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü Türklerin arşivlerdeki malzemeye erişimi,

malzemeyi araştırması, incelemesi ve bu arşivsel veriler üzerinde çalışabilmelerine yönelik kısıtlamalar halâ mevcuttur.²⁴ Bazı Bulgaristan Türkü halkbilimci, şair, sanatçı vd. kendi kişisel çabalarıyla türkülerin derlenmesi ve notaya alınmasına yönelik çalışmaları mevcuttur. Örneğin Bulgaristan Türkü şair Hüseyin Rasim Güler, şiir ve türkülerini topladığı çalışmasında bu türkülerini derleyen ve kitaplaştıran bazı isimlerden bahsetmektedir.

Gecikmeli de olsa Rumeli türkülerimizin araştırılıp toplanması, kitaplaştırılması ve kaynakça haline getirilmesinin artık zamanıdır diyorum. Elimizde bugüne kadar bilinen dört kaynak kitapta: Sn. Hayriye Memova'dan 215, Osman Aziz'den 40, Mehmet Demir'den 50 ve besteci Turgut Şimikarov'dan da notalı biraz türkü var kitaplaşmış. Hepsi 350 kadar. Bizim uğraşlarımız sonucu buna daha 316 türkü ekleniyor. Toplam 666. Sayın Osman Aziz'in kitabındaki verilere göre şahsen kendisinin Sofya Radyosu arşivinde banda alınmış veya plaklaşmış 300'ün üstünde türküsü var, unutulmaz ses sanatçısı Kadriye Latifova'nın 200, Mustafa Çavuş'un 100. Ve daha onlarca sanatçımızın plak veya bant kayıtlarında birçok türküsü var memleketçe bilinen... Diyelim ki kitap, plak ve bant kayıtlarında tahminen 1300-1350 kadar türkümüz var. Elde olan ve bilinenler halen bu kadar. (t.y: 12)

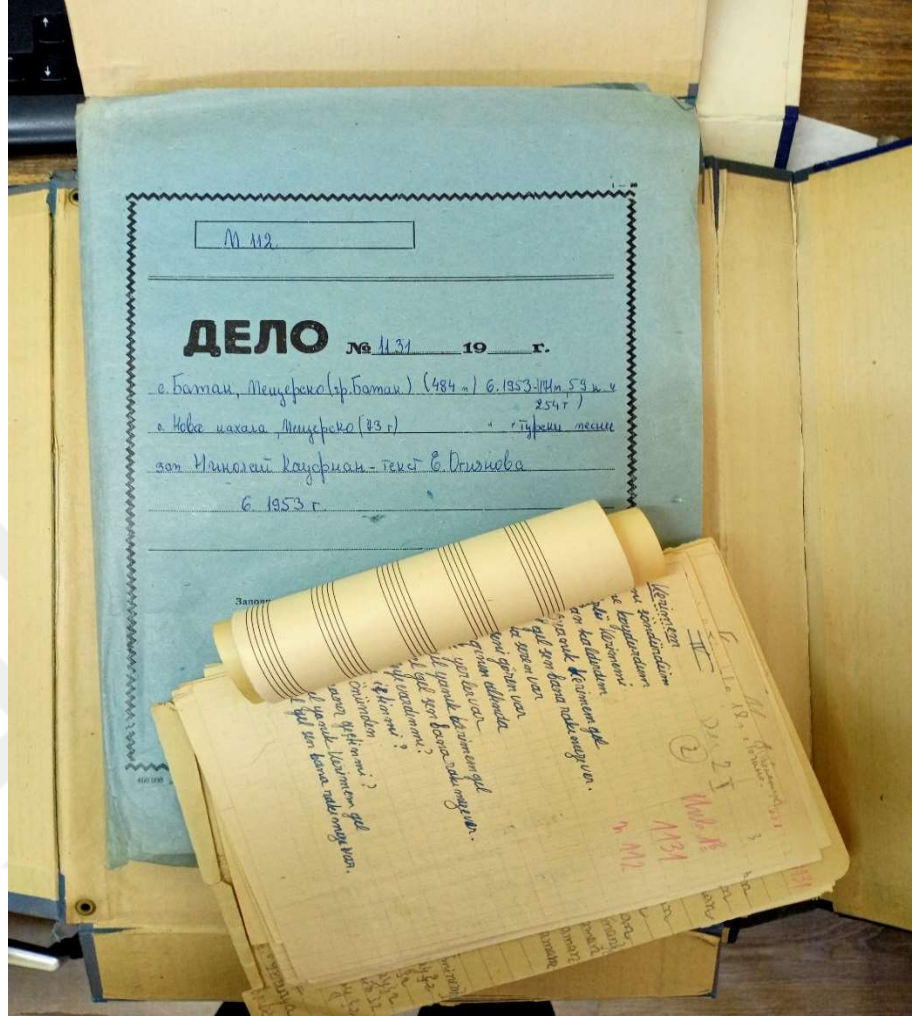
Görüldüğü üzere Bulgaristan Türklerinin halk şarkılarının derlenmesi üzerine çalışmalar yapan kişiler bile arşivlerdeki kaynaklardan pek de haberdar değildir. Bulgaristan Türkleri tarafından BNR Türkçe Yayınlar Bölümü'nde kayıtların olduğu kısmen bilinirken BAS'ta Türklerin yazılı ve işitsel kaynaklarının olduğu programlarında bu halk şarkılarına yer veren BNR Türkçe Yayınlar Bölümü radyo sunucuları tarafından bile bilinmemektedir.

Bulgaristan'da müziksel anlamdaki kültürel çeşitliliğin ele alındığı ve BAS'taki yazılı-işitsel kaynakların ilk kez incelendiği çalışma Vlaeva'ya aittir (2014: 226). Uzun yıllardır Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde çalışan Vlaeva, 1920'ler, 1930'lar ve 1950 ve 1960'larda ülke genelinde halk şarkısı toplama çalışmalarında Bulgar akademisyenlerin her türlü müziği kaydedip tanımladıklarına dair birçok kanıt bulmuştur. Bu müzikler arasında Türkçe, Bulgar ve Selçuklu Türkleri gibi Osmanlı öncesi Türk nüfusundan türemiş olabilecek bir Türk dili olan Gagavuzca şarkılar da yer almaktadır. Bunun yanında, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Rodop Dağları'nda yaşayan Müslüman Türklerin dini ritüel müziklerini de kaydetmişlerdir.

²⁴ Türklerin arşivlerdeki veriler üzerine çalışmasında ne gibi kısıtlamaların olduğu arşiv çalışması deneyimine dayanarak ve Bulgaristan'da yapılan kişisel görüşmeler doğrultusunda 4.1. bölümde ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz.

Bu halk şarkıları Raina Katsarova, Petar Lyondev, Nikolai Kaufman ve Ivan Kachulev gibi isimler tarafından derlenmiştir (Akt. Rice, 2018: 169).

Bu dönemden kısaca bahsederek; 1960'lı yıllarda Bulgaristan devlet kurumları tarafından şarkı yarışmaları düzenlenmeye başlamıştır. Bu yarışmalarda Bulgaristan'daki farklı toplulukların müziklerine yer verilmiş ve bu halk şarkılarının kayıt altına alınması hedeflenmiştir. Amaçları, Bulgaristan folklorunu bölgesel ve sonrasında ulusal düzlemde sunmak olan bu kurumlar, birçok halk şarkısı toplamaya başlamıştır. Bu yıllarda yalnızca müzikologlar değil farklı alanlardan birçok araştırmacı bu çalışmada yer almıştır. Günümüzde BAS'ta bulunan birçok yazılı ve işitsel kaynak bu dönemde gerçekleştirilen şarkı yarışmalarında toplanmıştır. Toplanan malzemeler arasında şüphesiz Bulgaristan Türklerinin türküleri de yer almaktadır ve bu kaynaklar şarkılar, enstrümantal kayıtlar, ses kayıtları ve notalar olarak dört gruba ayrılmaktadır (Vlaeva, 2006: 36-37). 1961 yılında Kaufman'ın Kırcaali bölgesinden aldığı kayıtlar arşivdeki Türk müziği kaynaklarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

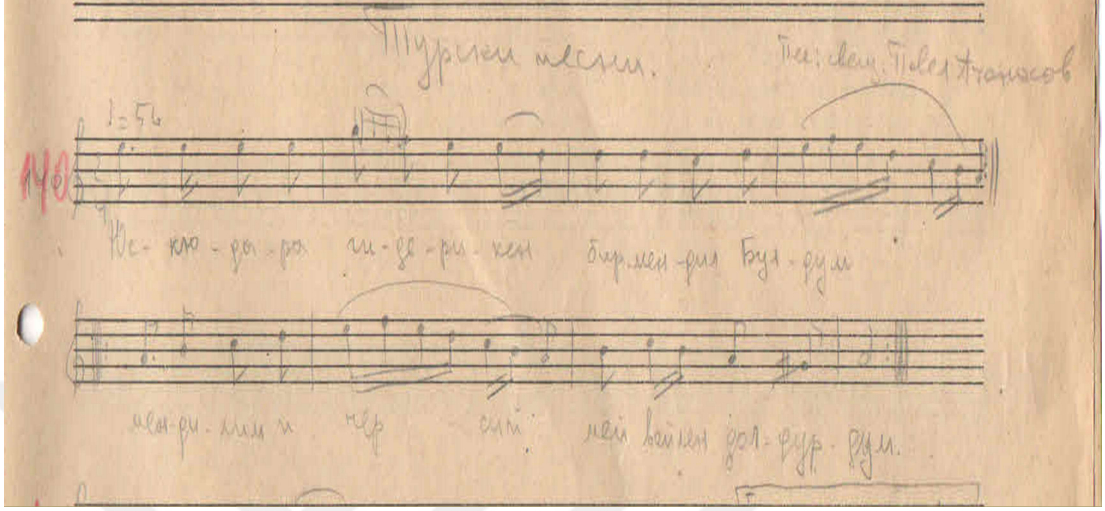
Fotoğraf 3. Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi (BAS)'nde Bulgaristan Türklerinin türkü notaları ve türkü sözlerinin yer aldığı dosyalar.

Fotoğraf: Selin Sağıroğlu

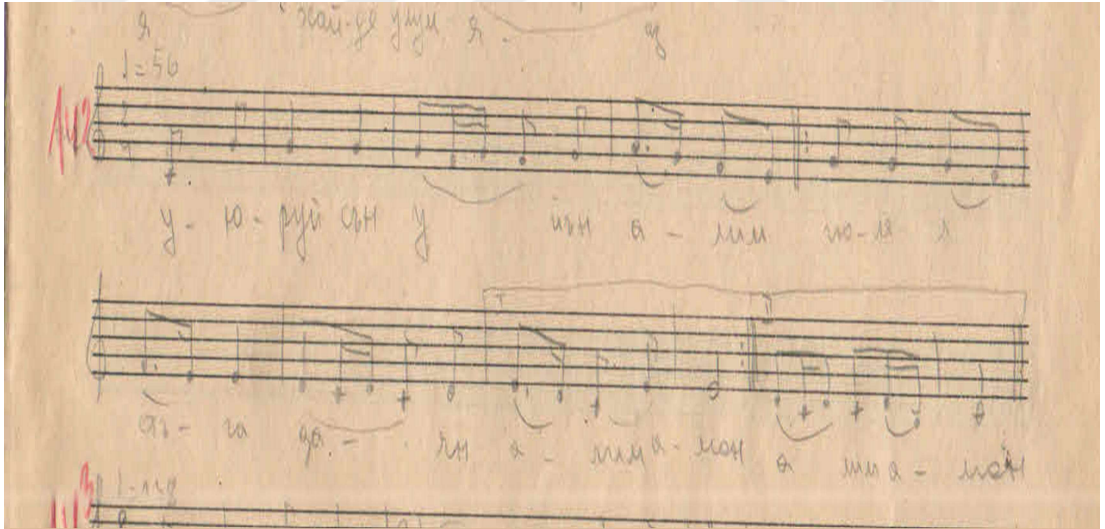
Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde yapılan araştırmada, Müzik Arşivi'nden 1934-1967 yılları arasındaki 61 türkünün kataloğu oluşturulmuş ve orijinal kataloglaması yapılmıştır. 34 türkünün makara bantlara kayıtlı olduğu, 15 türkünün notasının ve 12 türkünün ise sözlerinin bu arşivde yer aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, kataloğu oluşturulan bu anonim türkülerin büyük çoğunluğu, müzikolog Nikolai Kaufman²⁵ tarafından korunmuş, derlenmiş ve kayda alınmıştır. Bulgaristan

²⁵ Detaylı bilgi için bkz. 3.3.2. bölüm

Bilimler Akademisi'nde bulunan yazılı kaynaklar arasında Kaufman tarafından notaya alınmış üç örnek türkü şu şekildedir;²⁶

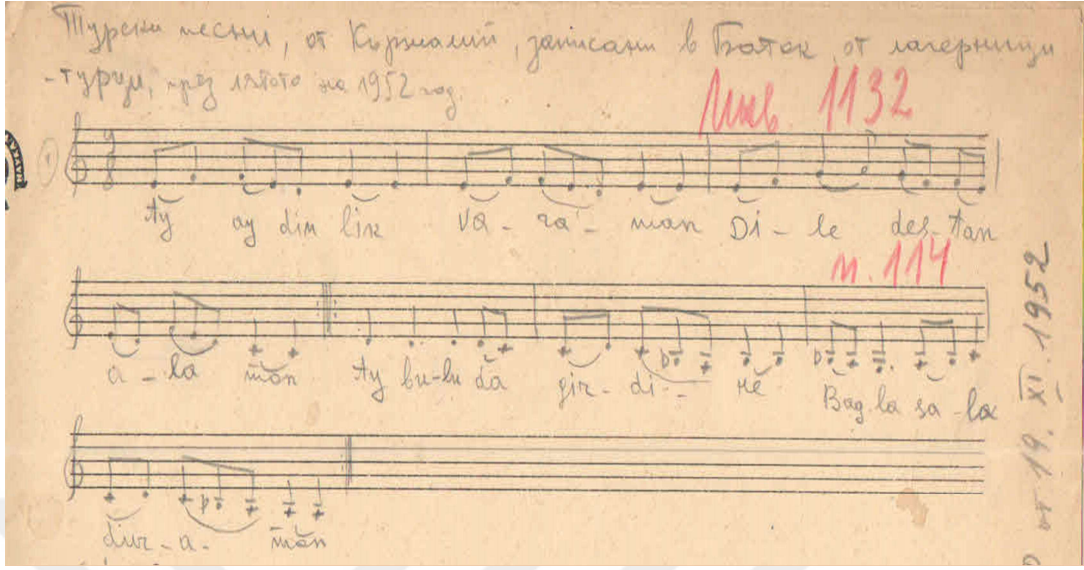

Şekil 1. АИИИЗк I МФА п. 95, N 1034, 140 [Kod Numarası, latin harfleriyle yazılışı АИИИЗк I МФА s.95, N 1034, 140], Nikolai Kaufman tarafından kaydedilmiş *Üsküdar'a Gider İken* isimli halk müziği

Şekil 2. АИИИЗк I МФА п. 95, N 1034, 142 [Kod Numarası, latin harfleriyle yazılışı АИИИЗк I МФА s. 95, K 1034, 142], Nikolai Kaufman tarafından kaydedilmiş *Geleneksel Düğün Şarkısı* isimli halk müziği

²⁶ BAS'taki arşiv çalışmasında arşiv sorumluları sadece bu üç türkünün notasının paylaşılacağını söylemiştir. Bu konudaki kısıtlamalar 4.3. bölümde aktarılacaktır. Detaylı bilgi için bkz.

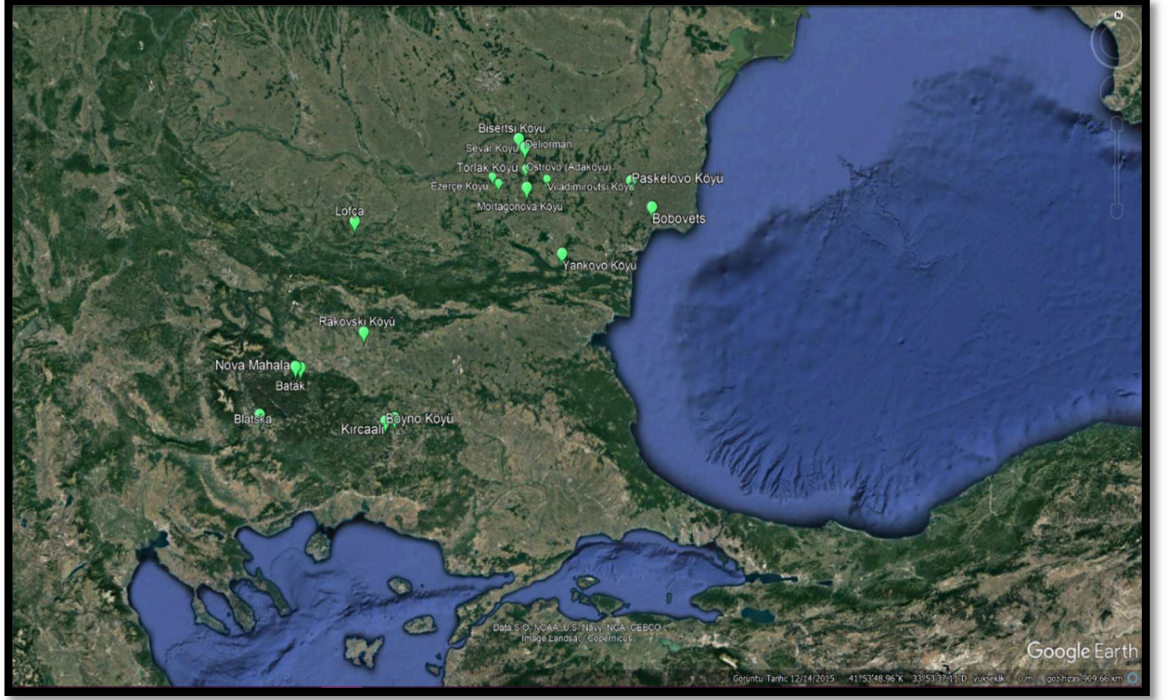
Şekil 3. АИИИЗк I МФА п. 114, N 1132, 1 [Kod Numarası, latin harfleriyle yazılışı АИИИЗк I МФА s. 114, K 1132, 1], Nikolai Kaufman tarafından kaydedilmiş *Ay, Ay, Dinlik Varaman* isimli halk şarkısı

3.1.2. BAS'ta Yer Alan Yazılı ve İşitsel Kaynaklara İlişkin Bölgeler

Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde katalogu oluşturulan eserlerin bölgesel dağılımı şu şekildedir;

- Blatska Köyü
- Kırcaali (Boyno Köyü)
- Bobovets Köyü
- Bisertsi Köyü
- Viladimirovitsi Köyü
- Rakovski Köyü
- Sevar Köyü
- Torlak Köyü
- Yonkovo Köyü
- Ezerçe Köyü
- Ostrovo Köyü (Adaköy-Büyükada)
- Mortagonovo Köyü
- Paskelovo Köyü

- Nova Mahala (Eski Mahalle)
- Kırcaali Batak Bölgesi

Tablo 1. Bulgaristan Bilimler Akademisi'ndeki halk şarkılarının derlendiği bölgelerin coğrafi dağılımı

Bu bölgelerden bahsetmek gerekirse, Bobovets Köyü, kuzeydoğu Bulgaristan'da güney Dobruca'da yer almaktadır. Köyün eski adı Vijskoi'dir.²⁷ Blatska Köyü, Bulgaristan'daki eski adıyla Nevrokop, 1951 yılı sonrası Gotse Delçev olarak adı değiştirilen şehrine bağlı bir köy olarak bilinmektedir. Osmanlı döneminde yoğun Türk nüfusunun yaşadığı bu bölgede, günümüzde Bulgaristan Türkleri, Dıbnitsa, Hvostane ve Blatska köylerinde yaşamaktadır. Blatska'da yaşayan Türkler uzun yıllar boyunca geçimlerini tarımcılıkla sağlamışlardır.²⁸

Kırcaali, Bulgaristan'ın güneydoğusunda, Rodop dağlarının doğusu, Arda nehrinin orta ve aşağı havzasında bulunan ve oldukça eski bir geçmişi olan önemli bir sanayii şehridir. Balkan Savaşları'na kadar bir Türk yerleşim yeri olarak kalan bu şehir, 1913'te II. Balkan Savaşı sonrası Bulgaristan topraklarından biri olmuştur. II.

²⁷ Detaylı bilgi için bkz. <https://balchik.bg/bg/infopage/159> (URL8).

²⁸ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.nsi.bg/bg/content/> (URL9).

Dünya Savaşı sonrası (1945’li yıllardan sonra) komünist rejim, Bulgarları bölgeye yerleştirerek Türklerin eğitim hayatlarını ve kültürel faaliyetlerini kısıtlamak istemiş ancak komünist rejimin yıkılmasından sonra (1989) birçok Bulgar vatandaşı şehri terk etmiştir (Kıprovskva ve Kiel, 2019: 59-61).

Ulusoy (2003)’te, türkülerin derlendiği bazı köyler hakkında şu bilgileri aktarmaktadır; Bobovets (Belovets/Sırtalan Has), 1934 yılında Belovets adı verilen bu köy, Razgrat iline bağlıdır (247). Bisertsi (Nasradın), Razgrat şehrine bağlı Türk köyü olarak bilinmektedir. Günümüzde Bisertsi köyü Nasradın ve Kasçılar köylerinin birleştirilmesinden oluşmuştur. 1934 yılında ismi Bulgarca’ya çevrilmiştir. Biser, Türkçe’de inci anlamına gelmektedir ancak halk arasında bu köye Nasradın denilmektedir. Kuzeybatı Deliorman bölgesinin büyük köylerinden biri olan Bisertsi 350 yıllık bir geçmişe sahiptir (224). Vladimirovtsi (Hebibköy), Razgrat iline bağlı geniş ve düz bir ovada yer almaktadır. 1883 yılına kadar Türk köyü olarak anılmış bu tarihten sonra bölgeye Bulgarlar yerleştirilmiştir. 1934 yılında köyün adı Vladimirovtsi olarak değiştirilmiştir (165). Rakovski, bir diğer adıyla (Kasımkuyucuk), Razgrat iline bağlı bir Türk köyü olarak bilinmektedir. Deliorman bölgesinin büyük köylerinden biridir. Tarım ve hayvancılıkta ön planda olan bu köy, ismini köydeki pınarlardan almaktadır (190). Sevar (Ceferler) köyü, halk arasında “Ceferler” olarak bilinmektedir. Osmanlı zamanında kurulan bu köy, Razgrat iline bağlıdır. Sevar köyü Türk köyü olup, Alevilerin çoğunlukta yaşadığı bir köydür. Sosyalizm zamanında Türk halk türküleri korusu bu bölgede ve Bulgaristan’da adını sıklıkla duyurmuştur (126).

Yonkovo (Yunusabdal) köyü, Razgrat iline bağlı bir Türk köyü olarak bilinmektedir. Halk arasında Yonus-aptal olarak bilinen bu köyün adı 1934 yılında Yonkovo olarak değiştirilmiştir. 1856 Kırım Savaşı’ndan sonra Rus baskısından kaçan Tatarlar bu bölgeye yerleşerek Tatar köyünü kurmuş ve bölgede bir süre Çerkezler de yaşamıştır. 1900 yılına kadar yalnızca Türklerin yaşadığı bu köye 1900 yılı sonrası Bulgarlar yerleşmiştir (266). Ostrovo (Adaköy/Büyükada), halk arasında Adaköy olarak bilinmektedir. Razgrat iline bağlı olan bu köyün ismi 1934 yılında Bulgarcaya çevrilmiştir. Kırım harbinden sonra Tatarların bir kısmı bu bölgeye yerleştirilmişlerdir. Sünni ve Alevi Müslümanlar olmak üzere iki mahalleden oluşmaktadır. 1893 yılından

sonra bu bölgeye Bulgarlar yerleştirilmiş ancak son yıllarda Bulgar nüfusun sayısı azalmıştır (97-98).

Ezerçe, Bulgaristan'ın Razgrad şehri ve Torlak belediyesine bağlı Deliorman bölgesinde yer alan bir köydür. Bu köyde, Bulgarlar ve Türkler birlikte yaşamaktadır. Osmanlı hakimiyeti döneminde çevre köylerde de Türk nüfus bulunmaktayken Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki göç hareketiyle diğer köylerdeki Türk nüfus azalmış, bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş, göç etmeyen nüfus ise Ezerçe'ye yerleşmiştir. Bu bölgede Ezerçe, Torlak ve Umurköy olmak üzere üç köy bulunmaktadır (Pehlivan, 2018).

Batı Rodoplar'ın kuzey yamaçlarında yer alan Ostrovo, Batak kasabasının doğusunda yer almaktadır. Müslümanların yaşadığı çok eski bir geçmişe sahip olan yerleşim yeri olarak bilinmektedir.²⁹

Batak, Batı Rodoplar'da 667 kilometrekarelik bir alanda yer almaktadır. Yer aldığı bölgenin %90'ı ormanlarla kaplıdır. Batak, vadide yer almaktadır. Bölgenin etrafı tepelerle çevrilidir ve bunların üzerinde batıda Chepinska Nehri, güneyde Dospatska Nehri ve Dospat Barajı bulunmaktadır.³⁰

3.1.3. Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR Türkçe Yayınlar Bölümü)

Bulgaristan'da yer alan Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR) Türkçe Yayınlar Bölümü, 1946 yılında Türkçe yayınlar yapmaya başlamıştır. 77 yıldır Bulgaristan Türklerinin kültür, edebiyat ve müzik yaşamlarına dair yayınlar yapılmaktadır. Radyonun Türkçe Yayınlar Bölümü'nde dört kişi çalışmaktadır. Yerli türkülerle yani Rumeli türküleriyle bir kişi ilgilenmekte ve geriye kalan üç arşiv çalışanı pop ve rock müziklerle ilgilenmektedir. BNR müzik arşivinde Bulgaristan Türklerine ait "altın hazine" olarak bilinen 5000'e yakın türkünün kaydı bulunmaktadır ve radyo programlarında bu türküler ve sanatçıların hikâyeleri ele alınmaktadır. Ulusal Radyo'nun arşivi bazı müzikolog ve derlemecilerin işitsel veriyi koruması ve Almanya'da çalışan Türklerin gönderdiği kaset, plak vb. materyaller ile

²⁹ Detaylı bilgi için bkz. https://www.batak.bg/index.php?page=nova_mahala (URL 10).

³⁰ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.batak.bg/index.php?page=location> (URL 11).

oluşturulmuştur. Radyoda bulunan işitsel kaynakların kataloğu bulunmamaktadır, bu kaynaklar kendi içerisinde çocuk/enstrümantal/halk/pop-rock/dini müzikler/film dizi müzikleri olarak kategorilendirilmektedir. Arşivin sistemi üç kez silinmiş, birçok röportaj, program ve kayıtlar kaybolmuştur. Arşivde yedekleme olmadığı için kaynaklar tekrar dijitalleştirilmeye başlamıştır. Kayıtların silinmesi sonrasında 3200 makara bant tekrar dijitalleştirilmiştir. Radyonun makara bantları, Sofya dışında bir depoda korunmaktadır ancak bu bantların bulunduğu yerler korumaya elverişli olmadığı için bantlar yağmur ve selden etkilenmiştir. Radyoda bu bantların isimleri bulunmaktadır fakat kayıtlar mevcut değildir. Bu nedenle arşivdeki bazı bantlar kullanılamaz haldedir. Toplamda 4888 tane kaynağın olduğu bilinmektedir ancak bu kaynakların bir kısmı kullanılmayacak durumdadır. Bozulan bantlar haricinde kaybolan bantlar da bulunmaktadır. Bu bantların akıbeti tam olarak bilinmemektedir. Bu yüzden kaybolan kayıtların tam sayısı belli değildir. Radyoda dijitalleştirme çalışmalarını Bulgarlar yapmaktadır. Bu nedenle, türkülerin isimlerinde hatalar görülebilmektedir. Radyonun müzik redaktörleri bu isimlerin düzeltilmesiyle ilgilenmektedir. BNR, bu türkülerini kayda alırken tüm sanatçılar kendi bölgelerine ait türkülerini seslendirmiştir. 1970’li yıllarda Sofya Radyosu’nda günde üç kez Türkçe yayın yapılmış ve programlarda yalnızca yerli sanatçılardan alınan türküler yayınlanmıştır. Bu türkülerin kopyasını almanın oldukça zor olduğu radyoda, ntürkülere ait tüm telif hakları radyoya aittir. (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022).

Radyonun kuruluş ve Türkçe yayınlara başladığı dönemi Feyzullah şu şekilde aktarmaktadır;

Sofya Radyosu’nun yayınları öncelikle 1948’de Eski Zağra’da başladı. Ben o yıllarda 14 yaşındaydım. Babamın evinde radyo yoktu, amcamın evinde radyoyu dinlerdim. Elektrik olmadığı için o zamanlar akülü radyolar vardı. Halam amcama misafiriğe gelirdi. Radyo dinlerken “bu insanlar bu küçük kutunun içine nasıl girmişler” diye sorardı. O zamanlar Eski Zağra’dan Türkçe yayınlar yapılırdı. Milletvekili Sabri Demir’in eşi yayınlar yapardı. Lale devri dediğim dönemde Sofya Radyosu’nun günde 4 saat süren Türkçe yayınları vardı. Radyoda müzik bölümünde Yıldız İbrahimova çalıştı. İbrahimova, yüksek Bulgar Konservatuarından mezun olduktan sonra Turgut Şimikarov ile birlikte çalıştı. Turgut Şimikarov da Türk yayınları bölümünde çalıştı. Kendisi müzisyendi. Sofya Radyosu’nda türkü söylerdi, 300 kadar kaydı vardır. Hem spikerlik yaptı hem türkü okudu. (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022)

Bulgaristan Ulusal Radyosu'nda gerçekleştirilen kataloglama çalışmasında 33 türkünün kataloğu oluşturulmuştur. Radyonun mevcut bir kataloğu bulunmamakta, yalnızca radyo yetkililerinin erişimine açık olan dijital ortamda türkülere eklenen notlar yer almaktadır. Bu notlarda ise türkülerin seslendirilme yılı, eserin seslendirildiği bölge, yorumcunun ismi, eserin ritmi ve orkestra gibi bilgiler bulunmaktadır. Eserler anonim olup birçoğunun kayıt tarihi bilinmemekte ya da arşivdeki sistemsel sorunlar sebebiyle kayıtların tekrar tekrar dijitalleştirilmesi esnasında tarihlerde birtakım hataların olduğu görülmektedir. Konuyla ilişkili olarak Çakır şu bilgileri aktarmaktadır;

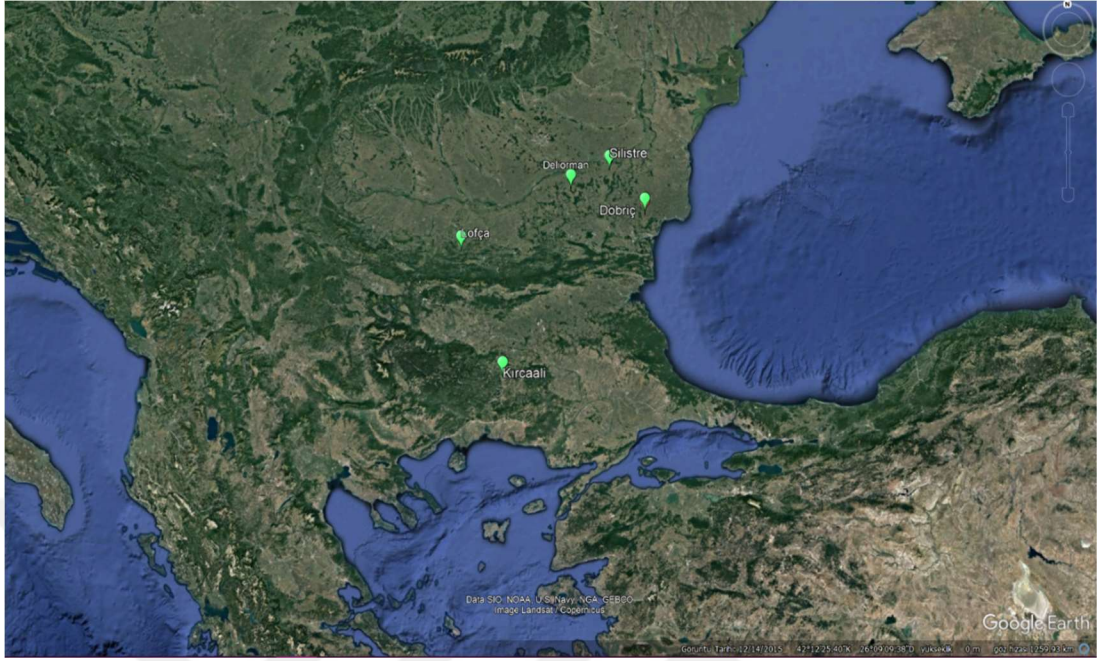
Bizim bantlar, yerli türkülerimiz bu şekildedir. Hepsinin üstünde yılları yazar. Burada bu türküler Osman Aziz kullanıyordu. Bizim türküler 36. numarayla başlıyor. Türkünün ismi, seslendiren, ritim bilgisi, orkestra şefinin bilgisi ve türküler hakkındaki bazı bilgiler not edilmiş. Radyonun listesinde 4888 türkü var ancak aralarında bozulan kaynaklar çok fazla. Ne yazık ki bizim sistem geçtiğimiz yaz çöktü. Elimizdeki her şey silindi. Eskiden yaptığımız röportajlar, programlar ve yayınların hepsi yok oldu. Radyoda bazen önemli sanatçılardan kayıtlar almaya gidiyoruz ancak bu alınan kayıtlar burada söylediğimiz türkü sayısına dâhil edilmiyor. Bu kayıtları genellikle yayınlarımızda kullanıyoruz. (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022)

3.1.4. BNR'deki İşitsel Kaynaklara İlişkin Bölgeler

Kataloğu oluşturulan eserlerin bölgesel dağılımı şu şekildedir;

- Razgrat (Hezargrad)- Deliorman Bölgesi
- Silistre ve Dobriç (Pazarcık) - Dobruca Bölgesi
- Kırcaali Bölgesi³¹
- Lofça

³¹ Detaylı bilgi için 3.1.2. bölüme bkz.

Tablo 2. Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'ndeki halk şarkılarının ait olduğu bölgelerin coğrafi dağılımı

Deliorman bölgesi, Silistre'den Şumnu'ya kadar uzanan ormanlık bölgeye verilen isimdir. A. V. Maşkov'a göre Deliorman, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu gibi Türklerin büyük çoğunlukta yaşadığı şehirleri kapsamaktadır (Akt. Acaroğlu, 1988: 699-700). Derlemeci Nurten Remzi'ye göre, Bulgaristan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bu bölgede, folklorik araştırmalar ve incelemeler çok az sayıda yapılmıştır. Bu yüzden kaynak bulma ve türkülerin izini sürme konusunda büyük eksiklikler mevcuttur. Bu nedenle, demokrasi yıllarında kurulan Türk folklor takımları hatıralarda kalan türküleri ve oyunları gençlere öğreterek bu bölgenin kültürel mirasını aktarmaya çalışmaktadır. Bunun yanında, komünist dönemin ilk yıllarında türkü notaları ve Türk halk oyunları kitapları çıkmış ancak 1970'li yıllardan sonra bu konuda çalışmalar yapılmamıştır (2015: 10).

Dobruca bölgesi, Karadeniz ile Tuna Nehri arasında kalan, Romanya'nın Kuzeyi ve Bulgaristan'ın Güneyinde bulunan bir bölgedir. Türkçe'de 'Dobruca', Romence'de 'Dobrogea', Bulgarca'da 'Dobrudzha' olarak isimlendirilen bu bölge, kuzeyde Sulina'dan (Romanya sınırları içerisinde), güneyde Ecrene-Kranevo'ya (Bulgaristan

sınırları içerisinde) kadar uzanan bölge olarak tanımlanmaktadır (Üstündağ 2014, Akt. Bozçalışkan, Avaner, 2021: 385). Stratejik konumu sebebiyle oldukça önemli bir bölge olarak görülen Dobruca, Silistre ve Dobriç (Pazarcık) şehirlerini kapsamaktadır. Dobriç şehri, Osmanlı Devleti zamanında bu bölgede yaşayan Türkler tarafından Hacıoğlu Pazarcık olarak adlandırılmıştır (Özey, 2021: 182).

Lofça, Sofya'nın kuzeydoğusunda Tuna ovasında bulunan önemli bir şehirdir. 15. yüzyıl itibarıyla bu bölgede Türk köyleri kurulmaya başlamış 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı bir şehir olmuştur. Çoğunlukla Pomakların yaşadığı bir şehir olarak bilinmektedir (Kiel, 2003: 203-204).

3.2. Bulgaristan Türklerinin Yazılı ve İşitsel Kaynaklarına Yönelik Arşiv Kataloğu

Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan'da yaşamış tüm milletlerin tarihsel kaynaklarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde özellikle Bulgaristan Türklerinin müziği üzerine Türk araştırmacılar tarafından bir çalışmanın yapılmamış olması, Bulgaristan Türklerinin ses kayıtlarının miktarı ve içeriği, bu kayıtların hangi bölgelerde ve kimler tarafından seslendirildiği, kimler tarafından derlendiği ve nerede ne şekilde korunduğu gibi konularda özellikle Türkiye müzik ve halk bilimi çevrelerinde her daim merak uyandırmıştır.

Bu bölümde, Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi'nde yapılan arşiv çalışmasında, arşivin Türk müziğine yönelik bir kataloğu olmadığı için Bulgarca olarak yazılmış 61 belge incelenerek tarafımızca oluşturulan orijinal kataloglama kronolojik sırayla paylaşılmıştır.

3.2.1. Bulgaristan Bilimler Akademisi (Orijinal Kataloglama)

Katalog Sıra No	Yılı	Arşiv Kayıt No	Materyal Türü	Coğrafi Alan	Eser Adı veya İlk Dizesi	İcracı	Besteci	Derleyen
01	1934		Yazılı kaynak (Notasyon)	Blatska Gotse Delchev (Nevrokop - eski adı) Bölgesi	A Bre Kızı Bulgar Kızı	Murad Halilov	Anonim	Ivan Kyulev
02	1952	f.96 a.u. 1045	Yazılı kaynak (Söz)	Bobovets köyü Balçık Belediyesi	Yad Eller Aldı Beni	Sümbül İbrahimo	Anonim	Papaz Pavel Atanasov
03	1952	f.96 a.u. 1045	Yazılı kaynak (Söz)	Bobovets köyü Balçık Belediyesi	Duman Aldı Mezarının Taşını	Faik Bekirov	Anonim	Papaz Pavel Atanasov
04	1952	f.95 a.u. 1036	Yazılı Kaynak (Söz)	Paskalevo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Bukureş de (Bükreş) Kol Geziyor	Papaz Pavel Atanasov	Anonim	Nikolai Kaufman
05	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskalevo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Üsküdar'a Giderken Bir Mendil Buldum	Papaz Pavel Atanasov	Anonim	Nikolai Kaufman
06	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskalevo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Sarı Tütün Elbise Ne İçin Gelmiysin Bize	Papaz Pavel Atanasov	Anonim	Nikolai Kaufman

07	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Sarı Tütün Elbise Ne İçin Gelmiys in Bize	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
08	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Uyursan Uyan Alim	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
09	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Gülübü klü Horoz Öter	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
10	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Al Beni Be Komit Çağır Beni	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
11	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Ben Çeşmey e Vardıyd ım Ya Yarimi Orda Bulduyd um	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
12	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Görün Dostlar Astaned e Beni Yardılar	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
13	1952	f.95 a.u. 1034	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Paskale vo Köyü (Dobriç iline bağlı)	Yürü Be Dilber Yürü	Papaz Pavel Atanas ov	Anoni m	Nikolai Kaufman

14	1952	f.114 a.u. 1132	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Kayıtlar Batak'ta n alınmış Batak (Pazarıcı k İli) Kırcaali	Ay Aydınlı Varama m	Bilim iyor (Kırcaali Yöresi nde Söylen iyor)	Anoni m	Nikolai Kaufman
15	1952	f.114 a.u. 1132	Yazılı Kaynak (Notasyon)		Bahçele rde Bal Kabak Satılır Tabak Tabak	Bilim iyor	Anoni m	Nikolai Kaufman
16	1952	f.114 a.u. 1132	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Kayıtlar Batak'ta n alınmış Batak (Pazarıcı k İli) Kırcaali	Entarin Ala Benziyo r	Bilim iyor	Anoni m	Nikolai Kaufman
17	1952	f.114 a.u. 1132	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Kayıtlar Batak'ta n alınmış Batak (Pazarıcı k İli) Kırcaali	Rodopla rın Genç Kızları	Bilim iyor	Anoni m	Nikolai Kaufman
18	1952	f.114 a.u. 1132	Yazılı Kaynak (Notasyon)	Kayıtlar Batak'ta n alınmış Batak (Pazarıcı k İli) Kırcaali	Meşeli Dağlar Meşeli	Bilimi yor	Anoni m	Nikolai Kaufman
19	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Dağlar Dağlar Yüksek Dağlar	Fatme Abazova	Anoni m	Nikolai Kaufman
20	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Biz Üç Kardaşı k Gittik Ayine	Hatice Abazova, Saniye Abazova	Anoni m	Nikolai Kaufman

21	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Yarım Şu Dağları Aştım Da Geldim	Hatice Abazova, Firdevs Abdiyeva	Anonim	Nikolai Kaufman
22	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Yol Üstünde Atıverdim Postumu	Mustafa Pehlivanov	Anonim	Nikolai Kaufman
23	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Ben Bir Masa Yaptım	Mustafa Pehlivanov	Anonim	Nikolai Kaufman
24	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Evlerim izin Önünde yken Çepçevre Üzüm	Halit Yakubov Şeyhova, Fatma Şeyhova, Yulfet Şeyhova, Mustafa Şeyhova	Anonim	Nikolai Kaufman
25	1953	f.112 a.u. 1131	Yazılı Kaynak (Söz)	Nova Mahala (Mahalle) Peştera	Kabirimin Yeşil Taşı	Mustafa Ahmed, Seydi Pehlivanov	Anonim	Nikolai Kaufman
26	1958	f. 146 a.u. 1675	Magnet band (M) NK 115 (NK)Nikolai Kaufman)	Dulovo	Çıkın Da Bakın Reyisler (Otobüs) Geliyor	Ahmed Eşrefov	Anonim	Nikolai Kaufman

27	1958	f. 146 a.u. 1675	Magnet band (M) NK 115	Dulovo	Ben Bir Ördek Olaydı m	Ahmed Eşrefo v	Anoni m	Nikolai Kaufman
28	1958	f. 146 a.u. 1675	Magnet band (M) NK 115	Dulovo	Çalın sın Davulla r Çalın sın	Ahmed Eşrefo v	Anoni m	Nikolai Kaufman
29	1958	f. 146 a.u. 1675	Magnet band (M) NK 115	Dulovo	Alişimi n Kaşları Kare	Ahmed Eşrefo v	Anoni m	Nikolai Kaufman
30	1958	f. 146 a.u. 1675	Magnet band (M) NK 115	Dulovo	Ay Doğar Ayazlan ır	Rüste m Hüseyi nov	Anoni m	Nikolai Kaufman
31	1958	f.146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115	Dobrotit sa Dulovo ili	Ey Benim Kırmızı Gülüm	Rüste m Hüseyi nov	Anoni m	Nikolai Kaufman
32	1958	f.146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115 - Notasyo n	Dobrotit sa Dulovo ili	Karanf ilim Ek Beni	Rüste m Hüseyi nov	Anoni m	Nikolai Kaufman
33	1958	f. 146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115- Notasyo n	Dobrotit sa Dulovo ili	Akıl Gel Beri Gel Beri	Rüste m Hüseyi nov	Anoni m	Nikolai Kaufman
34	1958	f. 146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115	Dobrotit sa Dulovo ili	Çek Kayıkçı Yavaş Yavaş	Hatice Alieva Bayra mova	Anoni m	Nikolai Kaufman
35	1958	f.146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115	Dobrotit sa Dulovo ili	Menekş esi Biçim Biçim	Hatice Alieva Bayra mova	Anoni m	Nikolai Kaufman

36	1958	f. 146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115	Dobrotit sa Dulovo ili	Ufacık Çakmak Taşı	Hatice Alieva Bayra mova	Anoni m	Nikolai Kaufman
37	1958	f.146 a.u. 1676	Magnet band (M) NK 115	Dobrotit sa Dulovo ili	Kahve De Olsam Dolapla rda	Hatice Alieva Bayra mova	Anoni m	Nikolai Kaufman
38	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Merdive nin Ayak Ayak Arası	Şaban Halil İbryam ov (Enstrü man İbryam ov'un oğlu Mustaf a)	Anoni m	Nikolai Kaufman
39	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubay ka	Ay Doğar Sini Gibi	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
40	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Edirne' nin Konakla rı	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
41	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Ak Koyun Meler Gelir	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
42	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Evlerini n Önü Tahta Tuzak	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
43	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Berber dükkanı Açmadı	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
44	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Tiren Gider Baca Tüter	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman

45	1960	f.150 a.u. 1811	Magnet band (M) NK 90	Gorna Hubavk a	Tekkeni n Berberi İndi Yaliya	Şaban Halil İbryam ov	Anoni m	Nikolai Kaufman
46	1966	f.247 a.u. 4171	Magnet band (M) Pl 117-121	Bisertsı Köyü	Sabah Oldu Erken Kalktım Yatakta n	Mehm et Hüseyi nof	Anoni m	Petar Lyondev
47	1966	f.247 a.u. 4171	Magnet band (M) Pl 117-121	Bisertsı Köyü	Dayler Dayler İrak Dayler	Mehm et Hüseyi nof	Anoni m	Petar Lyondev
48	1966	f.247 a.u. 4171	Yazılı Kaynak (Söz)	Bisertsı Köyü	Açtım Bahçe Kapısını Dudu Kız, Yaya Yolumd ur?	Ahmet Hüseyi nof	Anoni m	Petar Lyondev
49	1966	f.247 a.u. 4171	Yazılı Kaynak (Söz)	Bisertsı Köyü	Geldi Bir Garipçe z Burada Kışladı	Ahmet Hüseyi nof	Anoni m	Petar Lyondev
50	1966	f. 247 a.u. 4172	Magnet band (M) Pl 117-121	Vladimi rovitsi	Çeşmesi Var Taşı Yok	Abdull ah İsmailo v	Anoni m	Petar Lyondev
51	1966	f.247 a.u. 4172	Magnet band (M) Pl.117- 121	Vladimi rovitsi	Odasına Vardım	Anife Recebo va	Anoni m	Petar Lyondev

52	1966	f.247 a.u. 4175	Magnet band (M) Pl.117- 121	Rakovs ki Köyü	İndim Yarin Bahçesi ne	Ömer Raşido v	Anoni m	Petar Lyondev
53	1966	f.247 a.u. 4176	Magnet band (M) Pl.117- 121	Ostrovo Köyü	Satıcıda n Aldım Bir Okka Şeker	Zühre Alieva	Anoni m	Petar Lyondev
54	1966	f.247 a.u. 4177	Magnet band (M) Pl.117- 121	Sevar Köyü (Alevi- Bektaşil erin yaşadığı yer)	Ne Sen Beni Unut	Veli İbramo v Abdull ov	Anoni m	Petar Lyondev
55	1966	f.247 a.u. 4178	Magnet band (M) Pl.117- 121	Ezerçe Köyü	Ben Bir Gümüş İbrik İdim	Mustaf a Mısırlı	Anoni m	Petar Lyondev
56	1966	f.247 a.u. 4179	Magnet band (M) Pl.117- 121	Torlak Köyü	Feride Destanı	Gülbiy e Kazim ova	Anoni m	Petar Lyondev
57	1966	f.247 a.u. 4180	Magnet band (M) Pl.117- 121	Yonkov o Köyü	Sigaram ı Yandırd ım	Sali Aliyev Çerkov nalı	Anoni m	Petar Lyondev
58	1966	f.247 a.u. 4214	Magnet band (M) Pl. 117-121	Mortago novo	Be Gemici	Niyazi Ahmed ov	Anoni m	Petar Lyondev
59	1967	f. 248, a.u. 4227	Magnet band (M) PI 133. 1.1-3	Boyno köyü Kırcaali ili.	Şu Dereden Geçerke n	Adem Emino v Halilov (Doğu m tarihi 1935)	Anoni m	Adem Eminov Halilov (Doğum tarihi 1935)

60	1967	f. 248, a.u. 4227	Magnet band (M) P1 133. 1.2.	Boyno köyü Kırcaali ili.	Ben Seni Sevdim Seveli	Adem Emino v Halilov (Doğum tarihi 1935)	Anoni m	Adem Eminov Halilov (Doğum tarihi 1935)
61	1967	f. 248, a.u. 4227	Magnet band (M) P1 133. 1.3.	Boyno köyü Kırcaali ili.	Pek Küçüks ün Dayana mam	Adem Emino v Halilov (Doğum tarihi 1935)	Anoni m	Adem Eminov Halilov (Doğum tarihi 1935)

3.2.2. Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR) Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi (Orijinal Kataloglama)

BNR Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi'nde, Bulgaristan Türklerinin türkeleri ve radyo yayınlarının kayıtları bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 5000'e yakın dijitalleştirilmiş kaydın bulunduğu arşivde, türkelerin bulunduğu mevcut bir katalog olmadığı için arşiv çalışmasında 33 adet türkü Bulgarcadan Türkçeye çevrilerek ve her kayıt teker teker incelenerek arşivde orijinal kataloglama yapılmıştır. Bu tabloda BAS'taki katalog başlıklarına ek olarak orkestra şefi bilgisine yer verilmektedir. Bir önceki bölümde anlatıldığı üzere BNR'deki Türkçe kayıtların büyük bir çoğunluğu orkestra ile birlikte alınmış, her kayıta farklı orkestra şefleri görevlendirilmiştir. BNR Türkçe Yayınlar Bölümü yapmış oldukları radyo yayınlarında her müzik eserinin sunumunda mutlaka orkestra şefi bilgisine de yer vermektedir. Bu sebepten ötürü orkestra şefi bilgisi de eklenmiş olup, yine kronolojik sırayla sunulmuştur. Buna rağmen baş tarafta görüleceği üzere bazı kayıtlarda yıl bilgisi bulunmamaktadır, bu durum BNR'de tüm kayıtların silindikten sonra ikinci bir dijitalleştirme çalışmasına başladıklarında depolarda bulunan makara bantlardaki yıl vd. bilgilerin silinmesinden kaynaklanmaktadır.

Katalog Sıra No	Yılı	Arşiv Kayıt No	Materyal Türü	Coğrafi Alan	Eser Adı veya İlk Dizesi	İcracı	Besteci	Derleyen	Orkestra Şefi
01	Bilinmiyor	36/117	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Cevriye m	Osman Azizov	Osman Aziz	Osman Aziz	
02	Bilinmiyor	36/166	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Sevda Yelleri	Hasan Rodoplu	Hüseyin Şevkedov	Hüseyin Şevkedov	
03	Bilinmiyor	36/2632	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Şu Karşıdan yar Geliyor	Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
04	Bilinmiyor	36/2857	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Yaraları m Sızlar Oldu Anam	Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
05	Bilinmiyor	36/3111	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Yar Bardağa Koy	Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
06	Bilinmiyor	36/1563	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Münnever	Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
07	Bilinmiyor	36/2832	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Ay Gidi Ayşem	Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
08	Bilinmiyor	36/3121	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Tuna Boylum	Hasan Rodoplu	Hasan Rodoplu	Bilinmiyor	
09	Bilinmiyor	36/3120	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Dağlar Dolu Menekşe	Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
10	Bilinmiyor	36/276	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Kaşların İnce Duramam Görmeyince	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	

11	Bilinmiyor	36/18	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Başına Kurban Olayım	Hasan Rodoplu-Ulviye Ahmedova	Anonim	Bilinmiyor	
12	Bilinmiyor (Tahmini 1960-1970)	36/2710	Magnet band (M)	Deliorman Yöresi (Razgrat-Dobruca)	Kır Beygiri Nallatalım Bin Taligayam Konuşalım	Ahmed Cumalı	Anonim	Bilinmiyor	
13	31.12.1957	36/696	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	İlimon Ektim Düze İlimon Yer Aman	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
14	31.12.1960	36/139	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Köprüden Geçerken Köprü Salladı Beni	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
15	31.12.1960	36/259	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Sarı Gülüm Var Benim	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
16	1960	36/273	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Telgrafın Tellerine Kuşlar Mı Konar	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
17	1960	36/274	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Tamburam Erbab Oldu	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	

18	1960	36/275	Magnet band (M)	Loveç	Loçvanın Ardında Kaya (Lofça Loveç bölgesi)	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
19	1960	36/278	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Yeşil Gözlerin ve Kurban Oldum	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	Abdullah Musov
20	1960	36/258	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Bülbül Taşta Ne Gezer	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
21	1960	36/257	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Tel Tel Taradım Zülfümü	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
22	1961	36/288	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Ekin Ektim Bağlar Bozulur	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
23	1961	36/289	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Kara Gözlü Güzelim	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	Mümin Ali Kirişev
24	1961	36/291	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Kara Bulutları Kaldır Aradan Aradan	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
25	1961	36/292	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Bu Sabah Bağda Erken Gül Açtı Sen Gülerken	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	

26	1961	36/294	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Eminem Kına Mı Yaktın Eline Eminem	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
27	1963	36/1113	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Ey Kırcaali Güzel Şehir	Osman Azizov	Osman Aziz	Osman Aziz	
28	18.01.1969	36/3245	Magnet band (M)	Deliorman Yöresi (Razgrat-Dobruca)	Fatimem	Beyti Beytullah	Anonim	Bilinmiyor	Boyan Nankov
29	1970	36/11	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Kara Kaş Ardına Çekmiş Sürmeler	Osman Azizov - Cemil Şaban-Hasan Rodoplu	Anonim	Bilinmiyor	
30	1979	36/1257	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi	Yarin Bahçesine Girdim	Osman Azizov	Anonim	Bilinmiyor	
31	1979	36/848	Magnet band (M)	Tuna Bölgesi	Alişimin Kaşları Kare	Kadriye Latifova	Anonim	Bilinmiyor	
32	1979	36/1260	Magnet band (M)	Kırcaali	Alan Çayırlarında Koyun Güdersin Mehmed	Osman Azizov	Anonim	Bilinmiyor	
33	12.12.1979	36/1292	Magnet band (M)	Kırcaali Bölgesi (Efsaneye dayanıyor)	Civan Yusufum	Osman Azizov	Anonim	Bilinmiyor	

3.2.3. BNR'deki Makara Bantlar Üzerindeki Notlar

Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'nde yapılan bu orijinal kataloglamada, türkülerin kimler tarafından çalındığı, ne amaçla yapıldığı, hangi bölgede çalındığı ya da söylendiğine dair notlar alınmıştır. Bu notlara göre;

Yılı ve tarihi belli olmayan 01 numaralı *Cevriyem* türküsü, Osman Azizov tarafından seslendirilmiş olup arşivdeki makara bantlardaki kayıtlarda “bağlama ile icra edilmiştir” bilgisi not edilmiştir. 02 *Sevda Yelleri* isimli türkü, Kırcaali bölgesine ait olup makara bant notlarında “türkünün sözlerinin Mehmet Con'a ait olduğu” bilgisi yer almaktadır. 03 numaralı *Şu Karşıdan Yar Geliyor* isimli türkü, Hasan Rodoplu tarafından orkestra ile birlikte seslendirilmiştir. 06 numaralı *Münnever* isimli türkünün notlarında ise “halk çalgıları eşliğinde söylenmiştir” bilgisi yer almaktadır. 08 numaralı *Tuna Boylum* isimli türküde, Hasan Rodoplu tarafından “orkestra eşliğinde seslendirilmiştir” ibaresi yer almaktadır. Bulgaristan Türklerinin önemli icracılarından biri olan Kadriye Latifova tarafından seslendirilen 17 numaralı *Tamburam Erbab Oldu* türküsü için “Kırcaali Tiyatrosu'ndan³² “saz gruplarına eşlik ederek söylenmiştir” bilgisi yer almaktadır.

Kırcaali bölgesine ait olan 20, 21 ve 25 numaralı *Bülbül Taşta Ne Gezer, Bu Sabah Bağda Gül Açtı Sen Gülerken* ve *Tel Tel Taradım Zülfümü* isimli türkülerde ise “Kırcaali Estrat Tiyatrosu ile orkestra eşliğinde icra edilmiştir” bilgisi yer almaktadır. 22 numaralı *Ekin Ektim Bağlar Bozulur* türküsü için “Kırcaali Estrat Tiyatrosu Orkestrası eşliğinde icra edilmiştir”, orkestra şefi ve önemli bir klarnet uzmanı Mümin Ali Kirişev tarafından seslendirilen 23 numaralı *Kara Gözli Güzelim* türküsü için, “halk çalgıları ile söylenmiştir” ve 24 numaralı *Kara Bulutları Kaldır Aradan Aradan* türküsü için ise “Kırcaali Estrat Tiyatrosu Orkestrası eşliğinde icra edilmiştir” notları yer almaktadır. Osman Aziz'e ait olan 27 numaralı *Ey Kırcaali Güzel Şehir* isimli türkü ise emir üzerine yazılmış ve marş niteliği taşıyan bir türkü olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

³² Kırcaali Tiyatrosu 1900'lü yıllarda dönemin müziğine yön veren tiyatrolardan biri olarak bilinmektedir (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022).

1969 yılında Beyti Beytullah tarafından seslendirilen 28 numaralı *Fatimem* türküsü, Bulgaristan Türklerinin türkülerinin kaydedildiği dönemde arşivde her sanatçının kendi memleketinden türküler okuduğu dönemin ürünüdür (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022). 1970 yılında kaydedilen 29 numaralı *Kara Kaş Ardına Çekmiş Sürmeler* isimli türkü, Osman Aziz, Hasan Rodoplu ve Cemil Şaban'ın oluşturmuş oldukları 'Üç Saz' grubu tarafından üç bağlama ile icra edilmiştir. Osman Aziz'e ait olan 30 numaralı *Yarin Bahçesine Girdim* isimli türkü için "orkestra ile çalınıp söylenmiştir" notu yer almaktadır. 1979 yılına ait olan 32 numaralı *Alan Çayırlarında Koyun Güdersin Mehmed* isimli türkü, Osman Aziz tarafından orkestra ile söylenmiştir. Aynı yıl kaydedilen *Civan Yusufum*³³ isimli türkü ise bir efsaneye dayanmaktadır. Türkü, Arif Şentürk tarafından *Aman Bre Deryalar*³⁴ olarak tekrar icra edilmiştir. Arif Şentürk'ün icrası popüler olduğu için birçok insan bu türkünün ona ait olduğunu düşünmektedir ancak türkü Osman Aziz'e aittir.

3.3. Bulgaristan Türklerinde Halk Müziğinin Genel Yapısı, Değişim Süreci ve Halk Müziğine Katkı Veren Önemli İsimler

Bulgaristan Türklerinin müziğinde zengin tonal yapının ve karmaşık ritimlerin yer aldığını aktaran Rice'a göre, bu ritimler Balkan müziğinin çokkültürlü bir yapı oluşturması sebebiyle genel ritmik çeşitliliği yansıtmaktadır. Özellikle 7/8, 9/8 ve 11/8 gibi ritimler oldukça yaygındır ve bu ritmik yapılar dans müziklerinde belirgin bir şekilde hissedilmektedir (1994: 7-8). Bölgenin dinamik ve sosyal yaşamını yansıtan bu müzikler Türk müziğinin farklı makamlarından oluşmaktadır. Türkülerin karar perdeleri bazen aynı olsa da farklı karar perdelerinde biten halk müzikleri de bulunmaktadır. Nurten Remzi, özellikle Deliorman bölgesi halk şarkıları üzerine yapmış olduğu derleme ve incelemelerde bu bölgede birçok halk şarkısında Bayati, Hüseyini, Hüzam, Hicaz, Mahur, Nihavent, Rast ve Dügah makamlarının olduğunu aktarmıştır. Bu makamsal yapının çoğunlukla Deliorman bölgesi türkülerinde görüldüğünü tespit etmiş ve bölgedeki ritim (usul) zenginliğini dokuz zamanlı, aksak

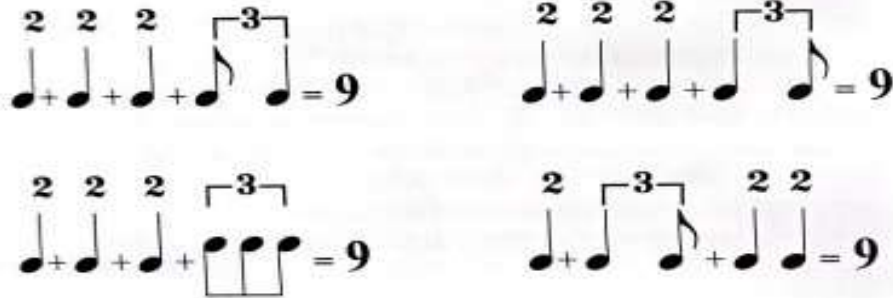
³³ Detaylı bilgi için bkz. "Yusufum Efsanesi" (Erişim tarihi: 20.12.2023). https://www.youtube.com/watch?v=g_79vnr4F5g&ab_channel=MuhametEsadDurlan%C4%B1k. (URL 12).

³⁴ Bkz. "Aman Bre Deryalar" (Erişim tarihi: 20.12.2023). <https://www.youtube.com/watch?v=d0C77ml-kxc> (URL 13).

ritimlerle özdeşleştirmiştir. Bunun yanında halk şarkılarının ritmik yapısına ek olarak dokuz zamanlı ritimlerin Karadeniz, Ege ve Trakya bölgesi türkülerinde de karşımıza çıktığını ve bu nedenle Bulgaristan Türklerinin halk müziklerinde Türkiye'deki ritmik ve melodik yapıyı muhafaza ettiğini belirtmiştir (Remzi, 2010: 15-16). Genel olarak bakıldığı zaman Türk nüfusun en çok yaşadığı Deliorman bölgesinde iki, dört ve yedi zamanlı türkülere de rastlanmaktadır.

Şekil 4. Yedi zamanlı türkülerde usul diziliminin gösterimi (Remzi, 2010: 15)³⁵

Şekil 5. Dokuz zamanlı ritimlerin (usul) gösterimi (Remzi, 2010: 15).

Bulgaristan Türklerinin halk şarkılarının temasından kısaca bahsetmek gerekirse; sözlerinde göç, ayrılık, vatan hasreti, direniş ve dayanışma konularının hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, Bulgaristan Türklerinin halk müziği bölgedeki tarihsel geçmişin, sosyal ve siyasi olayların aynası niteliğindedir. Bulgaristan Türklerinin halk şarkıları, şarkı söyleme teknikleri ve halk çalgıları gibi

³⁵ Nurten Remzi yedi zamanlı türkülerde usul dizilimini üçlüleri sonda göstermiştir ancak genel olarak Bulgaristan Türklerinin halk şarkılarında üçlü dizilimin başta olduğu örnekler de mevcuttur.

konuları ele alan Rice'a göre Türkler, şarkılarında Osmanlı döneminin anılarını taşımakla kalmaz her dönem yaşadıkları olayları ele alırlar. Türkülerin teması dışında şarkı söyleme ve çalma tarzları da farklıdır. Türkülerde gırtlak kullanımı ön plana çıktığını belirten araştırmacı, Bulgar halk çalgılarının repertuarının da Osmanlı döneminde zenginleştiğini ileri sürmektedir (Rice, 2018: 166-169).

Balkan ülkelerinde birçok milletin yüzyıllardır birlikte yaşaması ve kültürel olarak heterojen bir yapıda bulunması şüphesiz halk müziklerine de yansımaktadır. Arnavut, Romen, ve Bulgar halk müziklerinde Türk müziği ritim kalıpları ve melodilerinin benzerliği görülürken Gagavuz ve Bulgaristan Türklerinin Türk ve Romen halk şarkılarından ve Romen halk şarkılarının da Bulgar halk şarkılarından etkilendiğini söylemek mümkündür (Acaroğlu 1982, Akt. Aykent, 2020: 46). Balkanları “birçok topluluktan oluşan bir mozaik” olarak tanımlayan Vlaeva, 1920’lerden 1970’lere kadar bu halk şarkılarını derleyen akademisyenlerin saha notlarından kayda değer bilgiler aktarmaktadır. Bu notlar arasında Bulgarların Türkçe şarkı söylediği ve Türklerin Bulgarlara ait bir çalgı olan gaydayı çaldığına yönelik bilgiler bulunmakta, Bulgar ve Türk köylüler arasında dini uygulamalara özgü şarkıların olduğu ve çalınan çalgıların da farklı olduğu belirtilmektedir (Akt. Rice, 2018: 169-171).

Halk müziği derlemelerini, belirli bir kültüre ait müziklerin sistematik olarak toplanması, kayıt altına alınması ve analiz edilmesi olarak üç bölümü içerisine alan bir araştırma süreci olarak tanımlayabiliriz. Bu sebeple derleme çalışmaları, özellikle geleneksel müzikler gibi sözlü kültüre dayanan müzik kültürlerinin korunması ve belgelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Etnomüzikolojide alanında da oldukça önemli bir yeri olan derleme çalışmaları, kültürel mirasın korunması, kültürel belleğin oluşturulması, farklı coğrafyalardaki müziksel çeşitliliğin belgelenmesi ve kültürel kimliğin desteklenmesi gibi faaliyetleri çeşitli biçimlerde desteklemektedir.

Bulgaristan tarihsel geçmişi itibariyle Türk kültürüne dair yazılı veya sözlü kaynakları çokça barındırmaktadır ve hemen hemen tüm bölgelerinde Türklere dair tarihsel ve kültürel izleri sürebilmek mümkündür. Bulgaristan’da Bulgar kültürü haricindeki toplulukların müziklerinin araştırılmasına yönelik çalışmaların ise 20.

yüzyılın ikinci yarısında yani 1950'lerden sonra yapıldığı bilinmektedir (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022). Vlaeva da Türklere yönelik kaynakların 1950'ler sonrasında BAS bünyesinde başlatılan derleme çalışmaları ile başlatıldığını ve bu çalışmaların Bulgaristan'ın birçok bölgesini kapsadığını ifade ederek bu bilgiyi doğrulamaktadır (2008: 131). Başlangıçta bireysel araştırmacıların çabalarıyla toplanan halk müzikleri, daha sonra akademik çalışmalarla sürdürülmüş ve devlet tarafından desteklenerek bölgesel derleme gezileri yapılmıştır (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022). Bu çalışmalarda öne çıkan isimlerden biri Nicolai Kaufman'dır. Birçok topluluğun müzik derlemeleri haricinde Bulgaristan Türklerinin müziklerine yönelik önemli çalışmalar yapan Kauffman, bu kaynakların günümüze aktarılmasına da öncülük etmiştir (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022).

Fotoğraf 4. Sofya'da Türkolog Şevket Feyzullah ile görüşme, Sofya/Bulgaristan. Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU

Bulgaristan Türklerinin 1950'lerden sonra maruz kaldığı sosyal, siyasi vb. olayların yanında dönemin müzik faaliyetleri hakkında çeşitli bilgilerine başvurduğumuz Türkolog Feyzullah (Bkz. Fotoğraf 4.), 1948 yılında Bulgaristan'ın üç farklı bölgesinde Türk Dili ve edebiyatı öğretmenliği yapmıştır. Birçok koroda yer almış, 1989'dan sonra Plevne'de bulunan 120 kişilik bir koronun organizasyon işleriyle uğraşmıştır. Feyzullah bu dönemi şu şekilde aktarmaktadır;

Bu dönemde Türk dili ve Edebiyatı mezunu olarak iş bulmam imkansızdı. Bu yüzden bir kaplamacı dükkanına giderek kaplama öğrendim ve bir yıl çalıştım. O fabrikanın genel müdürü eski bir valiydi diplomamı görünce bana yardım edeceğini ve Plevne'de bana bir iş bulacağını söyledi. Plevne Belediyesi kültür şubesinin 120 kişilik bir sanat korosu vardı o koronun organize işlerine beni aldılar ve bu görev yedi yıl çalıştım. Koronun şefi Plevne senfoni orkestrasının şefiydi. Konservatuvarda koro şefliği okumuştum. 1967'de Bulgaristan'da Türk çocukların ve azınlıkların askerlik ettiği bir ordu vardı. Bulgaristan'ın tüm altyapısını bu ordu inşa etti. Bu ordunun Varna, Plevne ve Sofya'daki ordularına subay aldılar. 1967'de ben de Bulgaristan Komünist Partisi'ne üye olmuşum. Bu orduda 11 yıl Plevne'de çalıştım. Kültür eğitim işleriyle uğraştım. Sanat grupları dans grupları, müzik eğitim kültür işlerine baktım. Koronun ihtiyacı olan tüm enstrümanları alıyordum şef bize çok destek oluyordu. Aynı zamanda Sofya'da çıkan gazetelere yazılar yazıyordum röportajlarım ve yazılarım birincilikler kazandı. Ülkede artık Türk adı ve dili geçmeyince Bulgar Edebiyatı fakültesini bitirdim ve orduya gazeteci olarak alındım. 1978-1990 arasında Sofya'da gazeteci olarak çalıştım ve ayrıca gazetecilik fakültesini de bitirdim. Böylelikle üç fakülte mezunu oldum. 1990'da albay olarak emekliye ayrıldım. 90'dan beri Türkçe yeminli tercümanlık yapıyorum. Bazı Türk aydınlarının aksine ben evimde her zaman Türkçe konuştum ve çocuklarım çok iyi Türkçe öğrendiler. Türklüğümün üzerine toz kondurmadım albay olmama rağmen Bulgarlar beni dize getiremedi. Soykırımı da karşı çıktım, adımızı değiştirmek istediler kabul etmedim ve bu yüzden ceza aldım. (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022)

Fotoğraf 5: Feyzullah'ın bahsettiği 120 kişilik Plevne Korosu Fotoğraf:
Şevket Feyzullah

Bulgaristan Türklerinin müziklerinin temsilinde etken rol oynayan kurumlar ve kişiler bulunmaktadır. Özellikle müzik icralarının sergilendiği üç önemli tiyatro olan Kırcaali, Razgrat ve Şumen Tiyatroları Türk toplumunun halk müziklerini tiyatroların çatısı altında seslendirmesine olanak tanırken aynı zamanda bünyelerinde orkestralar da barındırmaktadır. Örneğin, Kırcaali Estrat Tiyatrosu'nda hem dans, hem piyes, türkü ve şenlik sergilenmektedir. Kuruldukları dönemlerde 'tiyatro' denilse de tam olarak tiyatro yapısında olmayan bu kurumlarda, sadece piyesler değil eğitici oyunlar, müzikler ve danslar sahnelenmiştir. Genellikle dönemin ruhunu yansıtan, komünist rejimi öven, kızlar için verilen başlık paralarını eleştiren piyesler yapılmış, sosyal ve siyasi olayları içeren konular müzik, dans ve tiyatro faaliyetlerine yansıtılmıştır. Bu tiyatrolardaki tüm ses sanatçıları daha sonra Bulgaristan Ulusal Radyosu'nun ses sanatçıları arasında yer bulmuş ve zamanla tanınır hale gelmişlerdir. Radyo bünyesinde halk müziği kayıtları alınırken tüm sanatçılar kendi bölgelerine ait türküleri seslendirmiş, ses sanatçısı olmayanlar da dönem dönem komünist rejimin desteğiyle bu tiyatrolarda yapılan festivaller ve şarkı yarışmalarına katılarak tiyatro içerisinde ünlenmiştir. Tiyatrolarda yapılan yarışmalara uzman kişiler jüri olarak

katılmış, bunun yanında sözel içerikte Türkleri ve Türkiye'yi öven sözler var mı diye kontroller yapılmıştır. Bu yarışmalarda birinci olanlara da radyoda kayıtlar alınmıştır. Orkestra şeflerinin oldukça titiz davrandığı bu kayıtlarda defalarca prova alındığı, Radyo ile tiyatroların uzun bir süre iç içe ve işbirliğiyle çalıştığı ve kayıtların temiz ve doğru bir açıdan çalınıp söylenmesinin oldukça önemli olduğu Şevkiye Çakır tarafından aktarılmıştır (kişisel görüşme, 03 Aralık 2022).

Şu anda ise Bulgaristan'da halk kültür evleri ve köylerde halk ocakları geçmişteki tiyatro anlayışının yerine gelerek bu rolü oynamaktadır. Günümüzde tiyatrolar kapanmış ve yalnızca Kırcaali Tiyatrosu'nun bir perdesi kalmıştır. Burada da belirli günlerde folklor grupları odaklı faaliyetler yapılmaktadır. Ne yazık ki tiyatrolar geçmişteki görkemli yapısını günümüzde barındırmamaktadır, ancak yine de halk kültür evlerinin olduğu yerlerde festivaller devam ettirilmektedir. Özellikle Ardino'daki ve Kuzey Doğu'daki sanatçılar ve folklor grupları BNR tarafından kayda alınmaktadır.

Geçmişte yapılan derleme gezilerinde derlenen ancak BNR'de kaydı olmayan türküler de vardır. Örneğin *Rodop Dağları Engindir* türküsü, marş niteliği taşımakta olup tütünleri, tarlaları ve madenleri anlatan bir türkü olarak karşımıza çıkmaktadır. *Evimin Önü Handır Aman, Dut Filizi Boyunca Vay Vay (1957)* gibi dönemin önemli türkülerinin de radyoda kaydı bulunmamakta yalnızca hafızalarda kalan türküler arasında yer almaktadır. Bu türkülerin Rodoplardaki Kırcaali Tiyatrosu'nun gezilerinden elde edildiği bilinmektedir. Çakır'a göre, bu açıdan da tiyatrolar arasında bir ayırım yapmak mümkün görünmemektedir çünkü tüm tiyatrolar bu türkülerin temsilinde ve günümüze aktarılmasında etken rol oynamıştır (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022).

Bulgaristan Türkleri, yaşadıkları tüm sosyal, politik ve kültürel olaylara türkülerinde yer vermiştir. Bu nedenle sözlü kültürlerinin önemli bir parçası olan bu türküler, tarih yazımı açısından önemli bir yer teşkil etmektedir ve bu türküler dönemin tüm olaylarını anlatan ve kolektif belleğin bir parçasını oluşturan bilgiler içermektedir. Yalnızca savaş, göç gibi temalar değil, Türklerin kendi yaşam biçimlerinin bir parçası

olan olaylara da bu türkülerde yer verilmiştir. Feyzullah bu konuyu şu şekilde aktarmaktadır;

Halamın kavrandığı yani kaçırıldığı dönemde ona Loçva’da türkü yakıldı. 1943'lere ait bir türküdür bu. Bulgaristan’da kız kaçırmaya kız kavramak deriz. Bu yüzden bu ifade kullanılır. Bu türküyü köydeki ozanlardan biri yazdı. Sonrasında halk da melodi yaptı ve böylece bu türkü ortaya çıktı. Bulgaristan’da kavranan her kıza türkü yakılır, bu bir gelenektir. Bu türkünün de sözleri şu şekilde;

Kâşifin makinesi allıdır

Kadriyenin donları dallıdır

Aman be Kadriyem nerelerde

Kâşif seni sardı ya derelerde

Bunun yanında, 8 Eylül 1944’te kızıl ordu Silistre’den Bulgar toprağına girdi. Silistre’de bir köyde Mehmet Müzekka adında bir halk ozanı bir söz yazıp bu türküyü yaptı;

Hızlandık alırsız kıızı

Doğdu görüldü Rus yıldızı

Selam verdi Moskof kıızı

Bayrakları hep kırmızı

Ey gelincik nedir tasan

Sevgilinden ırak mısın

Şehitlerin al kanından

Yaratılmış bayrak mısın

Stalin’in kuvveti var

Demirden yumruğı var

Yumruktan doğruluk bulduk

Boyunduruktan kurtulduk³⁶

Halk arasında Rus askerinin, kızıl ordunun Bulgar topraklarına girmesiyle Bulgaristan Türkü boyunduruktan kurtulmuş oldu. Yeni idareye çok sarıldı. Çünkü nazilerden çok çile çekmişti bu halk. Polis ve jandarma olarak köylerde çalışan naziler köydeki halka kendi işlerini yaptırırdı, tarlalarını sürdürürlerdi. Artık Türk halkı yaka silkmişti bu düzenden. (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022)

³⁶ Güftesi anonim olan *Dumlupınar Marşı*’nın sözlerinin değiştirilerek bu türkünün oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Bulgaristan Türklerinin algıları ve bu algıları kullandıkları düğün gibi ritüellerini gerçekleştirdikleri mekanlara bakıldığında; Bulgaristan’da farklı etnik ve dini grupların geleneksel müzik pratiklerinde de görülen saz, bulgarya ve tambura gibi benzer algılar görülmektedir. Saz ve tambura yerel adlar olmasının yanında Bulgar ve Türk müzikolojisinde çalgılara verilen genel isimler olarak da kabul edilir (Kaçulev, 1955: 219; Kaçulev, 1962: 207; Stoin, 1981: 229, Akt. Margaritova, t.y: 349). Bulgaristan Türkleri arasında tambura ismi en çok Pirin bölgesinde kullanılırken hem Hristiyan hem de Müslüman Bulgarlar tarafından da aynı şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Kaçulev, 1952: 99, Akt. Margaritova, t.y: 351). Saz, Bulgaristan’daki Türk nüfus arasında kullanılan en yaygın isimdir ve en çok Orta Rodoplar’da (Bukuvo ve Reka köylerinde) Müslümanlar arasında kullanılmaktadır (Atanasov 2012, Akt. Margaritova, t.y: 351). Bulgaristan Türkleri, 1940’lı yıllara kadar düğünlerinde büyük oranda darbuka, zilli maşa ve daire kullanmıştır. Günümüz Balkan müziklerinde sıklıkla rastlanan bağlama ve akordion gibi sazların kullanımı ise 1940 ve 1950’li yıllardan sonra görülmüştür. Türklerin büyük çoğunlukta olduğu Deliorman bölgesi düğünlerinde davul-zurna ikilisi görmek pek mümkündür. Bunun yanında, 1944 öncesi düğünlerde sıklıkla Plevne Marşı çalındığı, ancak 1944 sonrası yerini başka bir varyanta bıraktığı Feyzullah tarafından şu şekilde aktarılmaktadır;

Tuna Nehri akmam diyor

Etrafını yıkmam diyor

Şanı büyük Osman Paşa

Plevne’den çıkmam diyor.

Lofça varyantı ise şu şekildedir;

Olur mu beyim olur mu

Evlat babayı vurur mu

Padişahın zalimleri

Bu dünya size kalır mı (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022).

Çakır ise bu döneme ilişkin olarak benzer bilgileri aktarmaktadır;

Eskiden Bulgaristan Türklerinin türkülerinde zurna, davul, zilli maşa ve daire kullanılmış. Bağlama ve akordion 1950’lerden sonra eklenmiştir. 1944 öncesi düğünlerde Plevne Marşı alınmış. Bu tarih sonrasında *Locova* (*Loçva*) *Türküsü* alınmaya başlamıştır. Bu türkü *Plevne Marşı*’nın varyantı

olarak kabul edilmektedir. *Yeni Yeni Çıkmış Asmalarda Al Boya* türküsü de hemen hemen her düğünde söylenmektedir. (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022)

Türklerin türkülerindeki değişim süreci, 1970'lerden sonra net bir şekilde görülmeye başlamıştır. Dönemin üç önemli orkestra şefi Turgut Şimikar, Dimitar Dinev ve Boyan Nakov dönemin müzik anlayışına şekil vermiştir. Özellikle Dimitar Dinev, Bulgaristan Türklerinin müziklerini Bulgar müziğine benzetmeye çalışmıştır. Dinev'den sonra bu türküleri akordiyon eklenmiştir. Geleneksel türkü icralarında ise o döneme kadar akordiyon kullanımı görülmemiştir.

Türklerin müziklerini seslendiren ve müziklere yön veren birçok isim bulunmaktadır. Bunlardan biri Hasan Rodoplu'dur. Rodoplu'nun tanınmaya başladığı dönemlerde en iyi sanatçıların Rodoplar'dan çıktığı düşüncesi yaygındır ve genel olarak Türkler bu bölgeyi bu şekilde tanımlamaktadır. Cemil Şaban ve Osman Aziz de bu bölgeden çıkan önemli sanatçılar olarak bilinmektedir. Osman Aziz Sofya Radyosu'nda 300 türkü söylemiştir. Bunun yanında Kadriye Latifova çok önemli seslerden biridir. Kendisine 'Rodopların Bülbülü' denilmektedir. Çakır Latifova'nın , 1950-1962 yılları arasında tiyatrodaki çalıştığını ve en eski ve sade kayıtların ona ait olduğu bilgisini aktarmıştır (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 30 Kasım 2022).

Çakır'ın sunmuş olduğu bilgilere ek olarak Güler, şiirler ve türküler üzerine yapmış olduğu derleme çalışmasında gençlik yıllarına dair anılarını aktararak bu bilgilere yer vermektedir;

Bulgaristan'ın Türklerle yoğun yörelerindeki üç şehirde (Razgrat, Şumnu, Kırcaali) Devlet Tiyatroları kuruldu. Bunlara Bulgaristan Türklerinin en yetenekli türkücülerini toplandı ve yıllar yılı Rumeli'de Türk kültürünü öylesine yücelttiler ki, bugün tarih olan bu yeteneklerin haklarını yiyemeyiz. Kimler yoktu ki, hafızalardan silinmeyen ünlü ses sanatçıları Osman Aziz, Ahmet Cumalı, Ahmet Tütüncü, Ayfer Sadıkova, Hafize Beysimova, Vasviye Şabanova, Adem Bayraktar, Mergül Esadova, Durhan Hasan, Baise Arifova, Pakize Hasanova vs. buna bir de Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınlarını ekledik mi Bulgaristan Türklerinin keyfine diyecek yoktu. Radyoda türkü söyleyen sanatçıların hemen hepsi o zamanlar gramofonda dinlenen plaklar da yayınlamışlardı. Öyle ki, biz bu denli meşhur Türk ses sanatçılarımızı hiç aralıksız hem radyodan hem de evdeki gramofonlarımızdan doyusya dinlerdik. (t.y: 15-16).

Çakır'ın aktarımına göre, Ahmed Tütüncü, Sıdıka Ahmedova yine bu türkülerini seslendiren önemli sanatçılar olmakla birlikte Ahmedova, kadınlar arasında en fazla

esere sahip olan kişi olarak bilinmektedir. Ahmed Cumalı da önemli bir sanatçı olup. Türkler arasında kültür köprüleri kuran insanlardan biri olarak görölmektedir. Cumalı'nın en ünlü türküsü *Kır Beygiri Nallatalım Bin Taligaya Konuşalım*'dir. Bu türkü marş niteliğindedir ve Deliorman türküsüdür. Cumalı, Şumen Tiyatrosu'nda çalışmıştır. Dedesi bu türküyü akordiyonla çalmış ve bestelemiştir fakat o dönemde telif hakkı olmadığı için kimse onun ismini yazmamıştır. Turgut Şimikarov ise yine önemli isimlerden biridir. Bakü'de eğitim almıştır, klasik müzik bestecisidir. Sofya Radyosu'nda müzik redaktörlüğü yapmıştır. Hafize Beysim, Razgrat Tiyatrosu'nda, Sıdıka Ahmedova Şumen Tiyatrosu'nda çalışmış sanatçılardır. Ulviye Ahmedova ise Kırcaali Tiyatrosu'ndan önemli bir isimdir. Ahmed Yusufov da bu isimler arasındadır. Bunun yanında Üç Saz Üç Ses grubundan bahsetmek gerekmektedir. Bu grup, Osman Aziz, Hasan Rodoplu ve Cemil Şaban'ın üç saz ile çalıp söyledikleri çok önemli bir grup olarak görölmektedir (kişisel görüşme, 03 Aralık 2022).

Güler, Silistre yöresinden radyoda şarkı söyleyen ve plaklarını yayınlayan önemli isimlerin olduğunu aktarmaktadır. Bunlar; Ayten Niyazi, (İskra'dan)Aydoğdu Aliye ve Nuriye, Doğlar (Pravda) köyünden Bekir Ruşidov, Dolno Rahovo, Osman Şanlıtuna vb. Buna ek olarak 1989'dan sonra Türkiye'ye göçen ve burada ünlenen sanatçılar da bulunmaktadır. Bu isimler arasında TRT (Türkiye Radyo ve Televizyon) Sanatçısı Rüstem Avcı, Osman Şanlıtuna, Bedri Nizamov, Hasan Rodoplu, Fahriye Güney vd. yer almaktadır (t.y: 16-17). Bulgaristan Türklerinin türkülerini seslendiren ve derleyen sanatçı Rüstem Avcı, bu çalışma kapsamında iki kez ziyaret edilmiş ve Bakırköy'de yönettiği Kadınlar Korosu provalarına katılarak eski türküler üzerine görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Bkz. Fotoğraf 6.).

Fotoğraf 6. Rüstem Avcı, Kadınlar Korosu (Bakırköy/İSTANBUL). Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU

Bunun yanında, Bulgaristan Türklerinin, Türkiye’de imece, Bulgaristan’da ‘meci’ adıyla bilinen birbirleriyle her türlü yardımlaşmayı sağladıkları faaliyetleri bulunmaktadır.³⁷ Özellikle Deliorman bölgesinde kadın ve erkek mecilerin olduğunu aktaran İsmail Cambazov’a göre meci, Türkler arasında yardımlaşma amacıyla belli bir işin icrasına katılan insan grubu olarak tanımlanmaktadır. Meciler, sözlü halk kültürünün gelişmesinde ve yaşatılmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Çoğunlukla 15-20 erkeği veya kadını bir yere toplayan faaliyette, yardım etmeye gelen insanlar çalışırken türkü söyler, fıkra, masal ve öykü anlatımlarıyla sözlü kültürlerinin nesilden nesile aktarımını sağlamaktadır. İletişim araçlarının olmadığı, radyo yayınlarının başlamadığı dönemlerde meciler, halk kültürünün yaygınlaşmasında oldukça etkili olmuştur. Türkler arasında her köyde en az bir meci şarkıcısı bulunmaktadır. Mecî şarkıcıları kendilerine göre repertuar oluşturmakta ve program

³⁷ Türkiye’nin Doğu Karadeniz kıyılarında da aynı ritüel ‘meci’ olarak bilinmekte ve uygulanmaktadır.

mutlaka *Arda Türküsü* ile başlayıp *Osman Paşa Marşı* ve *Koroğlu Destanı* gibi halk müziği örnekleriyle devam etmektedir. Kadın mecilerin türkülerinde ise, aşk, gençlik ve gelin-kaynana temaları görülmektedir (2001: 113-117). Bu anlamda, Bulgaristan Türklerinin halk şarkılarının gelecek kuşaklara aktarılmasında mecilerin de etken rol oynadığını söylemek mümkündür.

Bu bilgiler ışığında bu bölümde, kataloglama yapılan iki müzik arşivinde ve kişisel görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak, Bulgaristan Türklerinin halk müziklerini derleyen bazı önemli isimlerden ve bu isimlerin çalışmalarından bahsedilmiştir.

3.3.1. Papaz Pavel Atanasov (1867-1960)

Pavel Atanasov, kilise çalışanı, folklorcu, ansiklopedist, yerel tarihçi, öğretmen ve çiftçi olan Atanasov, 14 yıl öğretmenlik yapmış ve 1899'da papaz olarak atanarak Dobruca köylerindeki kiliselerde görev yapmıştır. Dobruca'da halk merkezleri ve bağımsız gençlik tiyatro grupları kurmuş, şarkılar, atasözleri, âdetleri, oyunları, bilmeceleri ve duaları toplayarak kaydetmiştir. Çalışmalarının bir kısmını araştırmalarıyla birlikte gazete ve koleksiyonlarda yayınlamıştır. Dobruca folklorundan örnekler içeren *Dokuz Çeşme Aktı* (1955) kitabının yazarı olarak bilinmektedir. 1955 yılında Bulgaristan'da 'Halk Sanatının Onurlu İşçisi' unvanını almıştır.³⁸ Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde katalogu oluşturulan 11 türkünün kaynak kişisi olduğu tespit edilmiştir.

3.3.2. Nicolai Kaufman (1925-2018)

1925 yılında Tuna Nehri'nin Rusçuk şehrinde doğan Kaufman, Bulgaristan'da folklorcu, besteci ve müzikolog kimliğiyle tanınmaktadır. Birçok saha çalışması yapan, Bulgar ve Türk müziklerini notaya alan, kaydeden Kaufman'ın 40.000'den³⁹ fazla halk şarkısı ve melodi kaydettiği bilinmektedir. 2000'den fazla koro şarkısı, 240 orkestra eseri bulunmaktadır. Halk şarkılarına yapmış olduğu düzenlemeler

³⁸ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.bta.bg/bg/today/576915-sabitiyata-dnes-dneven-kalendar#>. (URL 14).

³⁹ Birçok kaynakta Kaufman'ın 40.000'den fazla halk şarkısı ve melodi kaydettiği bilgisi verilmektedir ancak bu bilginin doğru olup olmadığı bilinmemektedir.

Aşkenazim ve Seferad Yahudi topluluklarının müziklerinden örnekleri içermektedir. Bu anlamda Bulgaristan’da önemli araştırmalar yapmıştır. Bulgaristan Ulusal Radyosu ile birlikte uzun yıllar boyunca çalışmıştır.⁴⁰

Bulgaristan’da yaşayan tüm toplulukların müziğine özel ilgi gösteren Kaufman, 1985’te Bulgar hükümeti tarafından Türklerin zorunlu göçe tabi tutulması ve Türklere ait tüm tarihsel kaynakların yok edilmesi kararının verilmesi noktasında çok önemli bir adım atmıştır. Konuyla ilişkili olarak Sofya’da Türkolog Şevket Feyzullah ile yapılan görüşmede Feyzullah bu dönemi şu şekilde aktarmıştır;

Nikolai Kaufman Bulgaristan Bilimler Akademisi’nin en önemli profesörlerinden biri, araştırmacı. Sofya Üniversitesi’nde okuduğumuz dönemde tarih, fizik, matematik ve filoloji bölümündeki öğrencilerle bir koro kurdu. Koronun şefliğini yapıyordu ve piyanoda ise eşi vardı. Birkaç yıl önce gelimin annesi uluslararası hizmeti olan bir kültür derneğinin başkanlığını yapıyordu. Uluslararası kültür köprüleri kuran bir dernekten Yıldız İbrahimova’ya ödül verilecekti. Yıldız beni aradı ve “Şevket abi ben gelemeyeceğim benim ödülümü almaya sen gider misin?” dedi. Ben de almaya gittim. Salon doluydu, Yıldız’a sıra gelince ödülü almaya gittim ve bir konuşma yaptım. Şunları söyledim; “Uluslararası kültür köprüleriyle ilgili Yıldız’a verdiğiniz madalyaya teşekkür ederim. Ama ben salonda başka bir köprü hizmeti yapan beyefendi görüyorum, akademisyen ve Profesör Nicolai Kaufman. Ben onunla ilgili size birkaç bilgi vermek istiyorum” dedim ve devam ettim. 1985’te bizim atlarımız zorbacılıkla değiştirildikten sonra Sofya Radyosu’na polis tarafından “Türkçe yayınların fonetikasi bir kamyonu yüklersin ve Sofya civarında bir yerde yakılsın” şeklinde bir emir gönderilmiş. Fonetikada da Kaufman’ın eşi görev yapıyordu. Eşi eve vardıktan sonra Kaufman’a bu olayı anlatmış. “Bugün emir geldi yarın fonotekanın bütün kasetlerini bir kamyonu yüklemem gerekiyor. Sofya civarında bir yerde onları yakmam emredildi” demiş. Kaufman da ona “sen kasetleri kamyonu yükleyip Bulgaristan Bilimler Akademisi’ne gönder, ben BAS’ta bodrum katında onlara bir yer bulup kasetleri koruyacağım” demiş. Bütün türkülerimizi Bulgaristan Bilimler Akademisi’ne götürüp saklayarak türkülerini korumuşlar. Ödül gecesinde bu olayı anlattım, Nicolai Kaufman birden ayağa kalkıp bana seslendi “Şevket sen beni ele vermiş oldun. Polis zaten ilgileniyordu, bu olayı araştırıyordu” dedi. Kaufman böyle bir adamdı, birkaç yıl önce vefat etti. Yahudi asıllı bir müzikologdu. (Şevket Feyzullah, kişisel görüşme, 01 Aralık 2022)

3.3.2. Dimitar Dinev (1923-1987)

Bulgaristan’da besteci ve şef kimliğiyle tanınan Dinev, 1957 yılında Bulgaristan Devlet Konservatuvarı’ndan mezun olmuş ve Radyo Bulgaristan’ın

⁴⁰ Detaylı bilgi için Bkz. <https://bnr.bg/en/post/100951091/in-memori-am-nikolay-kaufman> (URL 15).

Türkçe baskısında müzik editörü olarak çalışmaya başlamıştır. Yıldız İbrahimova gibi birçok Türk sanatçığı keşfeden Dinev, ilk radyo kayıtlarını İbrahimova ile yapmıştır.⁴¹

3.3.3. Osman Azizov (1936- 2007)

1934 yılında Kırcaali'nin Bozveli köyünde doğan Osman Aziz, Sofya Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'nde çalışmış önemli besteci ve icracılardan biridir. Sofya Radyosu fonoteğinde birçok türküsü bulunmaktadır (Aziz, 2002). Çakır'a göre Osman Aziz, 1970'li yılların radyo yayıncısı, derlemeci ve seslendirmiş olduğu 300'e yakın türküyü Bulgaristan Türklerinin türkülerinde etken rol oynamış önemli isimlerden biridir (Sofya, 2022).

3.3.4. Petar Lyondev (1936-2018)

1936 yılında Bulgaristan'ın Hasköy şehrine bağlı Harmanlı'da doğan Lyondev, Bulgar müziğinde çocuk ve koro şarkılarına yönelik çalışmalarıyla bilinmektedir. Şarkıları hem Bulgar hem de yabancı müzik grupları tarafından seslendirilen müzisyen Bulgar Sanat Bilimleri Akademisi'ndeki Sanat Çalışmaları Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olduğu yıllarda müzik folkloruna katkıda bulunmuştur. Halk şarkıları ve enstrümantal müziklerinin sayısı yaklaşık olarak 40.000 civarındadır. *Bulgarin Köyü'nden Müzik Folkloru, Harmanlı Bölgesi ve Yirminci Yüzyılda Hurmuziev Neymi ile Kaydedilen Şarkılar* gibi folklor çalışmalarını yazdığı kitapları bulunmaktadır. 2001 yılında Sliven şehrinin müzik çalışmalarına katkılarından dolayı Dobri Chintulov Edebiyat ve Sanat Ödülü'nü almıştır.⁴² Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivinde kataloglanan 13 adet türkünün kaynak kişisidir.

3.3.5. Hasan Rodoplu (1948-)

1948 yılında Kırcaali Köyü Köyü'nde doğan Rodoplu, küçük yaşta müziğe başlamış düğünlerde, derneklerde müzisyenlik yapmıştır. Lise eğitiminden sonra Bulgaristan'ın Velingrad şehrinde Yüksek Orman Okulu'nu bitirmiştir. 1965 yılında Sofya Radyosu'nun ilanına başvurmuş, sınavı kazanarak radyonun sanatçısı olmuştur.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101809673/otbelazvame-100-godini-ot-rojdenieto-na-kompozitora-dimitar-dinev> (URL 16).

⁴² Detaylı bilgi için bkz. <https://bnr.bg/en/post/100721923> (URL 17).

1969 yılında Turgut Şinikar şefliğinde oluşturulan “Üç Saz Üç Ses” grubunda yer almıştır. Seslerde Hasan Rodoplu’nun, Cemil Şabanov ve Osman Azizov’un bulunduğu, sazlarda ise Angel Georgiev, Abdullah Aga ve Mehmet Bekir’in yer aldığı grup, Bulgaristan’da türkülerini derleme, notaya alma, yeniden kaydetme amacıyla kurulmuştur. Birçok plağı bulunan sanatçı, 1970’lerden sonra Bulgaristan’da uygulanmaya başlayan baskı ve zorlamalar sonrasında 1989 yılında Türkiye’ye göç etmiş ve derleme çalışmalarına devam etmiştir (Yaltırık ve Kumpasoğlu, 2015: 42).

3.3.6. Adem Mehmet Bayraktar (1948-)

1948 yılında Bulgaristan’ın Loçva kasabasında doğan Adem Bayraktar, ilkokulu Loçva’da, liseyi ise Razgrad’ta bitirmiştir. Razgrad Tiyatrosu’nda uzun yıllar çalışan sanatçı, “Loçva’nın Bülbülü” olarak anılmış ve 2010 yılında onur vatandaşlığı kazanmıştır (Yanev, 2017: 403).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN DENEYİMİ ÜZERİNDEN ARŞİVLERE BAKMAK VE KAYNAK KRİTİĞİ

Tarihsel geçmişi itibariyle Balkanların çalışılması en güç ülkelerinden biri şüphesiz Bulgaristan'dır. Bu durum, günümüzde dahi etkisini göstermekte ve Bulgaristan özelinde yapılan çalışmaları kısıtlamaktadır. Bu bölümde, Bulgaristan'da Türklerin müziklerine ilişkin tarihsel kaynakların korunduğu arşivler ele alınarak arşivlerdeki çalışma koşulları incelenmiş, arşivlerdeki kaynakların arşivsel veri olarak uygunluğu ve güvenilirliği tartışılmış ve bu iki müzik arşivi (Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi ve Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivi) karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4.1. Bulgaristan'da Alan Çalışması

28.11.2022-04.12.2022 tarihleri arasında Sofya'da gerçekleştirilen bu arşiv çalışmasını, bir hafta olarak ve başlangıçta yalnızca Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde yürütülecek bir çalışma olarak planladım. Bunun için arşivden gerekli izinler ve vize için davet mektubu olarak 29.11.2022 tarihinde Sofya'da bulunan bu arşive gittim. Bulgaristan'a gitme sürecinde yaşadığım (vize alma, arşivden izin ve davet alma vb.) sorunların yanında, Bulgaristan topraklarına giriş yaparken Kapıkule Sınır Kapısı'nda Türk olduğum için yarım saat bekletildim. Benimle birlikte birçok milletten (İtalyan, Meksikalı, Alman, Fransız) insan olmasına rağmen yalnızca benim bu kadar bekletilmem ve sorguya çekilmem sonucunda buraya yalnızca araştırma için değil bir Türk olarak gezmek için bile gelmenin ne kadar zor olduğunu anladım. Bulgaristan'a neden gittiğim, neyi araştırmaya gittiğim gibi soruları cevapladıktan sonra zor da olsa geçişime izin verdiler. 28.11.2022 tarihinde soğuk ve karlı bir kış günü 18.00 civarı Sofya'ya vardığımda kalacağım yere gitmek için taksi durağına gittim ancak karşılaştığım ilk soru nereli olduğum ve nereden geldiğimdi. Türk olduğumu söylediğimde üç taksici beni 4 km uzaklıkta bulunan kalacağım yere götürmek istemedi. Uzun süre bekledikten sonra Türk olduğumu söylemeyerek kalacağım yere varabildim.

29.11.2022 tarihinde arşiv çalışmasının ilk günü Rumiana Margaritova ile görüşerek onun aracılığıyla ön çalışma yapmak için arşive gittim. Arşiv yetkilisi, arşivde çalışmam için bir haftanın yeterli olmayacağını, en az bir ay Sofya’da kalarak bu türkülerin kataloğunu oluşturabileceğimi söyledi. Aslında ben de bu bir haftalık çalışmayı ön çalışma olarak planlamış, Bulgaristan’a gitmeden önce arşivden gerekli izinlerin alınması aşamasında gerekirse bir ay boyunca arşivde çalışacak şekilde ikinci bir çalışmaya geleceğimi belirtmiştim.

İlk gün 45 türkünün kataloğunu depoda yer alan Bulgarca belgeler ve el yazmalarını inceleyerek Sofya Üniversitesi tarih bölümü öğrencisi ve Bulgaristan Türkü olan Oktay Aliev aracılığıyla Bulgarcadan Türkçeye çevirerek oluşturduk, ikinci gün ise arşiv sorumlusu çalışma esnasında tüm belgeleri hızlı bir şekilde geçerek her dosyadan bir ya da iki halk şarkısını kataloglamama izin vererek tüm kaynakların bittiğini ve bu nedenle arşive gelmemem gerektiğini belirtti. Yazılı, işitsel ve birçok kaynağın bulunduğu bu arşivdeki çalışmam süresince dinlemek istediğim türküler sadece 5 saniye dinletildi ve çalışmadan önce türkülerden istediklerimi benimle paylaşacaklarını söylemelerine rağmen hiçbir ses kaynağını benimle paylaşmadılar ve her türkü için leva üzerinden bir fiyat söyleyerek ücret istediler. Yalnızca üç adet türkünün notası orijinal belgelerden taranarak arşiv yetkilileri tarafından benimle paylaşıldı.⁴³ Bu üç türkünden birinin çok iyi bildiğimiz *Üsküdar’a Gider İken* türküsü olması düşündürücüydü. Bunun yanında, türkülerin yer aldığı dosyaları detaylı bir şekilde incelememe dahi izin verilmedi. Sadece bir adet dosyanın fotoğrafını çalışmamda örnek olarak sunmak için çekebildim. İki gün boyunca BAS’ta gerçekleştirdiğim arşiv çalışmasından 61 türkünün kataloğunu oluşturdum ve o gün Sofya’da kalan günleri verimli bir şekilde geçirebilmek adına başka kurum ve kişilere ulaşmaya çalıştım.

Sofya’da kalan günler için yeni bir plan yaparak Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü müzik arşivine gittim. BAS’tan sonra BNR’de çok iyi bir şekilde karşılanmam beni motive etti ve radyoda bulunan program sunucuları ile gerçekleştirdiğim görüşmelerde, Bulgaristan Türklerinin türkülerine yönelik birçok bilgiye ulaştım. Kalan zamanımda radyonun mevcut kataloğu olmadığı için

⁴³ BAS’ın paylaştığı üç adet örnek türkü notasına 3.1.1. bölümden ulaşılabilir.

kataloglama yapabilmek açısından burada çalışmam için gerekli izinleri aldım. Bu arşivden 33 türkünün katalogunu oluşturdum. Radyo sunucuları, BNR'den gerekli izinleri alarak Sofya'ya ikinci bir arşiv çalışmasına gelmemi önerdi. Radyodaki görüşmelerde türkülerin hikâyelerine dair bilgiler almam için Türkolog Şevket Feyzullah ile görüşme yapmam önerildi ve bu doğrultuda Feyzullah'ı, Sofya'daki evinde ziyaret ederek kendisiyle 1,5 saatlik görüşme gerçekleştirdim.

Türkiye'ye döndükten sonra elimdeki orijinal katalog haricinde farklı kaynaklara ve bilgilere ulaşmak için yeni bağlantılar bulmaya çalıştım. Bulgaristan'da bahsi geçen birkaç Bulgaristan Türkü sanatçıya ulaşmak istedim ancak hiçbirinden geri dönüş alamadım. İstanbul'da bulunan bazı dernekleri tespit ederek ziyaret ettim ancak bu derneklerde türkülere yönelik çok fazla bilgi alamadım. Kartal'da bulunan Balkanlılar Derneği'ni iki kez ziyaret ettim ve Bulgaristan Türklerinin türkülerine dair görüşmeler gerçekleştirdim. Çalışmamı çok beğenen dernek başkanı ve dernek üyeleri tarafından çok iyi bir şekilde karşılandım. İki ay sonra Sofya'ya tekrar gitmek için Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü ile iletişim kurduğumda ise radyonun müzik arşivindeki tüm verilerin (5000'e yakın türkü) "Rusya'dan yapılan siber saldırı sonucu silindiği ve türkülerin yedeklemelerinin olmadığı" bilgisini aldım. Bu nedenle tekrar Sofya'ya gidemeyerek elimdeki katalog ve ulaşabildiğim bilgiler ekseninde çalışmamı sürdürmek zorunda kaldım.

Türkiye'de Bulgaristan Türklerinin müziklerine yönelik bilgiler bulmak için TRT sanatçıları Rüstem Avcı ve Soner Özbilen ile görüşmeler yaptım. Aynı zamanda aktif derneklerden biri olan Kartal Balkanlılar Derneği'yle görüşmelere devam ederek (Bkz. Fotoğraf 7.) dernek başkanı Olcay Özgön aracılığıyla Bulgaristan Haskova milletvekili Sezgin Mehmed ile telefonda görüştüm. Bu görüşmeler sonucunda, Mehmed, radyo yetkilileriyle görüşerek istediğim kayıtların verilebileceğini söyledi ancak bu görüşmeler sonucunda türküler çok fazla olduğu için Sofya'ya gidip almam gerektiği belirtildi. Radyonun kayıtların silindiğini yinelemesi, milletvekilinin ise türkülerin verilebileceğini belirtmesi sonucunda tekrar bir saha çalışması planlayamadım. Bu tür önemli kurumlar tarafından net bir bilgi alamamam bu çalışmada yaşadığım en büyük maddi ve manevi zorluklardan biri oldu.

Fotoğraf 7. Balkanlılar Kùltür ve Dayanışma Derneği (Kartal/İSTANBUL).

Fotoğraf: Selin SAĞIROĞLU

Bu alışma sùresince karşılaştığım tùm sorunlar aslında halâ Bulgaristan'da Tùrk olmanın ve Bulgaristan Tùrkleri ùzerine çalışmanın zorluğunu gøsterir nitelikteydi. Yaptığım tùm gørùřmeler sonrasında Bulgaristan Tùrklerinin, radyodaki sunucuların, Bulgaristan tùrkùlerini seslendiren ve derleyen önemli isimlerin Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde tùrkùlere yønelik yazılı ve işitsel kaynakların bulunduğunu bilmemesi de önemli bir veri olarak karşıma ıktı. Arşivde birçok tùrkùnün sòzlerinin ve kayıtlarının bulunduğunu bu çalışma ile øđrenen birçok insanın BAS'a olan ilgisi arttı.

Tarafımca yapılan bu çalışmayı, Bulgaristan Tùrklerinin mùziklerinin araştırılması, kataloglanması ve bu alanda uzmanlık kazanılması açısından bir adım olarak değerlendirmek mümkündür.

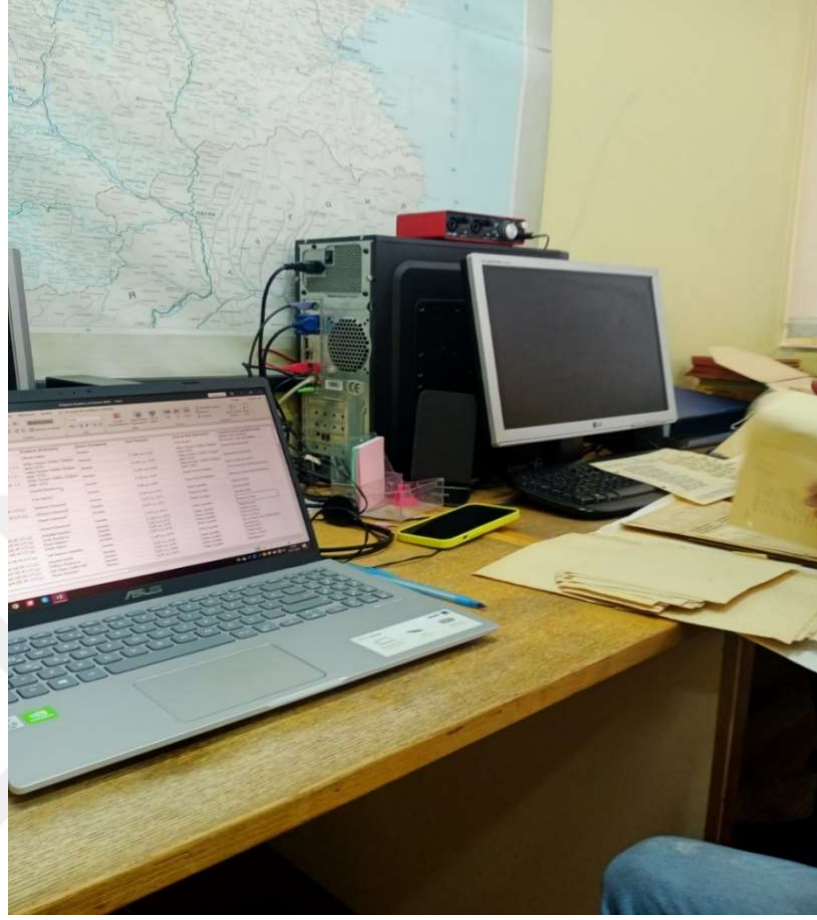
4.2. Alan ve Arşiv alışmalarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi

BNR ve BAS'ın Tùrk mùziđi arşivlerinde yùrùtùlmùř olan bu çalışmada, Bulgaristan'daki Tùrklerin mùziklerine yønelik birçok işitsel ve yazılı kaynağa

ulaşmıştır. Arşivlerde çalışılan süre zarfı içerisinde Bulgaristan Bilimler Akademisi'nden 61 türkünün, Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'nden ise 33 türkünün kataloğu oluşturulmuştur. BAS'ta işitsel kaynak kategorisinde 32, yazılı kaynak (notasyon) kategorisinde 15, yazılı kaynak (söz) kategorisinde 12, hem yazılı hem de işitsel kaynak olarak (notasyon/ses) 2 türkü kataloglanmıştır. BNR'de kataloglanan 33 türkünün tümü ise işitsel veri olarak kaydedilmiştir.

Bulgaristan Türklerinin müziklerinin incelenmesi bakımından Sofya'da yer alan BAS ve BNR müzik arşivleri oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Arşivlerin her ikisi de bünyelerinde barındırdıkları materyaller bakımından oldukça zengin olsa da iki müzik arşivinde de birtakım eksikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Her iki arşivin de kaynak çeşitliliği, kaynakların saklanma koşulları, arşivlerde bilgiye erişim imkânı vb. konularda olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

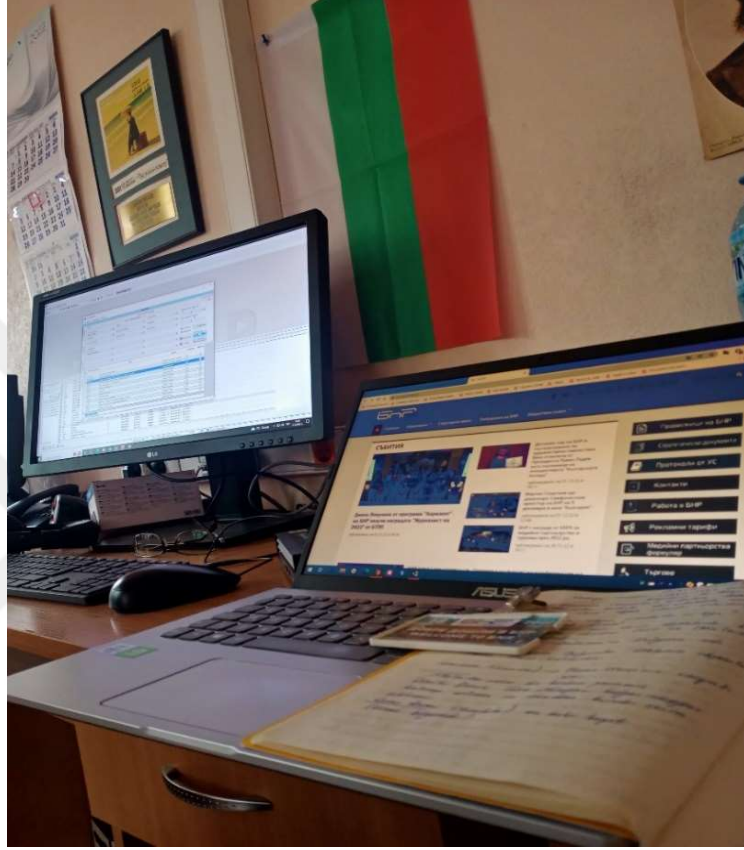
Kaynak çeşitliliği (yazılı, işitsel kaynaklar) bakımından BAS müzik arşivinin BNR'den daha kapsamlı olduğunu söyleyebiliriz. BAS'ta Türk müziğine yönelik çok fazla kaynak, belge, yazılı ve işitsel materyal olmasına rağmen bu arşivde detaylı inceleme yapılmasına izin verilmemiştir. Arşivin ortamı müzik arşivine uygun değildir ve Türk müziklerine yönelik belgeler depodan çıkarılarak dosya şeklinde incelemeye sunulmuştur. Bu nedenle arşivdeki tüm belgeler incelenememiştir. Arşiv yetkilisi bu araştırma için uygun gördüğü belgeleri depodan getirdiği için Türklere ait tüm belgeler incelenememiş ve yalnızca 61 türkünün kataloğu oluşturulabilmiştir. Bunun haricinde arşivde dijitalleştirilmiş türkülerin olduğunu da söylemek mümkündür ancak bu kayıtlar arşiv yetkilisi tarafından yalnızca beş saniye dinletilmiştir. Bu anlamda, BAS'ta çok fazla veri çeşitliliği olmasına rağmen bir araştırmacı için arşivde çalışma şartlarının pek uygun olduğunu söyleyemeyiz.

Fotoğraf 8. Bulgaristan Bilimler Akademisi Müzik Arşivi. Fotoğraf: Selin Sağıroğlu

BAS'ın aksine bünyesinde yalnızca işitsel veriyi bulduran BNR Türkçe yayınlar bölümü müzik arşivi ise kaynak çeşitliliği açısından sınırlı olsa da bir araştırmacı için bu arşivde çalışılacak ortamın daha makul olduğunu söylemek mümkündür. Radyo arşivi olduğu için daha düzenli ve bilgiye erişimin daha kolay olduğu bu arşivde, 5000'e yakın dijitalleştirilmiş türkü tespit edilmiştir ancak bu kaynakların yalnızca 33 tanesi kataloglanmıştır. Bunun sebeplerinden biri, BNR'nin çalışma kapsamına alan araştırması içerisinde dâhil edilmesi ve arşivde çalışacak yeterli zamanın olmamasıdır. Bunun yanında, arşivdeki kaynakların yalnızca dijital kopyalarının bulunması bu arşivin olumsuz yanlarından biridir. Türk müziklerinin bulunduğu makara bantlar Sofya dışında bir depoda saklanmakta ve kaynakların hangi şartlar altında korunduğu bilinmemektedir. Aynı zamanda, arşivdeki kayıtların sürekli olarak silinmesi ve yedeklerinin bulunmaması, arşivde süregelen bir dijitalleştirme çalışmasının olması da kaynakların geleceği için oldukça büyük bir sorun teşkil

etmektedir. Bu nedenle BNR mzık arşivi, araştırmacıların çalışması için uygun koşullara sahip olsa da, kaynakların güvenli bir şekilde korunması için uygun bir ortama sahip değildir ve bir mzık arşivi profili izmemektedir.

Fotoğraf 9. Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü Mzık Arşivi.

Fotoğraf: Selin Sağıroğlu

4.3. Arşivlerdeki Tarihi Ses Kaynaklarının Alan zerinden Kritiği

İçerisinde geçmişe dair derin izler barındıran, toplulukların ve kültürlerin yaşamış oldukları dönemin önemli belgeleri olan tarihi ses kaynakları, birincil etnomüzikolojik verilerden biridir. Bu bölümde, BAS ve BNR mzık arşivlerinde yapılan arşiv çalışmaları etnomüzikoloji disiplini özelinde incelenmiş ve çalışmanın bu alan üzerinden kritiği yapılmıştır.

Mzık arşivleri, içerisinde kültürel belleği barındırması, tarihi, sosyal ve kültürel bağlamların anlaşılması, inceleme ve analiz imkânı sağlaması ve karşılaştırmalı araştırmaların yapılabilmesinde oldukça etkilidir. Bu bağlamda,

arşivlerde bulunan işitsel kaynaklar da araştırmacılara geçmiş ve bugün arasında bir köprü kurmakta ve müziksel değişimlerin ve etkileşimlerin değişim sürecini analiz etme imkânı sağlamaktadır. Tarihi ses kaynaklarının mevcut durumu ise araştırılan kültürün müziklerinin tarihsel süreç içerisindeki değişimini inceleyebilmek açısından oldukça önemlidir. Çoğunlukla, Bulgaristan topraklarında Türklere yönelik baskı ve göç politikalarının izlendiği siyasi ve sosyal ortamın dışavurumu olarak ortaya çıkan türküler, Bulgaristan Türklerinin kültürel belleğini içerisinde barındırmaktadır. Bulgaristan'da Türklere yönelik işitsel kaynakların bulunduğu BAS ve BNR müzik arşivleri, bu nedenle bu çalışma içerisinde yer almaktadır. Her iki arşiv de Türklere yönelik müziksel mirasın korunması konusunda etken rol oynamaktadır. Ancak, arşivdeki materyallerin erişilebilirlik, kaynakların korunma durumu, arşiv politikaları ve bu kaynakların bilimsel çalışmalarda nasıl ele alınabileceği, ya da değerlendirilebileceği gibi hususlarda birtakım problemler bulunmaktadır.

Etnomüzikoloji disiplini özelinde iki arşiv üzerinden bir değerlendirme yapmamız gerekirse, alan üzerinden arşivlerdeki kaynakları ve materyalleri şu başlıklar altında değerlendirebiliriz;

- **Kaynakların işlevselliği, arşiv koşulları, eksiklikler ve sorunlar**

BAS ve BNR arşivlerindeki kaynaklar, Bulgaristan Türklerinin müziklerine yönelik önemli bilgi ve belgeleri barındırmaktadır ancak arşiv koşulları ve arşivlerdeki materyallere erişim imkânları konusunda birtakım eksiklikler bulunmaktadır. BAS'taki arşiv ortamının müzik arşivi niteliği taşıması, arşivde kaynaklara erişim zorluğu, kaynakların depoda yer alması, belgelerin detaylı incelenmesine izin verilmemesi vb. durumlar, arşiv çalışmasını zorlaştırmaktadır. BNR'de ise, arşivdeki kaynaklara erişim daha kolay olsa da, kaynakların korunma koşulları ve sürekli silinme riski gibi sorunlar mevcuttur.

- **Kaynakların incelenmesi ve kataloglanması**

BAS ve BNR arşivlerindeki kaynaklar kısmen incelenmiş ve kataloglanmıştır. BAS'ta belgelerin bir kısmının incelenmesine izin verilmesi, BNR'de de arşiv çalışması için yeterli sürenin olmaması sonucunda detaylı bir çalışma yapılamamıştır.

- **Kaynakların nitelikleri ve içeriği**

BAS'taki kaynaklar kaynak çeşitliliği yönünden daha zengindir. Arşivde, yazılı ve işitsel birçok kaynak bulunmaktadır. BNR'de ise yalnızca işitsel kaynak bulunmaktadır ancak bu kaynakların Sofya dışındaki depolarda hangi koşullarda saklandığı bilinmediği için ve arşivde arşiv sorumlularının söylediğine göre (Şevkiye Çakır, kişisel görüşme, 03 Aralık 2022) yedekleme olmadığı için BNR'deki işitsel verinin dijitalleştirilerek koruma altına alınması gerekmektedir.

- **Araştırmanın sınırları ve gelecek çalışmalar için bu kaynakların önemi**

Bulgaristan'daki iki önemli arşivin mevcut durumu, Türk müziği kaynaklarını çalışmanın sınırlılıklarını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle, BAS'ta kaynaklara erişimin zorluğu, BNR'de ise kaynakların sürekli silinme riski altında olması, kaynakların yedeklenmemesi ve makara bantların Sofya dışında bir depoda bulundurulması, kaynakların gelecek çalışmalar için kullanılabilme durumunu en aza indirmektedir. Bunun yanında, arşivlerin fiziksel ve dijital koruma koşullarının yetersizliği, mevcut sınırlılıklar vb. başka kurum ve kuruluşlarda bulunmayan bu kaynakların gelecek nesillere aktarılması, konusunda birtakım riskler taşımaktadır.

Her iki arşivdeki işitsel ve yazılı kaynaklar, Bulgaristan Türklerinin kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Göç, kimlik ve kültürel direniş gibi konuları ele alan bu türküler, toplumsal ve kültürel dinamiklerin dışavurumu olarak oldukça önemli bir yeri teşkil etmektedir. Bu nedenle, bu tarihi ses kaynakları, Bulgaristan Türkleri üzerine yapılacak tüm etnomüzikolojik çalışmalar için önemli bir referans oluşturmaktadır.

SONUÇ

Bulgaristan'da Türk halk müziği arşiv ve derleme çalışmaları, müziksel bir değer taşımanın ötesinde bu bölgede yaşayan Türklerin kültürel kimliğinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından oldukça önemlidir. Günümüze gelinceye kadar Bulgaristan'da Türklerin müziklerine dair arşivlerdeki tarihsel kaynakların çalışılmamış olması ve bu kaynaklara yönelik herhangi bir bilginin olmaması bu çalışmanın odak noktasıdır. Bu nedenle, 28.11.2022-04.12.2022 tarihlerinde Sofya'da BAS Müzik Arşivi ve BNR Türkçe Yayınlar Bölümü Müzik Arşivleri'nde yürütülmüş olan bu çalışmada, Bulgaristan'daki Türklerin müziklerine yönelik birçok işitsel ve yazılı kaynağa ulaşılmıştır. Arşivlerde çalışılan süre zarfında Bulgaristan Bilimler Akademisi'nden 61 yazılı ve işitsel, Bulgaristan Ulusal Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü'nden ise 33 işitsel materyalin kataloğu oluşturulmuştur. BAS'ta işitsel kaynak kategorisinde 32, yazılı kaynak (notasyon) kategorisinde 15, yazılı kaynak (söz) kategorisinde 12, hem yazılı hem de işitsel kaynak olarak (notasyon/ses) 2 halk şarkısı kataloglanmıştır. BNR'de kataloglanan 33 şarkının tümü ise işitsel veri olarak kaydedilmiştir.

BAS ve BNR müzik arşivlerinde Türk müziği kaynaklarına yönelik yapılan kataloglama çalışması ve kaynak tespiti, önemli verilere ulaşma fırsatı sunmuştur ancak her iki arşivde de karşılaşılan teknik ve politik sorunlar arşivlerdeki kaynak potansiyelinin tam anlamıyla değerlendirilmesini engellemiştir. BAS'ta, çalışma koşullarının araştırmacılar için uygun olmaması, belgelerin uygun olmayan ortamlarda saklanması, arşiv yetkilisinin çok fazla bilgi vermek istememesi ve kaynak paylaşımı yapmaması verilere erişimi kısıtlamıştır. BNR müzik arşivinde ise dijitalleştirilmiş kaynaklar olsa da bu kaynakların orijinallerinin muhafaza edildiği deponun materyaller için uygun olmadığı yapılan görüşmeler doğrultusunda tespit edilmiştir. Aynı zamanda, BNR'deki dijitalleştirilmiş şarkıların (radyo yetkililerinin aktarımıyla) arşiv sisteminin çöküşüyle iki kez silinmiş olması ve bu çalışma kapsamında ikinci bir arşiv çalışmasına gitmeyi planlarken üçüncü bir sistem çöküşüyle kaynakların

silindiğini aktarmaları bu işitsel verinin geleceği için oldukça büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Bunun yanında, Bulgaristan Türklerinin halk şarkılarının derlenmesi üzerine çalışmalar yapan kişilerin bile özellikle BAS'taki kaynaklardan haberdar olmaması şaşırtıcı bir veri olarak karşımıza çıkmıştır. Bazı Bulgaristan Türkleri tarafından BNR Türkçe Yayınlar Bölümü'nde kayıtların olduğu bilinmektedir ancak BAS'ta Türklerin yazılı ve işitsel kaynaklarının olduğu bilgisi bu çalışma ile ön plana çıkmıştır. Bugüne kadar yalnızca BAS'taki Bulgar araştırmacılar tarafından çalışılan bu yazılı ve işitsel kaynakların net sayısı tam olarak bilinmemektedir. İlk kez bu çalışma ile Türklerin BAS'taki kaynakları üzerine bilgi toplanmış ve erişilebilen kaynakların orijinal kataloglaması yapılmıştır. Bu iki arşivde yapılan arşiv çalışmasından ve Türklerin halk şarkılarına yönelik Bulgar araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalardan yola çıkarsak BAS'taki tarihsel kaynak sayısının BNR'den daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Arşivlerde yer alan yazılı ve işitsel veriyi değerlendirdiğimizde; bu kaynakların politik bağlamının oldukça güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Komünist dönemde alınan kayıtlar bir yandan devletin ideolojik yönlendirmelerini yansıtırken, diğer yandan halkın bu yönlendirmelere verdiği tepkileri de ortaya koymaktadır. Bu, müziğin sadece bir sanatsal ifade aracı olmadığını, aynı zamanda politik bellek oluşturma ve sürdürme aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. BNR'de yer alan halk şarkılarına baktığımızda o dönemde Bulgaristan Türklerinden kayda alınan tüm şarkıların sözlerinin daha çok ayrılık, aşk, göç temalarında olduğu, siyasi içeriklerin filtrelendiği ve komünist dönemi öven halk şarkılarının Türk sanatçılardan alındığı görülmüştür. Buna ek olarak BAS'taki kaynakların daha çok siyasi içerik barındırdığı, Türklere karşı yapılan asimilasyon politikalarının ele alındığı tespit edilmiştir. BAS'taki kaynakların detaylı bir şekilde incelenmesi ve çözümlenmesine izin verilmediği için halk şarkılarının içerik bilgileri bu çalışmada sunulamamıştır.

Bulgaristan Türklerinin halk şarkılarının kaybolmaması ve gelecek nesillere aktarılması için bu alana yönelik araştırmaların artırılması, BAS ve BNR gibi kuruluşlar arasında işbirliği yapılarak ve bu alanda çalışan araştırmacılara gerekli

imkânlar sağlanarak kaynakların daha etkili bir şekilde çalışılması, dijitalleştirilmesi ve kataloglanması, aynı zamanda, Türklerin yaşadığı bölgelerde geniş çaplı saha çalışmaları yapılarak bu türkülerin notaya alınması, kaydedilmesi ve arşivlenmesi gibi çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Bulgaristan'daki Türk müziği kayıtlarının hem tarihsel hem de kültürel bağlamda değerlendirilebilecek bir kataloglama sistemiyle gün yüzüne çıkarılması düşüncesinin bir sonucu ve bölgedeki müzik arşivlerinde yer alan kaynakların tespit edilmesi açısından önemli olup gelecek araştırmalarda sahadan elde edilen verilerle alana yönelik bilgi ve belgelerin arttırılması hedeflenmektedir. Bu sayede, Bulgaristan Türklerinin müzik kültürleri için önemli olan bu kaynaklardan daha etkin bir şekilde yararlanabilmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, Türker.: **Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII, 200. 2006.
- Acaroğlu, Türker.: **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Akat, Abdullah.: "The role and influence of "Bulgar" musicians in the Turkish music scene in Berlin." Migrations, Carnival, Sustainable Development, Sixth Symposium of the ICTM Study Group on Music and Dance in Southeastern Europe, 2018.
- Akat, Abdullah., Köse, Bengisu.: Tarihsel Kaynaklar ve İşitsel Kaynak Kritiği Üzerinden Türkiye'deki İlk Halk Müziği Derlemelerine Bakmak. 11. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu 03-06 Haziran / June 2021 (s.97-103).
- Akat, Abdullah.: "Müzik Arşivleri," Ed. Songül Karahasanoğlu & Elif Damla Yavuz, **Müzikte Araştırma Yöntemleri**. İstanbul, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Yayınları, 2016.
- Aykent, Canan.: "Doğu Trakya Bölgesi Halk Müziğinde Ritim Kalıplarına Dair Bir İnceleme," **Erdem Dergisi**, 2020.
- Bertleff, Ingrid.: "Writing the History/ies of Ethnomusicology-Historical Sources, Source Criticism and the Construction of Armchairs." Ed. Urban Bareis, Susanne Ziegler, **Historical Sources and Source Criticism**. (s. 31-41). Tallinna Raamatutrükikkoja OÜ, 2010.
- Bobçev, Stefan S.: **Deliorman Türklerinin Kökeni**. Çev. Acaroğlu, M. T., 1988
- Bozçalışkan, Ali., Avaner, Tekin.: "Göç yönetimine dair bir kesit: Dobruca'dan Türkiye'ye göçler," **Belgi Dergisi**, 21(Kış 2021/I), s.383-396. Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2021.

- Cambazov, İsmail.: Mecinin Halk Kültüründeki Yeri ve Rolü. II. Uluslararası Bulgaristan Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri s.113-121. Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları: 29, 2001.
- Çakır Ulutürk, Raziye.: “1989 Mayıs Ayaklanması,” Ed. Çakır Ulutürk, Raziye, **Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü’89**. (s.59-66). Hiper Yayınları, 2020.
- Deggeller, Kurt.: “From ‘Sound’ To Sound And Audiovisual”: History And Future Of IASA,” **IASA Journal**, 2022.
- Erol, Ayhan.: **Bellek Tarihi ve Müzik**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2024.
- Ersoy Hacısalihoğlu, Neriman., Hacısalihoğlu, Mehmet.: “1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları,” Ed. Ersoy Hacısalihoğlu, N. Hacısalihoğlu, M., **89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç**. (s. 171-198). Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkez (BALKAR). & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012.
- Ersoy Hacısalihoğlu, Neriman., Hacısalihoğlu, Mehmet.: “Giriş,” Ed. Ersoy Hacısalihoğlu, N. Hacısalihoğlu, M., **89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç**. (s. 11-28). Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012.
- Ersoy Hacısalihoğlu, Neriman.: “Türklerin Hatıralarında Bulgaristan’da Komünist Rejimin Toprakları Kamulaştırması ve Tarım Kooperatiflerinin (TKZS) Kurulması,” Ed. Ersoy Hacısalihoğlu, N. ve Hacısalihoğlu, M., **Sürgün ve Hafıza** (s. 35-57). YTB Yayınları, 2023.

- Glenny, Misha.: **The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers, 1804-2012**, Kanada, 1999.
- Güler, Hüseyin **Bulgaristan Türklerinin Rumeli Türküleri**, Kosova, Rasim.: Kosova Basımevi, t.y.
- Hakov, Cengiz.: “Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Kaderi ve 1989 Göçü,” Ed. Çakır Ulutürk, Raziye., **Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü’89**. (s. 27-33). Hiper Yayınları, 2020.
- Halbwachs, Maurice.: **Kolektif Bellek**, Çev. Zuhâl Karagöz., Pinhan Yayınları, 2019.
- Holmberg, K., Huvila, I., Kronqvist-Berg, M., Widen-Wulff, G.: “What is library 2.0?” **Journal of Documentation**, 65(4), 668-681, 2009.
- Işıkhan, Cihan.: “Müzikte Teknolojik Süreç ve Süreçteki Değişimiyle Türkiye’de Müzik Teknolojileri Eğitimi” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1(1), 102-111, 2013.
- İlhan, Emir M.: **Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama**, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, 2018.
- İnalçık, Halil.: “Türkler ve Balkanlar,” **BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi** 3, 20. 2005.
- Karpeles, Maude.: “The International Folk Music Council,” **Journal of Folklore Institute**. 2 (3), 308-313, 1965.
- Keleş, Erdoğan.: “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha,” **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008.
- Kiel, Machiel.: “Lofça” **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, 2003, s. 203-204.

- Kıprovska, Mariya., Kiel, Machiel.: “Kırcaali” **TDV İslam Ansiklopedisi**, EK.2. 2019, s. 59-62.
- Kohn, Hans.: Çev. Agah Oktay Güner., **Panslavizm Ve Rus Milliyetçiliği**, İlgı Kültür Sanat Yayınları, 2007.
- Külcü, Özgür.: “Bilgi İçerikli Kültürel Mirasın Yönetiminde Yeni Gelişmeler,” **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**. 30(4), 640-663, 2016.
- Lechleitner, Gerda.: “Prerequisites for the “Creation” of Valuable Sound Recordings-Seen from the Archival Perspective,” Ed. Urban Bareis, Susanne Ziegler, **Historical Sources and Source Criticism**. s.31-41, Tallinna Raamatutrükikoja OÜ, 2010
- Margaritova, Rumiana.: “Саз, България, тамбура или за разграничаването на кордофонните „дрънкови“ музикални инструменти на територията на България”, т.у. s.349-361.
- Markoff, Irene.: “A Cross-Cultural Examination of the Expressive Culture of Turkish-Speaking Alevi/Bektashi and Alevi/Babai (Bobai) Communities in the Eastern Rhodope Mountains of Southern Bulgaria: In Search of Origins and Parallels with Turkish Alevis/Baktashis and Tahtacis,” **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, ss. 39-51, 2009.
- McCollum, Jonathan, Hebert, David G.: “Acknowledgment,” **Theory and Method in Historical Ethnomusicology**, Ed. Jonathan McCollum ve David G. Hebert, Lexington Books, 2014.
- Memişoğlu, Hüseyin.: “Pomaklar” **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt. 34, 2007, s. 320-322.
- Nettl, Bruno.: **The Study of Ethnomusicology: Thirty-one Issues and Concepts**, Urbana, IL: University of Illinois Press, 1983.
- Nettl, Bruno.: **Arrows And Circles: An Anniversary Talk About Fifty Years Of ICTM And The Study Of Traditional Music**, 1998.

- Oğul, Belma.: “Where is the Homeland in My Music?: Interhomelands Migration,” **Musicologist Journal**, ss. 178-191, 2019.
- Oran, Baskın.: “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler Bulgaristan, Makedonya, Kosova,” t.y.
- Öksüz, Hikmet. **Yirminci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar**, Trabzon, Serander Yayınevi, 2016.
- Özey, Ramazan.: **Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası**, Ankara, Pegem Akademi, 2021.
- Pehlivan Özgür, Havva.: **Ezerçe’den Çıktım Yola**, İstanbul, Akademi Yayınları, 2011.
- Remzi, Nurten.: **Deliorman’da Bülbüllerin Sesi**, Şumnu Kültür Evi ve Derneği & Şumnu Nazım Hikmet 1881 Kültür Evi, 2015.
- Rice, Timothy.: “Toward the Remodeling of Ethnomusicology,” **Ethnomusicology**, 31 (3), s.469-488, 1987.
- Rice, Timothy.: **May It Fill Your Soul Experiencing Bulgarian Music**, The University of Chicago Press, 1994.
- Rice, Timothy.: **Ethnomusicology A Very Short Introduction**, Oxford University Press, 2014.
- Rice, Timothy.: **Bulgaria or Chalgaria: The Attenuation of Bulgarian Nationalism in a Mass-Mediated Popular Music**, 34, 25-46, 2002.
- Rice, Timothy.: “The Impact of Turkic Musical Culture on the Music of Bulgaria,” **Turkic Soundscapes From Shamanic Voices to Hip-Hop**, Ed. Razia Sultanova ve Megan Rancier, Routledge Taylor& Francis Group, 2018.
- Romero, Raul R.: “Timothy Rice. Human Musicality and the Future of Ethnomusicology: Musical Experience and the Perpetual

- Question of Objectivity,” **El Oido Persante**, 3 (2). 1-12, 2015.
- Şen, Hasine.: “İnsani Boyutuyla 1989 Göçü,” Ed. Çakır Ulutürk, R. (Ed.), **Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü’89**, (s.83-95).Hiper Yayınları, 2020.
- Şenel, Süleyman.: **Folklor/Edebiyat Dergisi**, 5(17), 1999.
- Şimşir, Bilal N.: **Bulgaristan Türkleri**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012.
- Thram, Diane.: “The Legacy of Music Archives in Historical Ethnomusicology: A Model For Engaged Ethnomusicology,” **Theory and Method in Historical Ethnomusicology**, Ed. Jonathan McCollum ve David G. Hebert, Lexington Books, 2014.
- Türk Dil Kurumu. “Kaynak” **TDK Türkçe Sözlük**, 2023. (Çevrimiçi) <https://www.tdk.gov.tr/>
- Ulusoy, Embiya.: **Deliorman**. İstanbul, 2003.
- Vlaeva, Ivanka.: “Internal Practices of the Muslims in Bulgaria and Their Music,” **Music From Turkey in the Diaspora**, Ed. Ursula Hemetek ve Hande Sağlam, Viyana, Institut für Volksmusikforschung und Ethnomusikologie, 2008.
- Vlaeva, Ivanka.: “Hybridity in Turkish Recordings from the 1960s in Bulgaria,” **The Human World and Musical Diversity: Proceedings from the Fourth Meeting of the ICTM Study Group, Music and Minorities in Varna, Bulgaria** (s.36-42). Sofia, 2006.
- Vlaeva, Ivanka.: **ICTM Study Group on Music and Dance in Southeastern Europe National Committee ICTM Macedonia**, Macedonia, 2014.
- Yalçın, Emruhan.: “Türk-Bulgar Ortak Kültürü,” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 11(43), 555-577, 2009.

- Yaltırık, Behiye., “Kültürel Kimliğin İnşası ve Kültürel Aracılık Özelinde Kumpasoğlu Bora.: Hasan Rodoplu Örnek Olayı,” **Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi**, 3(2), 37-45, 2015.
- Yavuz, Hakan M., **War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin**, University of Utah Press, Utah, 2012.
- Yıldırım, Ağanoğlu H.: **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makus Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yıldız, İsmail.: **Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Bulgaristan’daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)**, Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2008.
- Ziegler, Susanne.: “Historical Sources in the History of Ethnomusicology,” Ed. Urban Bareis, Susanne Ziegler, **Historical Sources and Source Criticism**, (s. 15-30). Tallinna Raamatutrukikoja OÜ, 2010.

Elektronik Kaynaklar

- URL 1: “Irene Markoff,” **Profesör Irene Markoff: Bulgaristan Benim İkinci Vatanım!**, (Çevrimiçi), <https://bnr.bg/tr/post/101055017/profesor-irene-markoff-bulgaristan-benim-ikinci-vatanim>
- URL 2: “TKZS’ler Kuruldu – Kadriye Latifova,” (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=Gr6576zbx-8>
- URL 3: “Teheir,” **Türk Dil Kurumu Sözlükleri: Güncel Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>

- URL 4: “About SEM” **The Society for Ethnomusicology**, (Çevrimiçi),
https://www.ethnomusicology.org/page/About_SEM
- URL 5: “About IASA,” **International Association of Sound and Audiovisual Archives**, (Çevrimiçi), <https://www.iasa-web.org/about-iasa>
- URL 6: “IASA Journal,” **International Association of Sound and Audiovisual Archives**, (Çevrimiçi), <https://journal.iasa-web.org/index.php/pubs>
- URL 7: “Institute of Art Studies,” **Bulgarian Academy Of Sciences**, (Çevrimiçi),
https://www.bas.bg/?page_id=24495&lang=en
- URL 8: “Bobovets Köyü,” (Çevrimiçi)
<https://balchik.bg/bg/infopage/159>
- URL 9: “**Ulusal İstatistik Enstitüsü**,” (Çevrimiçi),
<https://www.nsi.bg/bg/content/>
- URL 10: “**Nova Mahala**,” (Çevrimiçi),
https://www.batak.bg/index.php?page=nova_mahala
- URL 11: “**Batak Bölgesi**,” (Çevrimiçi),
<https://www.batak.bg/index.php?page=location>
- URL 12: “**Yusufum Efsanesi – Osman Aziziov**,” (Çevrimiçi),
https://www.youtube.com/watch?v=g_79vnr4F5g
- URL 13: “**Aman Bre Deryalar – Arif Şentürk**,” (Çevrimiçi),
<https://www.youtube.com/watch?v=d0C77ml-kxc>
- URL 14: “**Събитията днес - Дневен календар**,” (Çevrimiçi),
<https://www.bta.bg/bg/today/576915-sabitiyata-dnes-dneven-kalendar#>.
- URL 15: “**In memoriam: Nikolay Kaufman**,” (Çevrimiçi),
<https://bnr.bg/en/post/100951091/in-memoriam-nikolay-kaufman>

- URL 16: **“Besteci Dimitar Dinev’in doğumunun 100. yılını kutluyoruz,”** (Çevrimiçi),
<https://bnr.bg/radiobulgaria/post/101809673/otbelazvame-100-godini-ot-rojdenieto-na-kompozitora-dimitar-dinev>
- URL 17 **“Profesör Petar Lyondev: Bulgar Halk Müziği Her Yazar İçin Harika Bir İlham Kaynağıdır,”** (Çevrimiçi),
<https://bnr.bg/en/post/100721923>

Kaynak Kişiler

- Şevket Feyzullah, Görüşme tarihi 01 Aralık 2022, Sofya.
Şevkiye Çakır, Görüşme tarihi 30 Kasım 2022, 03 Aralık 2022, Sofya.